

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND

FOR PRÆSTØ AMT

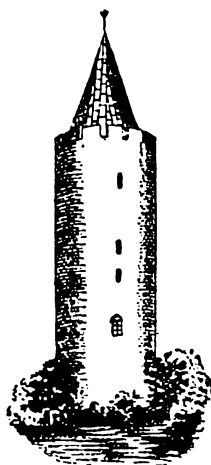
22. AARGANG 1933

NÆSTVED
N. P. CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
1933

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR PRÆSTØ AMT

22. AARGANG 1933

NÆSTVED
N. P. CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
1933

MØNS GRAVHØJE I SAGNOVERLEVERINGEN

AF INGER M. BOBERG

DER findes over 200 Gravhøje paa Møn, men har været mindst dobbelt saa mange. Resten er sløjftet eller overpløjet, især i det sidste Aarhundrede, hvor Oplysningen har gjort Ende paa den sky Ærbødighed, der gennem Aartusinder har værnet vore Forfædres Grave. De fleste Gravhøje er Jordhøje med Begravelser fra Broncealderen. Fra Stenalderen stammer derimod Stengravene: Dysser og Jættestuer. Der kendes forholdsvis mange Stengrave paa Møn — over 100 —, og blandt de bevarede er nogle af de smukkeste i Danmark. Den Ærefrygt, hvormed Gravhøjene er blevet betragtet, har omgivet dem med et Skær af Mystik og gjort sit til, at Sagn og Fortællinger i Tidens Løb har dannet sig om dem.

De ældste mønske Sagnoptegnelser findes i H. J. Viborgs lille latinske Mønsbeskrivelse fra 1681. I sin Ungdom havde han været Huslærer for P. H. Resen, der som Professor ved Universitetet forfattede vor første store Danmarksbeskrivelse, Atlas Danicus. Stoffet til denne samlede Resen for en stor Del ved ligesom i sin Tid Ole Worm at faa saa mange Præster som muligt til at indsende Beskrivelse af deres Sogn og dets Mærkværdigheder. Beskrivelsen af Møn overlod han imidlertid helt og holdent sin gamle Lærer, der som Præst i Stege var Øen paa langt nærmere Hold, og nøjedes med at tilføje et Overblik over dens Historie samt en Afskrift af

Stege Bys Privilegier og Indskrifterne i Kirken. Resens Værk blev dog aldrig trykt, det findes i Haandskrift paa Det kgl. Bibliotek (Uldall Fol. 186).

Viborgs „*Descriptio Insulae Monæ*“ oversattes o. 1701 til Dansk, men blev først i 1902 paa Fr. Bojsens Tilskyndelse trykt (i Møns Folkeblad og samtidig udsendt som Særtryk). Haandskriftet er dog sammen med en Versificering ved Rektor J. K. Christiansøn i Stubbekøbing (trykt 1721) blevet flittigt benyttet af alle, der siden har beskæftiget sig med Møns Historie. Det gælder særlig B. C. Sandvig i hans „Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse over Øen Møen“ 1776 og Johan Paludan i „Beskrivelse over Møen“ I—II 1822—24. Næsten alt det Sagnstof, der findes hos disse to Forfattere, saa vel som i E. Pontoppidans og H. de Hofmans topografisk-historiske Værker 1730—81, er taget fra Viborg. Først i det 19. Aarh. er der igen blevet optegnet Sagn paa Møn. Først af J. M. Thiele og Fr. Hammerich (trykt henholdsvis i Danske Folkesagn I—IV 1818—23, 1843 og i Tidsskriftet Brage og Idun II 1839) og saa ved Aarhundredets Midte, da Sv. Grundtvig fik en Række udmærkede Sagnoptegnelser fra Niels Andersen i Elmelunde (trykt i Gamle danske Minder II 1857, cit. Gl. d. M.). Ogsaa i E. Tang Kristensens mægtige Samling Danske Sagn 1890 f. (cit. D. S.) findes der spredt rundt om adskillige mønske Sagn, særlig var Annette Jensen i Udby ham i 1880-erne en flittig og samvittighedsfuld Optegner. Men det er dog i det 20. Aarh. og paa Tilskyndelse af Dansk Folkemindesamling, at langt de fleste mønske Folkeminder er optegnet; især kan vi takke Skrædder N. K. Pedersen i Borre, Fru Joh. Olsen i Budsene og Gdr. A. Christiansen i Pollerup for mange gode Bidrag. Naar intet andet er nævnt, er det Optegnelser i Dansk Folkemindesamlings Kapsel 1906/23 (under det Topografnummer, der er vedføjet hvert Sogne navn), som citeres, Optegnernes Navne forkortet til til N. K. P., J. O. og A. Chr. Endelig findes i Fr. Bojsens store Mønshistorie enkelte Sagn om Gravhøje, men det

Bind, der særlig skulde beskæftige sig med Folkeminder, naaede han aldrig at faa skrevet.

Fanefjord (Top. 627).

Den berømteste Sagnskikkelse paa Møn er uden Tvivl Klintekongen. Mønboerne kalder ham ogsaa Jøing Upsal, der baade er blevet forstaaet som Jøden og Jætten fra Upsal, men i Virkeligheden vistnok er et Dæknavn for Odin. Jøing Upsal herskede dog kun over Høje Møn. Paa Vestmøn var det efter Sagnet Kong Grøn, efter hvem Grønsund og Grønved Skov skal have Navn, der havde Magten. Jeg skal for øvrigt ikke komme nærmere ind paa Sagnene om ham; de er behandlet af H. Ellekilde i en Afhandling om Odinsjægeren paa Møn¹⁾. Men jeg kan dog ikke helt undgaa at nævne Kong Grøn, da hans Navn er knyttet til Møns og maaske Danmarks prægtigste Oldtidsgrav, den berømte Langdysse *Grønsalen* paa Haarbølle Mark. Den, saa vel som Grøn, nævnes første Gang i den københavnske Boghandler Jens Lauridsen Wolfs „Encomion Regni Daniae, d. e. Danmarckes Riges Loff“, 1654 (S. 554), hvor han om Møn fortæller — det er for Resten omtrent det eneste, han ved om Øen —:

„Der paa Landet udi Stege Sogn / er en stor Steenhob / hvilcken meenes at være en Kiempes Graff ved Nafn Grøn Jegling eller Jette / af hvilcke(n) Grounid (galt for: Gronuid) / som er en stor Skou der / oc Grønsund / som er en Fergesteg / imellem Falster oc Møen / skal hafve deris Nafn.

Der sees udi Harbølle Mark udi Phanfiord Sogen / oc en Graf / som skal være ved 170 Alen udi i sin Lengde / oc 15 Alen udi Breden / om hvilcken Graff de graa Kampe-Steene ere saa Ordentlige lagde / ligesom det kunde være skeed efter en Snor / men der findes eller siunes paa samme Steene ingen Bogstaffve eller Udhugning / dog meenes at bemelte Kiempe Grønlieg / skal der hafve be-

¹⁾ Nordiskt Folkminne 1930 S. 85—116, sml. Præstø Amts historiske Aarvog 1920 S. 78—82.

grafvet sin Festemøe / som heed Phane / oc hafde hiemme
 udi Falster / aff hende oc Fiorden / hafver han gifvet
 Kircken Nafn / oc kaldes den Phanefiords Kircke / oc
 Fiorden Phanefiord. Det Land lader sig meget høyt til-
 siune udi Søen.“

Vi ved ikke, hvor Wolf har sin Viden fra; selv har
 han vel næppe været paa Møn. I Fortalen nævner han
 som sine Kilder dels „sandfærdige Documenter“ dels „Tro-
 værdige Mundtlige Beretninger“. Muligvis har han haft en
 Præsteindberetning til Ole Worm fra o. 1623 for sig, Ole
 Worm forlangte netop særlig Oplysning om Stene med
 Bogstaver paa, o: Runestene, til Brug for sit Runeværk.
 Det vilde i al Fald forklare den ellers lidt umotiverede Til-
 føjelse: „men der findes eller siunes paa samme Steene
 ingen Bogstaffve eller Udhugning—“.

I dette ene Tilfælde har vi altsaa en Kilde for os, der
 er — mindst 27 Aar, maaske o. 58 Aar — ældre end
 Viborg. Den er desuden paa en vis Maade fyldigere, idet
 Viborg ikke synes at kende Grønsalen i Haarbølle: hans
 Kapitel om Fanefjord bestaar mest i Betragtninger over
 de gamles Maade at begrave deres døde paa. Derimod
 nævner Viborg flere Gange *Jeddens Høj* ved Frenderup,
 der paa hans Tid hørte til Stege Sogn, og hvor han som
 Præst i Stege har været bedre kendt. Han siger ligesom
 Wolf, at Grønsund har Navn „af Grono med Tilnavnet
 Jedde eller Jeddin“, som han mener rettere skal være Jette,
 idet han vil have det til at betyde „Gronus gigas“ o: Gi-
 ganten, Jætten Grøn, og tilføjer, at „det er gammel Tale
 paa denne Ø, at der hvert Aar omkring Juletid ved Grønved
 viser sig en Mand, ganske vist berøvet sit Hoved, men ikke
 des mindre siddende til Hest med et Jagtspyd i Haanden
 og en stor Flok Hunde omkring sig; efter gammel Over-
 levering siger Bønderne, at denne Mand er Grøns Gen-
 færd¹⁾). Hans Begravelse er ved Frenderup i „Jeddens Høj
 sive Jettens Høj, id est collis gigantis“; ogsaa i 6. Kapitel

¹⁾ Descript. Kap. 1, ogsaa trykt D. S. III Nr. 9.

nævnes Grøns Grav „sepulchrum Groni“ ved Frenderup. Som omtalt i Indledningen har Resen ikke haft meget at føje til Viborgs Værk, som han næsten ordret optog i Atlas Danicus. Men netop med Hensyn til Grøn, som han nævner under Møns Historie, maa han have haft en Kilde for sig, vi ikke kender. Han omtaler ham nemlig som „Grøn sive Grøndigling, Grøn Jette, Grøn Jodden“ og hans Grav som *Jordens-Bierg* i Stege Sogn¹⁾. Jedden og Jodden synes altsaa eet og det samme: Jedden med Tilnavnet Grøn er blevet Navnet paa Vestmøns Guddom (senere: Jætte, Jeien, Jæger), mens Jodden har faaet Tilnavnet Opsal som Klintens, Østmøns Bygdeguddom (senere: Jon eller med Omlyd Jøn, Jøing; mellemvokalisk d bortfalder paa Mønsk).

Det Jordensbjerg, Resen omtaler som Grøns Grav, er maaske den fredlyste Jættestue *Jordhøj* paa Nøb-bølle Mark; den skrives paa Udskiftningskortet o. 1800 Hjortehøj.

De Topografer, der i det 18. Aarhundrede har givet sig af med Møn, er aabenbart blevet forvirret af Wolfs dobbelte Oplysning om Grøn Jeglings Grav i Stege Sogn og „bemeldte Kiempe Grønlieg“s Fæstemøs Grav i Fane-fjord Sogn. Erik Pontoppidan omtaler i Theatrum Daniæ 1730 kun Grøn-Jellings Grav paa Haverbølle Mark 170 Alen lang og 15 Alen bred, skønt han baade henviser til Wolf og til Kaalunds Bearbejdelse af Viborg²⁾. 37 Aar efter gør han i Danske Atlas et mislykket Forsøg paa at forene de 2 Traditioner ved at lade Grøn og Fane være begravet ved Frenderup i „en Familie-Grav, omsat med en Steenmuur 170 Alne lang og 15 Alne bred“³⁾. Sandvig mener, at det maa være en af Kong Grøns Afkom, der er begravet ved Frenderup, eftersom det var paa Harbølle

¹⁾ Uldall fol. 186 III 6, ogsaa S. 12 kaldes han Grøn Jodden.

²⁾ Theatrum Daniæ 136 -- Hofmans Samling af Foundationer VIII 1762, 515.

³⁾ Da. Atlas III 1767, 144 — Jonge: Danmarks chorografiske Beskrivelse 1777, 222.

Mark, at „gamle haandskrevne slægtbøger melde, at kong Grønlieg begrov sin Fæstemøe Phane, som var fra Falster“¹⁾. Sandvig var Bibliotekar hos Suhm og kan saaledes let være stødt paa en gammel Slægtbog, som vi ikke kender, men som maaske ogsaa Wolf har haft for sig (Sml. S. 6.).

I det 19. Aarhundrede er Johan Paludans Beskrivelse over Møn en af vore vigtigste Kilder. Paludan, der var Præst i Fanefjord 1788—1821 og havde overordentlig stor Interesse for Fortidens Minder, giver en udførlig Beskrivelse af „Grønsalen, Jettens- eller Jægers-Bjerget“ i Haarbølle, Grøn-høj kalder han det ogsaa²⁾. I 1809, da Ejeren begyndte at borttage Stenene fra Grønsalen for at bruge dem til Hegn, udvirkede Paludan, at Grev Danne-skjold udstedte et foreløbigt Forbud mod Gravmærkets Ødelæggelse. Den eneste folkelige Overlevering om Grøns Grav, der er optegnet i det 19. Aarhundrede, skylder vi en ung falstersk Folkemindesamler, Præstesønnen Niels Lindberg i Tingsted: Kæmpen Grøn, der slog 7 Kæmper ihjel i Østerskoven, er begravet i Fanefjord Sogn paa Møn³⁾. Ogsaa Thiele nævner Grønjetten paa Falster, i Forbindelse med nogle Høje ved Næsby, hvor hans Ofre skal ligge⁴⁾.

Den Dysse, der kaldes Phanes Grav, er nu forsvundet, men Grøns findes den Dag i Dag, og hans Navn er heller ikke glemt der i Sognet: „Grønjeien er begravet i Jægersbjerget“, siger Fru Joh. Olsen 1927. „Grøn jægeren havde været Konge paa Møn, og han var forlovet med Faneskøn“⁵⁾. Grøn jæger boede paa Grøn jægers Bjerg, „han førte Krig med Folkene ude paa Østmøn, og en Dag

1) Beskrivelse over Øen Møn 1776, 6 og 46.

2) I. 115—163. Læssøe 1845: Grønshøj, se Fr. Bojsen: Af Møns Historie I 205.

3) Gl. d. M. II 1857, Nr. 20.

4) I. 1818, 96, ²1843, 119.

5) H. Grüner Nielsen 1911 efter Præstedatter fra Fanefjord, f. o. 1830.

han sloges med dem derude, rev de Hovedet af ham, de førte ham til hans Hjem, hvor han blev begravet i Bjerget; der er en meget stor Stendysse der den Dag endnu, og Sagnet fortæller, at han red hver Aften paa sin Hest med Hovedet under Armen ud til sine Fjender¹⁾. Grøn-jægen „var en vældig Viking“²⁾. Grøn-jæger er en folkelig Omdannelse af Grøn-jægen; den træffes ikke før i det 19. Aarh. og skyldes, at han tænkes at jage afsted eller jagende „rasken Hjort og Hind“³⁾. Da først Grøn-jæger-Formen er dannet, er den hurtigt blevet yndet. Den træffes ogsaa i følgende noget blandede Optegnelse fra 1905 af H. J. Karstensen i Lændemark efter Fortælling af Røgter Per Nielsen fra Fanefjord, f. o. 1865; han har den igen fra sin Mormor:

I den højest liggende af *Kellers Høje* paa Haarbølle Mark er gemt en Guldkæde, saa lang saa den kan omspænde hele Møn. For at passe paa denne Kæde og for i paakommende Tilfælde at benytte den, bor i samme Høj 3 hvidklædte Jomfruer. Naar Grøn Jæger havde overvundet Huno, skulde Guldkæden — som havde den Egenskab, at ingen Fjende kunde komme over den — drages om det hele Land, og det var det Arbejde, de 3 Jomfruer skulde udføre. Resultatet blev imidlertid, at Huno overvandt Grøn Jæger, og Kæden ligger endnu i Højen. Aarsagen til Grøn Jægers Fald var, at han kiggede for dybt i Flasken (sic!), og Straffen derfor er, at han hver Nat maa ride fra sin Grav paa Haarbølle Mark til Frenderup for at kæmpe med Huno. Naar man i Tiden mellem 12 og 2 om Natten tager Plads ved Højstenten — en Overgang paa Stien, i Skellet mellem Haarbølle og Vollerup — vil man faa seet Grøn Jæger ride ad Frenderup til, tilviftet Farvel af Jomfruerne paa den nærliggende Kellers Høj; men sørgelig at skue er Tilbagekomsten, thi da ses Grøn Jæger ridende med sit afhuggede Hoved under sin ene Arm; ved dette Syn synker Jomfruerne i Jorden. Dronning Fane er en klog Kone; hun har tillavet en hurtig lægende Salve, og naar Grøn Jæger kommer hjem til hende, tager hun hans Hoved og sætter det paa Plads, og ved Hjælp af Salven vokser Hovedet straks fast; Grøn Jæger er saa atter parat til Kampen.

1) Højskoleelev fra Dame 1927.

2) Th. B. Bang 1913 efter 65-aarig Gaardejer i Vollerup.

3) Se S. 11.

Paa Matr.-Nr. 7e i Haarbølle findes en Kilde, hvor Grøn Jæger vandede sin Hest, naar han red til Kamppladsen. Fra den østligste af de næsten sammenhængende *Skattelshøje* i Skellet mellem Haarbølle og Vollerup kunde man for o. 40 Aar siden (o: o. 1865) se, at Sæden i en Stribe fra Højen til Kilden var nedtraadt. ... „Ja, Ræven benytter den, men Grøn Jægers Hest har lavet den!“ det sidste tilføjedes fornærmet, da Tilhøreren tillod sig at ytre Tvivl¹⁾).

Skattelshøjene, der ogsaa nævnes hos Paludan (I 110) og Kellers eller Keltshøjene Syd for laa i 2 parallelle Rækker, som en „Allé af Kæmpehøje“, men nu er der kun en 3—4 Stykker tilbage²⁾). Sagnet om Guldkæden, der kan omspænde og værne hele Møn, har oprindeligt intet med Sagnet om Grøn at gøre; i Damsholte gaar der Sagn om en Guldkæde, der „kan indløse hele Møn“³⁾, Kæden kendes ogsaa fra andre Egne af Landet, særlig Nordsjælland. Naar man ser bort fra dette tildigtede Motiv og enkelte realistiske Bemærkninger, som den om at kigge i Flasken, stemmer Per Nielsens Beretning godt med Viborgs og Paludans. Det glade Ridt ud og den sørgelige Hjemkomst kendes paa Falster i en Optegnelse om Goens Ridt Julenat⁴⁾). Vidundersalven og Stien, der trædes af mystiske Væsener, er Sagnmotiver, der ligesom Guldkæden er kommet ind andetsteds fra.

Sammen med Grøn nævnes stadig Fane. Ligesom Grønsund og Grønved har Navn efter Grøn, skal Fanefjord have det efter Fane. I Virkeligheden er Forholdet sikkert det omvendte, og Grøn en Personifikation af Grønsund, Fane af Fanefjord⁵⁾); baade Saxo og Sv. Aagesen oversætter Grønsund ved „sinus viridis“ o: det grønne Sund. Noget Personnavn Fane kendes ikke i Nordisk. I Henhold til det bekendte Vers, som allerede Viborg anfører (1. Kåp.):

¹⁾ Møns Folkearkiv paa Rødkilde, afskrevet i D. F. S.

²⁾ Bojsen I 199.

³⁾ Bojsen I 194, sml. her S. 13.

⁴⁾ Loll.-F. hist. Aarb. 1933, 94.

⁵⁾ Nord. Folkminne 1930, 115.

„Nu hviler Grøn med Phane sin
som trettet rasken Hiort og Hind,
Tack Bonde goed dend dyre Gud,
nu gaar du tryg ad Sundet ud.“

er Fane blevet opfattet som Grøns Hustru. I Nutidsoverleveringen forekommer Fane særlig knyttet til Kirken:

„De si'er jo ogsaa, at Fanefjord Kirke er bygget for Fane — ja, det var da egentlig Taarnet, og saa sad hun deroppe og saa, naar han (ø: Grønæggen) kom hjem,“ fortæller en 65-aarig Gaardejer i Vollerup 1913. Den kloge Mand, Per Hendrik i Tostenæs født smst. 1821, mener derimod, at Fane var den *Mand*, der byggede Kirken: „de byggede først i Dame, men hvad de byggede om Dagen, blev revet ned om Natten... Det var en, der hed Fane, der byggede den. Og saa byggede han den for en, og han skulde ikke give noget for det andet end sige hans Navn, og han boede ude i en af Højene der; og ellers skulde han jo tilhøre ham. Og saa en Dag laa han derude paa Højen, og saa hører han en, der græder, og saa er der en, der siger: „Nu skal du ikke græde, for nu kommer Fane med kristent Blod til dig.“ — Og Fane blev saa gal, at han rendte Skulderen imod Taarnet, og derfor staar det skævt. Og Kirken ligger ved en Aa inde i Landet, og derfor hedder den Fanefjord.“¹⁾

Det er velkendte nordiske Sagn om Kirkebygning, der her er blandet sammen. Det om Manden, der skal gætte Bygmesterens Navn, er jo Find-Sagnet fra Lund Domkirke. Det andet om Kirkens Grundvold, der maa flyttes, fordi Trolدتøj — i Reglen Bjergfolkene i de omkringliggende Høje — ikke vil have den, hvor det først var bestemt, er dog langt almindeligere. Det fortælles om Kirkebygninger overalt i Norden, paa Møn ogsaa om Borre og Magleby. I Fanefjord er det optegnet med det særlig østdanske Træk, at en Murersvend, der lurer for at opdage, hvem det er, der er paa Spil om Natten, mures med ind i Muren; kun en Snip af hans Frakke stak frem, eller: kun en vaad Plet paa Muren viste Stedet²⁾. Dette

¹⁾ Th. B. Bang 1913.

²⁾ Skattegraveren V 1886 Nr. 654 A. Jensen, Præstø Amts hist. Aarb. 1920, 112 N. K. P.

Kirkebygningssagn fortælles ofte for at forklare Sten eller Murrester paa et Sted, hvor man ellers ikke kan begribe, hvorfor der ligger saadan noget; det er saaledes Tilfældet med Præstebjerg og Matr.-Nr. 13 i Vollerup, hvor Kirken begge Steder skal have ligget¹⁾). Dertil kommer saa Fanefjord Kirkes mærkeligt afsondrede Beliggenhed, som ogsaa har bidraget til at ægge Fantasien til at give en Forklaring.

Lige saa uhistoriske Personer som Grøn og Fane er den Kong Kat, der skal være begravet i *Kathøj* ved Askeby. Der har været baade en Store og en Lille Kathøj nær Voldstedet Hovgaard — hvor man saa naturligtvis mente, Kat boede —, men de er nu begge sløjfede²⁾).

Om Undervætter i Høje og Bakker har man i øvrigt ikke mange Beretninger fra Fanefjord. Paludan siger, at der bor Trolde under *Askehøjene* ved Askeby³⁾). Og Annette Jensen fortæller 1885 om en Mand, der saa en *Høj nær Færgestedet Grønsund* „staa i lys Lue, og en hel Mængde smaa Puslinger dansede derinde. Dersom han nu ikke havde haft sine Heste at passe paa, saa havde han gaaet hen til Højen og kastet sin Kniv i Ilden; for naar han havde lagt Staal for sig først, saa kunde intet Troldtøj have skadet ham, og saa kunde han faaet opdaget, hvordan det hang sammen“⁴⁾). Her er maaske Tale om *Barhøj*, der er sløjfet i Kogseby-Damme-Skel. Paa Vollerup Matr.-Nr. 27 skal ogsaa have ligget *en Høj* med „Troldtøj“ i⁵⁾). Og *Maalerhøj* [Mullerøj] paa Vindebæk Mark, hvor der er set Lys brænde, kan takke sine Trolde for, at den endnu er bevaret: Da den o. 1850 skulde sløjfes, magede de det, saa et Par Træsko revnede for den Daglejer, der begyndte, og saa turde man ikke mere⁶⁾).

1) Bojsen I 197.

2) Bojsen I 199.

3) I 103.

4) D S I Nr. 709, sml. Magleby S.

5) Bojsen I 197.

6) J. O. 1933, Møns Folkebl. 24-12 - 1932 L. Larsen, sml. S. 21.

Det højeste Punkt i Egnen er *Præstebjerget*, dér hvor Kirken egentlig skulde være bygget. Det omtales af Viborg for sin prægtige Udsigt helt til Falster og Vordingborg¹). Paludan har hørt, at der øverst har været en mægtig Granitblok med 2 Rækker Sten om, som der endnu findes Rester af. Desforuden fortæller han et Sagn af en Art, der ellers oftest er knyttet til vore Gravhøje og derfor medtages her: „Ogsaa brænder der,“ hedder det, „om Nattetider paa dets Top en Ild, og fra den indre Bagerovn (som man antager i dets Fod mod Østen) skal ofte den i Bjerget boende godmodige Troldinde have udstukket paa Bagerovnsskovlen Brød til fattige. Undertiden vil man og se underlige Gestalter i Præsteklæder paa Bjergets Top, høre Psalmetoner og til sine Tider igen Veklager og frygtelige Skrig—“ m. m.²). At „Gestalterne“ er i *Præsteklæder* skyldes nok ene og alene Navnet *Præstebjerg*. Viborg mener vist med Rette, at det kommer af Beliggenheden nær Præstegaarden, men den Forklaring vil hverken Sandvig eller Paludan nøjes med, de formoder, det staar i Forbindelse med Hedenskabets Præster, der f. Eks. kunde være begravet dér³). I vor Tid fortælles, at *Præstebjerget* er tabt af en Troldkvindes Forklæde, og en Guldkæde i det skal kunne løse hele Danmark⁴).

Ogsaa de øvrige Høje og Bakker i Fanefjord Sogn beskriver Paludan: *Dorurhøjen*, *Trehøjene*, *de 12 Røvers Høje* og *Skalhøjen*, der alle ligger i en Række mellem Kirken og Vollerup, og *Løgbjerget*, *Lovbjerget*, ved hvis Fod de Vollerup og Kogseby Mænd endnu paa hans Tid kaldtes til Stævne⁵). Og ligesom *Løgbjerg*, saaledes minder ogsaa

1) 7. Kap., Hofmans Fund. VIII 516 Amm., Da. Atl. III 159 og VI 436 Amm., Sandvig 30.

2) I 100, sml. II 64 = H. K. Rask: Morskabslæsning 1839, 167.

3) S. 30, P. I 100.

4) J. O. 1932, sml. her S. 10.

5) P. I 106, Bojsen II 19.

Stejlebjerg ved Kirkenoret om ældre Tiders Ting- og Rettergang (Sml. *Tinghøj* S. 22).

En nordisk Folkevisе om Hr. Truels 3 Døtre, der overfaldes og skændes af Røvere, er blandt andre Egne ogsaa stedfæstet til Falster-Møn¹⁾. I Sandvigs Gengivelse af Sagnet, der beror paa mundtlig Overlevering, fortælles, at Røverne blev rettet paa en *Høj mellem Fanefjord Kirke og Haarbølle*. Ogsaa Krigsraad L. Schiøtz nævner i „Møens antiqvariske Beskrivelse“ 1854 de 2 Røvers Henrettelse her, og at den tredje efter en Pilgrimsrejse blev „begravet i en Høj, *Hestehave* kaldet, hvor et Kors har staaet, men som blev ødelagt i sin Tid af Venderne“²⁾. Ellers nævnes gerne Pilgrimsstenen som hans Grav³⁾.

I 2 Høje i Dame, maaske 2 af *Trehøjene* paa Matr.-Nr. 7a, mener man, der har været en Lindorm, som Pastor A. Bork (1733—57) engang var i Lag med. Et Barnebarn af en Karl, Præsten havde, fortæller saaledes derom:

„Folk der i Dame vidste ikke, hvad det var, der boede i Højen, men de kunde se, at det havde fast Bo i denne og havde sin Gang over i den anden, for der var ligesom en Gangsti mellem dem, som der aldrig voxede et Straa paa. Til sidst kunde de aldrig faa et Stykke Kreatur til at gaa i den Mark, hvor Højene var, og saa sendte de Bud over til Anker Bork og bad ham om at komme og hjælpe dem. De siger, at han kunde mane ned.“ Det endte dog med, at Præsten maatte flygte, og efter den Tid kunde man somme Tider se den, „for saa gik han fra den ene Høj til den anden, naar han fik det i Sinde“⁴⁾. Pastor Obel (1841—57) saa engang Lindormen staa paa Halen oppe paa *Kongsbjerg*, fortæller hans Datter: „Den rystede advarende paa Hovedet og Manken. Far kom hjem og var meget stille: Jeg har set Lindormen, hvad mon der nu vil ske, for det Sagn gaar der, at den viser sig kun, naar der er Ulykke i Vente over Landet, og sidste Gang kommer den, naar Danmarks Undergang forestaar“⁵⁾. Sagn om Lindorme er meget almindelige paa Bøge og Nordøstfalster.

¹⁾ Se A. Olrik i Danm. gl. Folkeviser VI 114 ff.

²⁾ Ny kgl. Saml. Fol. 368 b, p. 7.

³⁾ Præstø Amts hist. Aarb. 1930, 83—84, Aug. F. Schmidt: Danm. Kæmpesten 1932, 137.

⁴⁾ D. S. II E Nr. 9.

⁵⁾ Præstø Amts hist. Aarb. 1920 S. 105, sml. S. 82.

Damsholte Sogn (Top. 626)

er det største paa Møn og rigt paa Oldtidsgrave, især Jættestuer. Særlig kendt er *Røddingehøjen*, ogsaa kaldet *Klekkendehøj* og *Ludhøj*, hvis Udgravning i Slutningen af det 18. Aarh. er nøje beskrevet af Paludan¹⁾. Men der er mærkeligt nok ingen Sagn optegnet hverken om den eller den prægtige *Jættestue Nord for Hjelm*. Derimod siges en Kong Asker at være begravet i *Askers Høj* paa Sprove Mark — ikke *Adsershøj*, som Schiøtz vil, (dette er Navnet paa Højtomt ved Keldby Præstegaard)²⁾. og Kong Rød i *Rødshøj* Syd for Røddinge. Kun om Rød ved Sagnet yderligere at fortælle: han skød med sin Staalbue Borre Søekarl gennem Ryggen, da han havde vovet sig ind paa Røds Omraade, dræbt hans Kæmpe Atte og sænket ham i Attekilde ved Ebbelnæs. Kmhr. A. B. de la Calmette tog Dækstenen fra Røds Høj til den kunstige Dysse i Marienborgs Have³⁾. I 1913 fik den unge Folkemindeforsker og Historiker Th. B. Bang derimod *Røddinge Bjerg* — en delvis ødelagt Stendysse ved Møllen tæt Nord for Vejen fra R. til Dyrehaven — udpeget som Røddingekongens Grav, „det var en Næsekonge“. En anden Konge, Grøn, ligger, som vi har hørt, efter *nogles* Mening paa Haarbølle Mark, men efter *andres* i *Jettenshøj* ved Frenderup. Den sidstes Overligger blev i 1774 sprængt og brugt til Graastensladen paa Marienborg⁴⁾, og saa er nok efterhaanden hele Højen blevet ødelagt; formodentlig er det en af de nedpløjede Høje ved Marienborg i Vængemarken, der ogsaa kaldes „Grøn-jægen.“ Og sammen med Højen er ogsaa Sagnet forsvundet i Eggen. Saa da Fru Joh. Olsen i 1926 udspurgte

¹⁾ I 59—84 = Antiq. Annaler 1815, 221 = I Hjemmet 1860, 322, sml. Bojsen I 191, Trap ⁴III 513.

²⁾ J. Olsen 1932, Bojsen I 180 og 192, II 11, Ny kgl. Saml. Fol. 368 b 3.

³⁾ Paludan I 55. I et Brev til Prof. Nyerup 1808 omtaler Paludan Rød som „en Jætte ved Ulfsund“.

⁴⁾ Paludan I 164.

Folk om det, kunde kun den 84-aarige Kr. Dahl i Raaby-lille give noget Svar:

„Paa en af Marienborgs Marker skal der i gamle Dage have boet en Mand ved Navn Grønjeien. Han boede i en Jordhule eller en Jordgrotte, der var bygget op af Sten indvendig og skal efter Datiden have været pragtfuldt udstyret. Hvorfor han levede i denne Jordgrotte, var fordi, at ingen fremmede, der kom til Øen, skulde opdage hans Bolig, han laa nemlig altid i Strid med Venderne. Men hvor han opholdt sig, vidste de ikke, da denne Grotte var lavet og dækket med Græstørv, saa ikke mange kunde finde den. Naar han gik ud fulgte der ham altid 2 store, sorte Hunde. Og en Nat han havde været i Strid med Venderne, blev Hundene borte for ham, men efter han var kommen hjem, kom begge Hundene slæbende sig hen ad Jorden, hvor han saa ved en Fakkels Skin fandt dem ved Grottens Indgang halvdøde. Og de døde begge den Nat, og siden vovede Grønjeien sig aldrig ud ved Nattetide. Han var gift, og hans Hustru hed Fane“ Optegnelsen er stærkt præget af at stamme fra en Østmønbo, der kender Kampen med Venderne fra Jøing Opsal, og den er interessant som et Vidnesbyrd om, hvordan en Slægt, der har mistet Troen paa det overnaturlige, uvilkaarligt giver de gamle Sagn en naturlig Forklaring. En Fortsættelse om Grøns og Fanes 2 Døtre, der under et Ophold hos deres Moster i Askeby bliver overfaldet af Vender og kun frelst ved, at en Karl klemmer Røverne fast bag et Bord — den Historie, vi alle kender fra Blichers „3 Helligafte-ner“ —, har intet som helst at gøre med Grønjeien.

Stege Landsogn (Top. 621)

er naturligvis det, som Viborg skildrer udførligst, selvom han ikke synes personligt kendt udenfor Byens nærmeste Omegn. Han deler den Del af Bymarken, der laa Syd for Rødsten, i Møllemarcken, Bjørnhumarcken og Riis-marcken. Møllemarcken har Navn af nogle Møller. Bjørn-humarcken, der i Herredsbogen 1697 skrives Bjørnehøys-marken, af en *Bjørnehøj* ved Udby; denne blev udgravet 1826 af Amtsforvalter Paulsen, der i sin Indberetning til Oldsagscommissionen siger, at Kæmpen Bjørn skal være begravet dér¹⁾, ligesom Kong Syr i *Kong Syrs Høj*

¹⁾ Bojsen I 211, II 11.

eller *Syderhøj* ved Nøbbølle. Paa Rismarken laa paa Viborgs Tid en Høj, som han kalder *Østedhøj*, og hvorom han af en „god ærlig Mand“ har faaet følgende Sagnoptegnelse, fundet i Mandens ældgamle Svigerfars Papirer, Svigerfaderen var en tidligere Præst i Stege:

„Ved denne Høj plejede fordem mange Spøgelser at vise sig. Og om en Kvinde, Margaretha Skieldvigs, fra denne By fortælles følgende Historie. Da hun engang vilde gaa til Elmelunde Slot for at bede om at laane noget Fruentimmerstads, hvormed hun kunde pynte en Brud, mødte hun paa Vejen ved nævnte Høj en gammel Kone, der spurgte hende, hvor hun vilde hen. Margaretha svarede: Til Elmelunde Slot, hvor jeg vil bede Peter Munchs Kone laane mig noget til at pynte en Brud med. Dertil svarede Kællingen: Det er ingen Nytte til at gaa derhen; kom til mig paa Lørdag, saa vil jeg give dig saa meget, som du behøver. Men hvor skal jeg finde dig sagde Margaretha, og hvad er dit Navn? Hun svarede: Du skal ikke bryde dig om mit Navn; paa dette samme Sted skal du finde mig. Margaretha kom igen til den bestemte Tid og fik af hende mange Slags Stads, baade Sølv og Guld. Margaretha spurgte, hvornaar og hvor det skulde leveres tilbage. Kællingen svarede: Om 8 Dage kan du komme tilbage hertil, og hvis du ikke træffer mig, kan du beholde det, du har faaet, til dig og dine. Men nu, sagde hun, kan jeg ikke tøve længere her, thi nu bliver Skyerne i Nord mørke, og Østen tordner. Saa forsvandt hun, og Margaretha traf hende aldrig mere. Hvorfor hun ogsaa beholdt det, hun havde faaet til Laans“¹⁾

I senere Tid fortæller Paludan, at „*Østhøjene* ved Stege staar om Natten paa Ildstøtter“²⁾, og Annette Jensen et Sagn om, at Elmelunde Kirkebæger skal stamme fra Højfolkene i *Østrehøv*³⁾. Det sidste Sagn, der ogsaa fortælles om Borre Alterbæger og overhovedet er almindeligt i Norden, aftrykkes her efter en nyere Optegnelse i D. F. S. fra Keldby af Lærer Sv. Sørensen 1925:

¹⁾ Viborg 3. Kap., oversat Thiele I 103, ²II 183. Peder Munch var Lensmand paa Møn 1568—96, fra 1574 i Elmelunde Len. Se S. 20 om Trolde's Angst for Torden.

²⁾ I 102.

³⁾ Skattegraveren I 1884 Nr. 114, i Borre Dialekt ved Lærer N. E. Hansen i D. S. I Nr. 817.

„For mange Aar siden red en Bondekarl en sen Aften fra Stege til sit Hjem paa Østmøn. Da han kom ud til Østrehøv, saa han, at Højen havde løftet sig op paa gloende Pæle. Medens han nu holdt stille og saa herpaa, kom en Pige ud af Højen og rakte ham et kosteligt Sølvbæger, som hun bad ham drikke af. Karlen lod godt nok, som om han drak af Bægeret, men idet han løftede dette, kastede han dets Indhold over sin Skulder. Nogle Draaber af Drikken faldt paa Hestens Ryg, og det viste sig senere, at hvor de var faldet, var Haarene svidt af. I det samme sporede Karlen sin Hest og for med Bægeret i Haanden ud ad Vejen mod Keldby, men Troldfolket fulgte efter, og han kunde høre, at de vandt mere og mere ind paa ham. Da Karlen kom midtvejs mellem Keldby og Hjertebjerg, hørte han en Stemme, der raabte: „Rid af det bolde, ind paa det knolde!“ Karlen forstod Vinket og drejede Hesten ind paa en Pløjemark, som han red tværs over, medens Troldene maatte følge Furerne. Paa denne Maade fik han saa meget Forspring, at han naaede Elmelunde Kirke. — — Til Tak for sin Frelse skænkede Karlen senere Bægeret til Kirken, hvis Alterbæger det siges at være.“ I Annette Jensens Optegnelse er det ikke en Pige, men en lille Mand, der rækker Manden Bægeret og siden forfølger ham; og Tilraabet med „bolde—knolde“ mangler, skønt det ogsaa dér er ved at ride over Pløjjord, at Karlen redder sig.

Paa Præstegaardsjorden, Matr.-Nr. 12a, hørte endnu Bojsen, at en nedpløjet Banke blev kaldt Østerhøj, og at de underjordiske i den i 1659 frelste Møn fra Svenskerne ved at sende Karl Gustav „en saadan Mængde Myg paa Halsen, at han skyndsomst forlod Øen“¹⁾. Om Stevns, og Bornholms Undervætter fortælles paa lignende Maade, at de hjælper med at holde Landets Fjender borte.

Østerhøj laa lige ved Hovedlandevejen og er sikkert den samme Høj, hvorom Pastor G. N. Bugge 1857 meddeler følgende Sagn, der med forskellige Navneformer er optegnet over hele Nordeuropa og en enkelt Gang endog i Oldtidens Grækenland:

„En Mand, der boede paa Gaasetorvet i Stege i et Hus, der laa, hvor det senere Komediehus var beliggende, var engang ude paa Landet. Da han red hjem, kom han forbi en Høj, som ligger tæt ved Vejen mellem Provstegaarden og Stege, og saa den rejst

¹⁾ B. I 176, VI 31.

paa 4 gloende Pæle og derunder Dans og Lystighed af „Smaafolkene“. Pludselig blev der en almindelig Forvirring imellem disse og han hørte en Stemme raabe: „Bør er falden i Fyr! Bør er falden i Fyr!“ Da han var kommen hjem, fortalte han, hvad han havde set og hørt, men da lød det tydeligt ude fra Bryggerset: „Ak, er Bør falden i Fyr! det var min Søn!“ Man skyndte sig nu derud, men saa ikke andet end 2 fremmede Spande, fyldte med det nybryggede Øl, og et fremmed Aag, hvoraf man kunde se, at Smaafolkene just havde været i Færd med at stjæle“.¹)

Det er en gængs Forestilling om Højfolkene, at de gaar ind paa Gaardene og stjæler Mad og Øl, og ikke faa Sagn, der har udviklet sig af den. I Karsten Pedersens Gaard i Hovedskov, fortæller Jens Pedersens Kone Grete i Aalebæk, f. i Hovedskov o. 1831, at der i Porten hang 2 Læderspande af Troidenes. „Naar der blev brygget Øl paa Gaarden, kom Troidtøjet fra de nærliggende Høje og hentede Øl i disse Spande. Spandene har Grete selv set saa tit. Der var fire Høje deromkring, og man kunde høre Troidene raabe fra den ene Høj til den anden ... Grete har dog ikke hørt det“²). Der er sløjfet og nedpløjet mindst 6 Høje ved Hovedskov.

Ogsaa ved Udby er der sløjfet adskillige Høje. Kun en af *Trehøjene* paa Matr.-Nr. 25 er tilbage:

„I gamle Dage, da Folk havde bedre Øjne end nu om Stunder, da var der mange, der saa, at Trehøjene stod paa gloende Støtter. Men som Tiden gik, var der en Gang en af Ejerne, der fik Lyst til at grave dem ud for at se, om der ikke var noget i dem. Den mindste var der ikke noget i, og da den anden blev gravet ud, døde Konen i Gaarden. Saa mente Manden, at hans Kone døde, fordi Højene blev ødelagte, og han standsede derfor med Arbejdet. Den største af Højene lever endnu.“³).

Endnu i 1929 hørte Joh. Olsen det samme om tre Høje ved Udby, det er nu blevet til, at det var Manden selv, der gravede, som døde. Vi vil senere⁴) træffe flere

¹) Fortalt af en 43-aarig Frk. Wagtmán, Ms. i D. F. S. III Bl. 37, tr. D. S. I Nr. 315.

²) N. K. P. 1919.

³) D. S. I Nr. 586, A. Jensen 1885.

⁴) S. 21, sml. S. 12 om Maalerhøj.

af disse Højbrudssagn, som der er blevet fortalt en Mængde af i det 19. og 20. Aarh., efter som Gravhøj efter Gravhøj ødelagdes. Ikke engang de Høje, der er fredlyst, er altid gaaet fri. F. Eks. er *Lundehøj* i Tostrup-Svensmark Skel — hvis Stengrav ganske vist allerede var ødelagt, og Stenene brugt til Grund under Svensmark Mølle, da Højen fredlystes — nu saa godt som jævnet. En gammel Kone, som bor i et Hus nær ved og er født dér, „hendes Far og Mor fortalte tit, at de en Gang, men kun én Gang, en Juleaften havde set Lundehøj i lys Lue og staaende paa Ildstøtter;“ der er ogsaa set forskelligt Tøjeri i Nærheden, især en Spøgelseskat i den lille, nu udtørrede Mose Vest for¹⁾.

Høje, som er set rejst paa 4 gloende Pæle, kendes overalt i Danmark, men særlig mange Eksempler har vi fra Møn. En *Høj tæt ved Bidsinge* gjorde det ligesom Lundehøj ved Juletid, „og man kunde da se, de holdt Dans og Lystighed der inde. Børnene fra Højen, nogle smaa Puslinger, kom jævnlig sammen med andre Folks Børn om Aftenen, og de legede meget godt sammen. Men skete det saa om Sommeren, at det begyndte at lyne og tordne, saa foer Børnene op og raabte: „U, u, uu, uu! nu dunder det, nu skal vi hjem,“ og saa jollede de af Sted, saa hurtigt de kunde, ad Højen til, og der forsvandt de“²⁾. Troldenes Frygt for Torden er velkendt: den forfølger dem, ligesom Mytologiens Thor forfulgte Jætterne (Sml. S. 17 Østen tordner).

Endelig har Enke Maren Stine Petersen i Pollerup fra sin Ungdom i Nøbbølle (f. o. 1847) fortalt, at hun en Aften gik forbi *den store dobbeltkamrede Gravhøj Nord for Nøbbølle*, kort før to jævnaldrende Piger, Døtre fra Torsviggaard, kom samme Vej. Disse „havde da set Højen løftet paa 4 Pæle, og 6 Jomfruer dansede derunder, de to Piger var, da de kom hjem, saa skrækslagne,

¹⁾ Gdr. A. Christiansen 1930.

²⁾ D. S. I Nr. 764, A. Jensen.

at de syntes mere døde end levende, de havde ved en senere Lejlighed spurgt Maren Stine, om hun ikke havde set noget, da hun passerede Højen, hvilket hun imidlertid ikke havde¹⁾.

Keldby (Top. 622).

I Keldby Sogn kendes overhovedet ikke mange Gravhøje, og paa 2—3 Stykker nær er nu alle forsvundet.

I Skellet mellem Keldbylille og Tostrup laa Højen *Skullebjerg*, der nævnes saa tidligt som i 1290, da Grænsen imellem de to Byer i Anledning af en Skeltrætte skulde fastlægges og kom til at gaa „fra Skullebergh til et Træ, som kaldes Stenabeld, fra Stenabild til en Stenhov og fra Stenhoven til Strandbredden“²⁾. Navnet nævnes endnu i en Præsteindberetning 1808.

Om Høje i Keldby S. ved Viborg kun, at der skal være fundet Menneskeskeletter ved en *Høj ved Ullemærk*, og om 7 Stenmindesmærker, „lapidea monumenta“, formentlig Dysser, paa *Hulehøys* Agre; nu kendes der kun ved Tostrup et Par Stengrave. Hulehøj, som ifølge Viborg havde Navn af, at Toppen var udhulet, saa der kunde ligge nogle Soldater i Skjul³⁾, laa ved Nordsiden af den inderste, udtørrede Del af Keldby Nor. Syd for laa Lillehøj og Gammelborg, og to Par Trehøje længere mod Vest henholdsvis Nord og Syd for Noret, der saaledes var helt omkranset af Bronzealdergravhøje. Kun *Lillehøj* er nu tilbage. Den blev ligesom de andre undersøgt i Slutningen af forrige Aarh., men atter istandsat af Ejeren; thi der gaar det Sagn i Eggen, „at den, der prøver at sløjfe den, rammes af en Ulykke“; dette bekræftedes ved et Forsøg for en Del Aar siden, da først Skaglerne knækkede paa de Heste, der skulde køre Jorden bort, og saa to Køer døde⁴⁾. Et andet Højbrudssagn —

1) Gdr. Christiansen 1929.

2) J. Langebek: *Scriptores Rerum Danicarum* IV 501.

3) 8. Kap., sml. Pal. I 180.

4) Lærer Sv. Jørgensen 1925 efter Fortælling i sin Barndom.

der kendes forholdsvis faa af dem fra Møn — har Gdr. A. Christiansen i Pollerup optegnet i 1930 om en *Høj i Hans Hansens Markskel*, — samtidig Skel mellem Keldbylille og Tostrup, vel ikke Skullebjerg? —: da der i Hansens Bedstefaders Tid kørtes Fyld fra den, og det viste sig at være blandet med Benstumper, „blev der om Natten en stor Uro paa Gaarden, og da Dagen kom, maatte de omhyggeligt sanke Benstykkerne fra Jorden og atter bære dem hen paa Højen.“

Ikke langt fra Trehøjene laa Møns vistnok eneste *Tinghøj*¹⁾.

Elmelunde (Top. 623).

Om Sognet her véd Viborg²⁾, bortset fra Kirken, kun at bemærke, „at man hist og her finder nogle hedenske Altre, af hvilke der ellers allevegne paa denne Ø findes en hel Del — — under aaben Himmel og det mestendels paa Høje,“ endvidere at Degnen o. 1650 har fundet et lille Teglstensrum, „*ædiculam lateritiam*“, i en *Oldtidshøj paa selve Kirkegaarden* og deri en lille grøn Sten med hvide og gule Pletter. At Folk aldrig har været meget hyggelige ved samme Høj, viser en Fortælling fra vor Tid af en 79-aarig Husmandsenke, Marie Nielsen i N. Vestud, hvis Mor en Nat, hun gik der forbi, saa „6-7 hvide Katte med lange Haler og Øjne, der tindrede som de klareste Lamper, gaa Fod for Fod i en Rundkreds efter hverandre rundt om Toppen—“³⁾.

Af større Interesse er et nordgermansk Vandresagn, som Niels Andersen i 1850-erne har optegnet til Sv. Grundtvig, om en Vogterdreng, der sad paa *en Høj* og hørte at det ringede til Middag, og samtidig blev der „saadan en frygtelig Tummel og Støj nede i Højen, og især hørte han idelig Raabet: „Hvor er min Hat? Hvor er min Hat?“ Dette forekom ham besynderligt, og han fik i

1) Bojsen I 68 og 180, sml. S. 13.

2) 9. Kap.

3) N. K. P. 1919.

Sinde ogsaa at raabe: „Er der ikke ogsaa en til mig?“ — „Nej!“ raabte en Stemme. „Jo!“ raabte en anden, „her er Faders den gamle,“ og med det samme kom en gammel forslidt Hat op af Højen til Drengen. Han tog den straks paa, og nu kunde han se, at der løb en utallig Mængde Puslinger op ad Byen til. Samtidig blev han selv usynlig og løb sammen med Højfolkene til Gilde i Byen og spiste sig mæt, uden at nogen kunde se ham eller begribe, hvor al den Mad blev af, som blev sat frem paa Bordet. En Del af de gode Sager bar Drengen ogsaa hjem til sin Mor. Men det endte med, at hendes Kjoleskørt under Dansen kom til at slaa Hatten af ham, „og da den var borte, var det ogsaa forbi med hans Usynlighed. Der stod han nu smukt med hele Favnen fuld af allehaande Mad; og da Gildesfolkenes Forbavelse havde lagt sig lidt, maatte han da give en fuldstændig Forklaring over, hvorledes det hele hang sammen, og da han var færdig hermed, maatte han tage imod en god Dragt Prygl og kønt finde sig i at bære al den stjaalne Mad tilbage igen¹⁾). Om Højfolkene i Elmelunde siges ligesom i Bidsinge, at deres Troldbørn skal skynde sig hjem til „Troldhøjen“ — som Kæmpehøjene i ældre Tid kaldtes —, naar det er ved at blive Torden, for saa kommer den store Trommeslager²⁾).

Borre (Top. 624).

I Borre er der kun fundet Spor af faa Gravhøje. En stor Del af Sognet eksisterede nemlig slet ikke i Sten- og Bronzealder, idet Noret først i nyeste Tid er blevet tør-lagt. Naar Borre alligevel er det Sogn, hvor vi kender flest *Sagn* om Gravhøje, er det, fordi det er herfra, Skrædder N. K. Pedersen i Nyborre har de fleste af sine fortrinlige Optegnelser. De viser, at der selv paa et begrænset Omraade ofte lever en Rigdom af Sagn, og giver en

¹⁾ Gl. d. M. II 1857 Nr. 428.

²⁾ 70-aarig Gdr. R. Hansen 1909 efter Barndoms minder.

Anelse om, at det mange Steder ikke er Sagn, der mangler, men *Optegnere*.

Viborg nævner i Borre kun *Mandshøje*, „id est viriles colles aut virorum colles“, efter hvilke Nyborre før skal have heddet Høyby¹⁾). Efter Viborgs Mening har Højene Navn af, at de Lybækkere, der i 1510 afbrændte Borre Kirke, men siden overvandt af Stegenserne, er begravet der²⁾). Navnet er dog sikkert langt ældre; de fleste af Mands- eller Mandehøjene er ikke engang Gravhøje, men naturlige Højder. Gravhøjene i Nyborre laa næsten alle i en Klump ved *Skaglevad*, men er nu sløjfet. Det maa dog være Troldene i disse Høje, der i sin Tid forbyttede et Barn i den Gaard i Nyborre, hvor Niels Hansen nu bor: „Den lignede ikke Spor til deres egen og vilde hverken lykkes eller trives. Da var der nogen, som raadede dem til, at de skulde tænde op under Bagerovnen og lade, som om de vilde putte Ungen derind, saa skulde Trolden nok komme med Barnet. Det prøvede de saa, og meget rigtigt: da de skulde til at kaste Ungen ind i Ovnen, kom Troldkonen med Barnet og sagde: „Her har du dit eget Barn. Jeg har aldrig handlet med din Unge, som du vilde handle med min“³⁾).

Det er en kendt Sag, at Troldene gerne vil have fat i Menneskebørn og i Stedet for lægge et af deres egne i Vuggen, og det er ikke altid, man har beskyttet det udøbte Barn tilstrækkeligt ved Stoppenaale og Hørfro i Svøbet. Den Stakkel, der ansaas for Skifting, fik sjældent nogen blid Behandling, og bedst var det baade for den selv og dens Forældre, om den kunde forsvinde igen. Det skal ofte være lykkedes paa den her beskrevne Maade, der ikke alene i Danmark, men i alle germanske og keltiske Dele af Europa skal være prøvet med Held.

Højbrudssagn fortælles om *to Høje i Raaby*: én paa Kr. Larsens Avling, skaanedes, da en Røst derindefra ad-

1) Trap III 504 Højemark.

2) 10. Kap.

3) N. K. P. 1919 efter Marie Nielsen, se S. 22.

varede: „Do sgat jørø, Jæns!“ og *Kongshøj*, da Gravnin-
gen „førte til stort Spøgeri paa Budsemærkvejen og gen-
tagne Ulykker med Kreaturerne“ (N. K. P. 1930 efter
Gdr. N. P. Thomsens Hustru, f. o. 1865, og 1928 efter Lars
P. Andersen, f. o. 1868).

Om *Kongshøj*, der Julenat rejser sig paa fire Ildsøjler,
mens Troldene danser, fortælles endvidere det fra Elme-
lunde kendte Sagn om Højfolkenes Bæger:

„Paa Niels Jensens Gaard, som ligger nær ved, tjente der en
Karl, som havde Lyst og Mod til at komme deres Julegilde lidt
nærmere. Han tog Hingsten, de havde paa Gaarden, og red derop.
Han saa, hvordan Troldene dansede og morede sig. En Trolde rakte
ham et Bæger med en Drik og bød ham drikke. Karlen tog imod
Bægeret, men kastede Drikken bort. Han satte nu i rasende Fart
ad Borre til med Bægeret i Haanden. Det gik over Pløjemarken,
Stok og Sten. Troldene raabte: „Staa Gilding!“ da de troede, at
Hingsten var en almindelig Vallak. Men over en Hingst havde de
ingen Magt. Troldene satte efter Karlen, men da han sprængte
lige over Pløjemarkerne, mens Troldene maatte følge Plovfurerne,
fik han et Forspring og naaede at komme ind i Kirken, før Troldene
havde indhentet ham. Da Troldene ikke kan komme paa indviede
Steder, var Karlen frelst. Bægeret skænkede han til Borre Kirke,
hvor det staar den Dag i Dag¹⁾). Foruden det, at Karlen rider
over Pløjemarken og tyer ind til Kirken, er der her en tredie Ting,
der gør, at han frelser sig, nemlig at han rider paa en Hingst.
Sagnet fortælles ogsaa om *Vibes-* eller *Viverhøj*, der laa paa samme
Mark som *Kongshøj*, men her skal det være Magleby Alterbæger
og Kirke, der er Tale om²⁾). I to andre Optegnelser om *Lille Las
Høj* og *Dalbyklint* i N. Vestud mangler Motivet med Pløjemarken,
der ellers er det almindeligste af de tre nævnte Forhold, der kan
frelse Karlen; ved *Lille Las Høj* og *Vibeshøj* forekommer heller
ikke Hingsten, „Vrinskeren“ som den kaldes ved *Dalbyklint*, eller
Hestens afsvedne Haar³⁾).

Baade om *Kongshøj* og *Lille Lashøj* fortælles end-

1) N. K. P. 1927 efter Kristine Sørensen i Kraneled, f. i
Kobbelgd., Raaby, o. 1867, efter dennes Far.

2) N. K. P. 1928 efter den 75-aarige Gdr. Niels Jensen, paa
hvis Mark de to Høje laa, Bojsen I 184.

3) N. K. P. 1919 efter Marie Nielsen (S. 22), der har hørt
det af sin Mormor, og 1923 efter Marie Sørensen.

videre Sagn om Skattegravning. Mest typisk for denne Art Sagn er det, som fortælles om Kongshøj, hvor der skal være et Guldhestehoved begravet: „Man var kommet godt i Arbejde med at grave, men saa viste der sig pludselig en Høne med en Mængde Kyllinger. Mændene blev jo overrasket, men huskede paa deres Aftale om at tie og fortsatte Arbejdet i Tavshed. Men lidt efter viste der sig en Tyr — —“. Mere kunde Fortælleren Niels Jensen (S. 25 Note) ikke huske. Om den længst sløjfede *Lille Las Høj* er det Marie Sørensen, der ogsaa har meddelt Alterbæger-Sagnet, som fortæller: Den havde Navn efter en Dværg Las, der havde en Kobberkedel fuld af Guldpenge, som en Kæmpe gerne vilde have fat i, — afdøde Skrædder Niels Larsen i S. Vestud, f. o. 1833, kunde i sine unge Dage, „naar han traf aa var kommet særlig tidlig paa Gled, høre Trolde hamre med Kobberkedlen og Guldet inde i Højen.“ Men ellers siger man, at det er en Guldhest, der er begravet, og at man engang næsten havde faaet gravet den ud, „en af Mændene havde faaet fat i det ene Bagben og stod og sled i den; da i sin Undren over Guldet og Herligheden var der en aa udbrød: „Jøsses!“ og dermed sank Hesten i Jorden igen. Men saa heldigt var det, at i det samme Ordet faldt, var der en, som med sin Hakke havde slaet til det af Hestens Ben, som Manden trak i, saa det skiltes fra Kroppen. Det Ben beholdt de, saa de fik da alligevel noget for Ulejligheden“¹⁾).

Da *Egebjerg* o. 1817 skulde planeres, fandtes en Begravelse med Urner²⁾. Dorte Torpens i Nørreby Fattighus vaagnede en Nat ved et stærkt Lys fra Egebjerg og saa det staa paa fire brændende Søjler. Der har altsaa været Trolde i³⁾. I 1923 fortæller den 80-aarige Tækker P. Larsen i Borre et Sagn om dem, som i Virkeligheden

¹⁾ N. K. P. 1928 og 1923. Marie Sørensen tilføjer, at det samme er blevet fortalt om *Egebjerg*.

²⁾ Pal. I 178.

³⁾ N. K. P. 1923 efter Marie Sørensen.

er det samme Dødsbudskabssagn, som ved Stege fortaltes om Bør, der var falden i Fyr; men den Form, Sagnet har i Borre, er den almindelige Form paa de sydlige danske Øer, mens Stege-Formen er indvandret fra Sjælland og vist egentlig stammer fra Sverige:

„Paa den Gaard i Nyborre, som siden tilhørte Jg. Villumsen, havde man brygget Øl. Det vidste Troldene i Egebjerg, og om Natten gik to af dem med hver en Spand for at stjæle af Øllet. Men da de kom derned, blev der raabt til dem fra E.: „Kom hjem, Sortøje er død!“ Nu styrtede de hjemad, men glemte i Skyndingen Spandene. Da Folkene kom op, tog de Spandene i Brug, saa kunde Troldene ikke siden tage dem igen.“ Det samme ved den 82-aarige Hmd. J. Rasmussen i 1920 at fortælle om en Kobberspand i Evard Hansens Gaard i Magleby: „Viging, kom hjem, Sorø (d. e. Sortøje) er død!“ Og fhv. Gdr. R. Olsen i Nyborre 1923 om de sidste to Nisser der paa Landet, der boede hos Lars Hemmingsen, „Hellig Lars“, paa Bækkelund i S. Vestud og hos Mads Bækmand i Stubberup. Den sidste „sad en Aften for Bordenden inde i Stuen og holdt M. B. ved Selskab. Da kom der en ind og fortalte, at nu var Brunfedt død. „Aah, det var min Bror“, udbrød Nissen, da han hørte det. Saa forsvandt han, og man saa ham aldrig siden“¹⁾.

Ikke alene Kongshøj, Lille Las Høj og Egebjerg har hævet sig om Natten. „De gamle fortalte ogsaa, at *Dalby-højene* kunde løfte sig paa fire Søjler som et Telt, og der dansede tre hvide Jomfruer derinde“²⁾. Og i *Lisebjerg* — en naturlig Bakke, men med en stor fredlyst Runddysse paa Toppen — boede „i gamle Dage Bjerghfolk. Lyset brændte der om Aftenen, og ved St. Hans var det, som om Bjerget aabnede sig, og der saas mange Lys, og de smaa Folk dansede derinde“³⁾. Ved Aalebæk var der to Langdysser med Troldtøj: Nisserne fra *Stenkisten*, der endnu ligger velbevaret ved Stranden, kunde man tidligere se løbe paa Is om Vinteren i Mosen tæt ved⁴⁾. Og ved *Stendysse* paa *Borre Matr.-Nr. 8* saa en Karl en

1) N. K. P. 1923, sml. 1922.

2) N. K. P. 1923 efter den 80-aarige Kirsten Larsen i Nørreby.

3) J. O. 1926 efter 74-aarig Marie Jensens Forældre.

4) N. K. P. 1919.

St. Hans Nat en lille Mand med en rød Hue sidde og læse, og Meddelelsen havde selv en Morgen set, der var stroet Sand foran Indgangen¹⁾).

Bavnhøjen — en Gravhøj i N. Vestud Mtr.-Nr. 17, der ligesom en Række andre Gravhøje og naturlige Høje af dette Navn har været brugt til at tænde Bavn paa — var ogsaa „beboet af Trolde. En Nat de skulde bage i Højen, havde de tilladt sig at laane en Gressel i Byen. Greslen havde jo altid sin Plads under Tagskægget ved Bagerovnen. Men Greslen var gaaet i Stykker for Trolde. Næste Morgen bar Manden den ud og lagde den paa Højen, og Dagen efter laa der et nybagt Brød paa den“. Atter her har Skrædder N. K. Pedersen vist Tilstedeværelsen af et kendt dansk Sagn, det er sikkert ganske tilfældigt, at det kun er optegnet denne ene Gang paa Møn.

Om *Søbjerg* fortælles et Brudstykke af Sagnet om Drengen, der laaner Højfolkenes Hat og ser dem myldre til Bryllupsgilde i Jens Jensens Gaard²⁾). Forøvrigt skal denne Banke ligesom Præstebjerg og mange andre være tabt af en Heks' Forklæde, hun vilde bygge Bro over Borre Sø eller begrave Kirken med Sand³⁾).

Troldkonehøj ved Borre skal iflg. J. Jensen i hans lille Mønsbeskrivelse 1866 (S. 142) have Navn af, at der i det 16. Aarh. blev brændt 5 Borgerkoner som Hekse. Navnet kunde maaske ogsaa staa i Forbindelse med de gule Kurveblomster, der i hvert Fald paa Jysk kaldes Troldkoner⁴⁾).

¹⁾ Th. B. Bang 1913 efter Gdr. J. P. Jensen, f. i Borre o. 1855 efter Gl. Karen Smeds.

²⁾ N. K. P. 1923 efter 45-aarig Husmandskone, f. Lise Jakobsen. Sml. her S. 22—23.

³⁾ D. S. III Nr. 245, Aarb. 1920 S. 91, flere Opt. ved Th. B. B., N. K. P., Joh. Olsen, H. Byager. Et Sagn i D. F. S. om Søbjergmandens glemte Vante medtages ikke her, da det i dansk Sagnoverlevering næsten altid hører til Havfolkesagnene og derfor snarere hører til Borre Sø end til Søbjerg.

⁴⁾ H. F. Feilberg: Jy. Ordb.

Magleby (Top. 625).

I Magleby Sogn kendes ikke mindre end 150 Gravhøje, hvoraf en stor Del endnu er bevaret. De fleste findes nemlig omkring i Skovene — alene i Klinteskoven o. 60 —, og her har de kunnet ligge urørt af Plov og Harve. Mange er ogsaa fredet.

Viborg nævner ikke andre Høje i Sognet end *Hune-høj*, som han mener ligesom Hunesøe, Hunos Agre og Huno Herrens Agre har Navn af Kæmpen Huno (Se S. 9), der efterfulgte Jedden af Upsal som Herre paa Østmøn. Den kendes ikke mere.

De fleste af de Sagn, der i Nutiden er optegnet paa Høje-Møn, drejer sig naturligt om Klintekongen. Men saa vidt jeg ved, er der kun een eneste Oldtidsgrav, der er sat i Forbindelse med ham, nemlig en lille Stenkiste i Klinteskoven ved Vejen til Storeklint. Den kaldes *Pengekisten*¹⁾, fordi Vejfarende tidligere kastede en Skilling i den, naar de kom forbi²⁾. N. K. Pedersen har 1909 hørt, at det var til Klintekongen, hvorfor Kisten ogsaa kaldes „Klintekongens Skatkammer“, men senere af sine Stednavnemeddelere, at det var til Jøing Opsal. Trine Villums i Sømarke har i 1850-erne fortalt, at hun som ung en Morgen gik forbi Pengekisten og saa en stor Sølvskilling paa Randen. „Hun gik hen og tog Pengestykket og puttede det i sin Lomme. Men hun havde ikke gaet uden et Par Skridt, saa begyndte der en Alverdens Torden, Buldren og Allarmen. Hun blev helt forskrækket, tog Pengestykket op af Lommen og smed det fra sig; og med det samme holdt Spektaklet op“³⁾.

Vi har en Del Vidnesbyrd om Højfolkene og deres Færden i Magleby Sogn, men virkelige Sagn er her kun faa af. En 17-aarig Skrædderlærling fra Magleby Sogn fortæller i 1920 N. K. P. et Skiftingsagn:

¹⁾ Dyssel i Oekon. Mag. 1757 I 251, Meisler 1862 4.

²⁾ Flere Optegnere til D. F. S., Bojsen I 188, Trap ⁴III 509.

³⁾ N. K. P. efter Husmand Johan Rasmussen, f. o. 1838. Se forøvrigt H. Ellekilde i Nordiskt Folkminne 1930 110-111.

„I en Høj boede nogle Trolde, som havde en Unge, de gerne vilde have døbt; men det maatte jo ske ved List. Saa sørgede de for at faa det byttet med et rigtigt Menneskebarn, som snart skulde i Kirke. De haabede, at Folkene ikke vilde opdage Forbyttningen, og at deres Unge paa den Maade vilde blive døbt. Da Folkene nu kørte til Kirken for at faa Barnet døbt, skulde de forbi Højen, hvor Troldene boede. Da kom alle Troldene ud og raabte: „Hvor skal du hen, Sandudrej!“ Ungen svarede: „Jeg skal hen til den hellige Kristi Kirke, der jeg en større Knægt kan blive.“ Men derved opdagede Folkene jo, at deres Barn var forbyttet, og at det var en Trolldunge, de var ved at døbe“.

Det lyder mærkeligt, at Troldene skulde være saa ivrige efter at faa deres Barn døbt, og beror vist paa en Misforstaaelse. Dette Skiftingsesagn er af tysk Oprindelse¹⁾.

Fra *to Høje paa J. P. Konradsens* (1929 J. P. Jensens) *Mark* i Nærheden af Møns Fyr var der en mystisk Sti (sml. S. 10) henover Fr. Petersens Mark og ned til en dyb Grøft. Den stammede fra, at Troldtøjet hver Nat gik ned „med deres Kander og hentede Vand i Grøften. Ligeledes var der paa Skomager Chr. Petersens Jord en Brønd, og fra denne gik en Gangsti ned over Jorden gennem en Ellemose og ud i Busene Have, og hvor meget de end pløjede, harvede og saaede Korn paa denne Gangsti, vilde Kornet aldrig gro der. Først da Brønden blev slettet, kunde der gro Korn og alt andet, og Stien var der ikke mere.“ Ved den omtalte Grøft, der støder umiddelbart op til Busene Have, var der to, der en sen Aften gik vild, til det lige paa een Gang blev lyst, saa de kunde se, de ustandselig var vandret frem og tilbage. Det ser i det hele ud til, som om Egnen deromkring har været, som der siges, en hel Røvereegn i gamle Dage, fortæller Fru Joh. Olsen. 12 *Gravhøje* i Haven er alle velbevaret, formodentlig dem den lille By Brøndehøje, der forsvandt i Stormfloden 1625, havde Navn efter. Ved Brøndehøje har der ligget en *Baanhøj* (Bavnehøj?) „som skal have været et middelalderligt Tingsted, her er nu intet tilbage

¹⁾ Sml. Thiele: Danm. Folkesagn 2II 243, en af de faa andre Optegnelser af dette Sagn.

uden Navnet Baandhøjgaard. Alt dette skal have ligget paa Grænsen af Hampeland, som det hed i gamle Dage, men nu bliver kaldt for Budsene¹⁾.

Paa Stengaardens Marker Syd for Klinteskoven har der ligget otte Gravhøje, hvoraf de fire i hvert Fald i 1905 var tilbage. En af dem kaldtes *Troldhøj*²⁾, „hvor Trolde i gamle Dage havde deres Opholdssted. Der var ikke mange, der var glade ved at gaa ud ved Troldhøj om Natten. Der hørtes Musik, og man saa korte, tykke Skikkelser vandre omkring der.“ Og Markussen i Busene saa en Nat, at Troldene derfra „kom kørende i Karet gennem Busene forbi Bøgeholdt ad Markvejen til en af Højene paa Peder Nielsens Mark, hvor de forsvandt. Der var fire sorte Heste for Karet, og Ilden stod dem ud af Kæften, mens fire sorte Hunde løb foran. Det gungrede i Vejen, da Vognen kørte. Markussen blev længe oppe for at se, naar de kom tilbage. Men de kom ikke den Nat. Næste Nat ved samme Tid vaagede han igen, for hvis det var, at de kom tilbage. Og virkelig, næste Nat kom de kørende samme Vej tilbage. — De havde vel været til Gilde hos den anden Troldefamilie³⁾.

I Ulssdalshule i *Mandemarkebjergene* saa en Karl en Nat et Baal og kastede sin Kniv i det, for det var jo Tegn paa, at der laa en Skat. „Da han saa vel var kommet i sin Seng, hørte han Trolden staa udenfor Vinduet og raabe ind til ham: „Kom ud, saa skal vi dele.“ Men Karlen vilde ikke komme ud til Trolden, saa havde han vel ogsaa ødelagt ham, og han raabte tilbage: „Nej, du kan lade min Part ligge til i Morgen.“ Næste Dag gik Karlen saa ned i Ulssdalshulen og hentede Halvdelen af Skatten⁴⁾. Ogsaa i *Skønsen* har længst afdøde Murer Peter Svas fortalt, at der stod Guld og Sølv i Spande. Men vilde man have fat i det, maatte man ikke tale i tre Ti-

1) J. O. 1926 og 1929.

2) Sml. S. 23.

3) J. O. 1925, N. K. P. 1920.

4) N. K. P. efter Husmand Johan Rasmussen, sml. S. 12.

mer. Hans Pæsen i Mandemarke havde nok ogsaa hørt om Skatten i Skansen. Han saa engang en hel Klynge Snoge dér med en stor en i Midten. „Og han havde Fa'n hakke mig et Hoved som en Kalv. Havde jeg bare haft min Kniv med, saa skulde jeg have jaget den i Klyngen, og saa skulde det nok have vist sig, at alle Smaasnogene var Guldpenge, som den store var ude at sole“¹⁾. Disse Beretninger om Skatte hører naturligt med her, fordi de i Reglen betragtes som Højfolkenes Ejendom.

I D. F. S. findes endnu endnu adskillige Optegnelser om Højfolket i Magleby: ved *Stenhøjen*, den ene af de to store Høje paa Laurits Jensens Mark i Mandemarke, „kunde man se Troidene danse. Og om den anden blev der sagt, at ovenpaa kunde man om Natten se en hvid Hest. Lidt bagved det Hus, som senere blev kaldt Russerhuset, og som brændte for nogle Aar siden, ligger der en *Banke* eller Høj, hvorfra forbigaaende altid om Natten kan høre Raabene: Hov, hov, hov, seks Gange i Træk; saa et Ophold, og derefter fortsættes der igen.“ Det minder om den vilde Horsejagers hov, hov! paa Falster. Paa Toppen af *Højbjerg* laa der endnu i 1880-erne en anseelig Gravhøj, *Bushøj*, et Navn der ogsaa kendes fra Raabymagle. Bushøj stod i gamle Dage paa fire Pæle, mens Bjergfolket dansede derinde. Det samme sagdes om Møllebjerg:

„St. Hans Aften hævdede Bjerget sig paa fire Pæle, og Beboerne kunde da se Troldfolket komme vandrende med deres Spader og Skovle paa Nakken forbi Byen og ud til *Gundelsbjerg*. Det var kun Mændene, der gik, Kvinderne kunde man se fare rundt dernede i Højen. Det saa ud, som om de havde travlt med Forberedelserne til en stor Fest. Hen paa Morgenstunden kom Mændene tilbage igen med deres Redskaber. Og naar Dagen brød frem, var der intet at se“²⁾. Ogsaa Gundelsbjerg „hæver sig hver Aften paa Ildkugler, og Smaatøjet danser derunder“³⁾. Den er dog lige saa lidt som Møllebjerg nogen Gravhøj, men der er sløjftet mindst fem saadanne

1) N. K. P.

2) Alle ved J. O.

3) N. Klein efter Professorinde M. Allen, f. o. 1812 paa Møn.

paa Toppen. Gundelsbjerg kaldes den i en Præsteindberetning 1696, nu ofte Gunildsbjerg, man siger, den har Navn efter en Heks Gunild, der er nedmanet¹⁾ eller ligesom Dalbyheksen tabte hele Bakken af sit Forklæde paa Vej fra Kongsbjerg for at begrave Magleby Kirke²⁾).

Man siger ogsaa, at Kirken egentlig skulde være bygget paa Gundelsbjerg. Andre mener derimod, det var paa *Trylle- eller Troldedansen*, en høj Bakke i Kongsbjerggruppen, og fortæller, at 3 stærke Mænd blev i Skoven om Natten for at se, hvem det var, der hver Nat rev det byggede ned, men de blev ved Midnat fordrevet af en Flok Mandslinger med noget som brændende Blaar i Hænderne³⁾. I J. Jensens Mønsbeskrivelse 1866 omtales ogsaa Trylledansen, „under hvilken Underjordiske i Overtroens Tid skulde være sete dansende, og Bakken staaende paa Ildsøjler“ (I 119). Om *Kanebanken* lige ved Klintevejen fortælles flere mærkelige Ting: en Vogn bliver saa tung der nedad, at Hestene næppe kan trække den; en sort Hund spøger; Hans Kogle gik engang vild dér, og Joh. Olsens Bedsteforældre mødte ofte en lille Pige paa Bakken, som dog kun kunde ses af en synsk Pige, der var med⁴⁾).

Det eneste Højbrudssagn, der er optegnet i Sognet, fortælles om en *Høj paa Møddebjerggaards Mark*, der skaanedes, da Ejerens Ko fandtes død i Stalden Morgenen efter, at man var begyndt at fjerne den⁵⁾).

Bogø (Top. 628).

Paa de to smaa Øer Nyord og Farø, der begge hører til Mønbo Herred, findes ingen Oldtidsgrave. Paa Bogø kendes derimod o. 30 Stengrave og o. 20 Gravhøje, og adskillige af dem er bevaret. Den kendte Højskolelærer og

¹⁾ N. K. P. 1920.

²⁾ Th. B. B. 1913, N. K. P. 1920 og 1921.

³⁾ N. K. P 1919, sml. S. 11.

⁴⁾ N. K. P. 1921, J. O. 1925.

⁵⁾ J. O. 1930 efter Slagtersvend Kr. Kristensens 88-aarige Morfar i Elmelunde.

Folkemindesamler Jens Kamp har optegnet adskilligt paa Bogø; Stoffet til hans Danske Folkeeventyr 1879 og 1891 er bl. a. for en stor Del hentet derfra. Nogle af hans Sagnoptegnelser er trykt i E. T. K.s Danske Sagn 2. Række, andre ligger utrykt i D. F. S. I Danske Sagns 1. Række 1890 ff. findes ogsaa enkelte Sagn fra Bogø, optegnet af Lærer Hansen i Faardrup efter hans Svigermor, som stammede derfra.

Et af de Sagn, den sidste har optegnet, er det om Højfolkernes glemte Ølspand, som vi allerede kender fra Borre (S. 27): „Imellem Gammel- og Ny-Baagø, de to eneste Byer paa Baagø, ligger en Høj „Aa, sig til Skæld, at Vip er død.“ „Aa, er Vippe død!“ og en Pusling farer ud af Vinduet, men lader en Kobberspand staa, som han vilde hente Øl i. Denne Kedel har indtil den Dag i Dag været der paa Stedet til et Minde om de Underjordiske¹⁾). De Underjordiske er her det samme som Højfolkene. Det gælder vist ogsaa i en anden af Lærer Hansens Optegnelser, der er nært beslægtet med falstersk Sagnoverlevering²⁾):

„Hos nogle Folk paa Baagø kunde man aldrig faa Held med Øllet. Det vilde ikke „gøres“, men var om Morgenen i det Sted ganske plumret. Nogle fremmede ytrede den Mening „at det kom af, at de Underjordiske badede i Øllet. For at passe paa dette blev en Karl sat til Vagt ved Ølkarret indsvøbt i et Knippe Halm, og kogende Vand ved Siden af ham. Han fik nu ganske rigtig at se, at de Underjordiske kom, sprang i Ølkarret og begyndte at bade og boltre sig her. De lod til, at dette huede dem rigtig godt, og sagde: „Ligge Lomme, bade Vomme.“ Om lidt sagde en: „Straa gik!“ — „Nej, Straa gik nicht,“ svartes der. Dette gentoges tre Gange. Da tog Karlen, der stod paa Vagt, en Strippe kogende Vand og øste det ud over Puslingerne, der med et hvinende Skrig foer af Karret og ud af Vinduet. Men fra den Tid havde Folkene i Gaarden bestandig stort Uheld med deres Kreaturer, der døde det ene efter det andet“³⁾).

Der er dog ogsaa optegnet en Sagntype paa Bogø,

¹⁾ D. S. I 1890 Nr. 309, fork.

²⁾ Se Loll.-Falsters Aarbog 1933 XXI 90.

³⁾ D. S. I 1890 Nr. 322.

som vi hverken har Kendskab til fra Falster eller Møn; herfra stammer nemlig vistnok et Eksempel paa et i Skandinavien velkendt Skiftingsesagn, som J. Kamp har faaet meddelt, og som ikke har noget at gøre med de to Skiftings-Historier fra Borre og Magleby: Da nogle Folk efter otte Aars Forløb havde faaet Mistanke om, at deres Barn var en Skifting, gav Nabokonen dem det Raad at stege en Pattegris med Hud og Haar; da Skiftingen saa den, kunde den ikke styre sin Forbavselse, men udbrød: „Nu har jeg vandret over Bjerg og Dale, men aldrig har jeg set en Gris stegt med Hud og Haar!“ Saa var de klare over, at det var en Ombytning¹⁾). Det er forøvrigt galt, at Forbavselsen gælder *Grisen*, den skal egentlig gælde den store *Pølse*, som Skiftingen tror, Grisen er. Om en Skifting handler ogsaa en anden af J. Kamps Optegnelser fra 1878:

„Der var to fattige Folk, og Manden skulde være Soldat. Der var nogle Troldfolk i en Høj, og de kom ofte hos Konen, og hun kom endelig ogsaa der. Der var alt af Guld og Sølv. Troldene var en Dag ved at koge Urter, da hun var der, og saa spildte de en Draabe paa Bordet. Hun tørrede sine Øjne dermed og blev nu klarsynet og kunde siden se Troldfolk overalt, hvor hun færdedes. Konen var frugtsommelig og fødte et Barn, lige før hendes Mand kom hjem, og det bliver forbyttet af Troldfolk. Hun tager saa sin Mand med sig en Aften hen til Højen, der staar paa Pæle, og alle Troldene danser lystig derinde omkring det lille Barn; der var stor Glæde over Menneskebarnet. Konen befaler da Manden at hugge i Kors med sit Sværd ind imellem Troldene, og da havde de ingen Magt, og hun kunde tage sit Barn. Men da Troldene saa, at hun var klarsynet, greb en af dem en Urt og slog hende paa Øjet med, og siden mistede hun sit halve Syn²⁾).

Højfolkenes Vidundervædske, der gør den synsk, som faar noget af den i Øjet, hører ellers hjemme i et andet velkendt Sagn om en Gaardmandskone, der hentes ned under Jorden for at hjælpe Højmandens Kone at barsle. Mærkeligt nok er dette Sagn ikke optegnet paa Møn. Men

1) D. S. 1928 Nr. 739.

2) D. S. 1928 Nr. 614.

et enkelt af dets Motiver genfindes altsaa i den anførte i det hele taget ret forvirrede Optegnelse.

Bortset fra Sagnet om den glemte Kobberkedel er der ingen af Sagnene fra Bogø, der er knyttet til bestemte Høje. Af Gravhøje her kan nævnes *Galgehøj* eller *-bakke* ved Lindebroen, Øens gamle Rettersted, hvor man endnu mindes, at Galge-Margrethe blev henrettet for at have brændt sine Børn¹⁾. Paa selve Møn er en Galgebakke ved Nøbbølle og et Stejlebjerg i Fanefjord, mens Stejlebjerg paa Klinten vist er dannet af stejle = brat. Derimod er der ingen Bavnehøj paa Bogø, med mindre *Kashøj* skulde være en saadan, og Kas det gamle Ord for Brændestabel, der findes i Svensk vård-kase = Bavn.

--

Jeg har nu gennemgaaet de Sagn og Overleveringer, der er Vidnesbyrd om, hvilke Sagn der har været knyttet til Møns Gravhøje og til Dels ogsaa til Bakkerne dér. Langt de fleste drejer sig om de Vætter, der tænkes at bo under dem. Dem er det, der om Natten — i Borre og Magleby St. Hans Nat — hæver Højene paa gloende Pæle, mens de danser derinde, et typisk dansk Sagntræk, kendt fra næsten alle Møns Sogne. Dem er det, der fredsommeligt kommer til Menneskenes Boliger for at hente Vand (Magleby) eller laane en Gressel (Borre) og, hvor de færdes, efterlader en kendelig Sti gennem Sæden (Fanefjord, Magleby). Man kan ogsaa høre dem raabe fra Høj til Høj (Stege Lands.) og lave Musik (Magleby). Det kan ske, at de hjælper Fattigfolk ved at stikke et Brød ud til dem (Fanefjord) eller give en stakkels Pige Brudestads (Elmelunde). De er dog ikke altid saa rare Naboer, ofte stjæler de Øl i Gaardene (Stege Lands., Borre, Bogø), og ødelægges deres Høje, bliver de ligefrem onde og hævner sig ved at kalde saa mange Ulykker som muligt ned over de skyldiges Hovede (Fanefj., Stege Lands.,

¹⁾ J. Kamps utr. Saml. i D. F. S. (Bl. 72).

Keldby, Borre, Magleby). Kun Tordenen er de selv bange for (Stege Lands., Elmelunde). Foruden disse almindelige Forestillinger om Højfolket er der ogsaa paa Møn optegnet adskillige fortællende Sagn eller Vandresagn — saaledes kaldt, fordi de for en stor Del synes at vandre fra Egn til Egn og stedfæstes mange forskellige Steder. Saadanne Sagn er paa Møn Fortællingen om Alterbægeret, der røves fra Højfolkene (Elmelunde, Borre), om den glemte Ølspand (Stege Lands., Borre, Bogø), den reparerede Gressel (Borre), om Drengen der ved Hjælp af Højfolkene Hat usynlig kommer med til Gilde (Elmel., Borre), de tre forskellige Skiftingesagn (Borre, Magleby, Bogø) og Sagnene om Kirkebygning (Fanefj., Borre, Magleby). Derimod mangler helt Optegnelser af andre lige saa almindelige Vandresagn: om hvordan Højfolkene holder Bryllup, henter Barselhjælp og beder om at faa Stalden over deres Bolig flyttet, fordi Ajlen drypper ned til dem. Ej heller om Bjergtagning kender jeg nogen mønsk Beretning. Og Sagn om Skatte og Skattegravning i Høje, der særlig i Jylland er saa uhyre almindelige, er kun optegnet forholdsvis sjældent: i Borre om en Guldhest og Trolde der hamrer paa Kobberkedler, i Fanefj. om en Guldkæde og i Magleby om Snoge, der menes at vogte paa eller selv være Guldpenge.

Foruden som Bolig for Højfolkene betragtes Gravhøjene dog ogsaa som det, de for en stor Del virkeligt er: Grave for Fortidens Stormænd: her er det Grøn Jæger, dér Rød eller en anden Næsekonge, i Syderhøj Kong Syr, i Kathøj Kong Kat, Bjørn i Bjørnehøj, Asker i Askershøj o. s. v. Man skal dog ikke stole for meget paa, hvem Folketroen fortæller, der ligger i Højen, idet hans Navn lige saa tit er daaet af Højens Navn, som det omvendte er Tilfældet; det faar man et tydeligt Indtryk af, naar man hører, at der i en bornholmsk Maglehøj skal være begravet en Kæmpe ved Navn Magle, mens Maglehøj i Virkeligheden ikke betyder andet end „den store Høj“.

Karakteristisk for Møns Sagnoverlevering er Sagnene om Grøn Jæger og hans Jagt. Disse Sagn viser ret nær Forbindelse med lolland-falsterske Sagn om Goen og hans Ridt. Ogsaa paa anden Vis har Møns Sagn Tilknnytning til de andre syddanske Øer: til Lolland ved sin Form af Sagnet om den glemte Ølspand i Borre og paa Bogø, til Falster ved Sagnet om Hr. Truels Døtre i Fanefj. og om Karlen paa Bogø, der gemt i Straa lurer paa Troldbørnene. Det sidste Sagn bærer Spor af en tysk Indflydelse, som træffes igen i Skiftingsagnet fra Magleby og maaske i Sagnet om Brunfedts Død i Borre. Paa den anden Side staar Sagnet om, hvordan de Underjordiske i Østerhøj ved Stege hjælper at værne Landet mod Fjender, i nær Forbindelse med bornholmske og stevnske Landsvættesagn¹⁾, og en Sagnform som „Bør faldt i Ilden“ (Stege Lands.) er sikkert indvandret fra Sjælland. Der gør sig saaledes Indflydelse gældende fra alle Naboegnenes Sagnoverlevering, hvilket heller ikke er andet, end man kunde vente.

¹⁾ H. Ellekilde i Bornh. Saml. XIX 78--121 og Da. Studier 1929 Ellekongen i Stevns, især S. 22 ff.

HISTORIKEREN SEVERIN KJÆR

30/11 1843—26/2 1907

SEVERIN MICHAELSEN KJÆR var fra *Trustrup* i Lyngby Sogn, et Par Mil sydvestlig for Grenaa. Her var hans Forældre Gaardmandsfolk. Faderen hed *Michael Julius Kjær*, Moderen *Marie Kjær*, født Høifeldt. Severin Kjær blev født den 30. November 1843. En Del af sin Barndom opholdt han sig i sin Morfaders Hjem, en gammel Vandmølle beliggende lige uden for Herregaarden Katholms Have. Fra Katholm er der ikke ret langt til Kattedagtet; der er en god Mils Vej til Grenaa i Nord. Her i den idylliske Vandmølle ved det gamle maleriske Herresæde¹⁾ henlevede den lille Severin nogle lykkelige Barneaar. Hans historiske Sans vaktes tidlig, ikke mindst ved Paavirkning fra Morfaderen, der var meget historisk interesseret. Morfaderens Indflydelse blev afgørende for Severin Kjær; men man maa derover dog ikke glemme, at ogsaa hans Moder Marie Kjær kan have ledt Sønnens Tanker i den historiske Retning. Hun skildres som en betydelig Kvinde, der i daglig Tale var stærk i at benytte sig af Ordsprog og gamle Sentenser. Da hun den 17. Maj 1910, henved 89 Aar gammel, blev stedt til Hvile paa

¹⁾ Sev. Kjær har i sin Bog: For to Hundrede Aar siden (1903) i Afhandlingen: Friherreinden paa Katholm Fru Hille Trolle ikke alene ydet et vægtigt Bidrag til Katholms Historie, men han har ogsaa i Indledningen anført Oplysninger om Vandmøllen og om sin historisk interesserede Morfader.

Lyngby smukke Kirkegaard, var et meget stort Antal Mennesker kommet til Stede for at vise den gamle Kvinde den sidste Ære¹⁾.

I 16-aars Alderen kom Severin Kjær paa *Lyngby Seminarium* (Lyngby Sogn), der jo ikke laa saa langt fra hans Hjem i Trustrup. Paa dette Seminarium uddannedes han i Aarene 1859—62 og fik Lærereksamen derfra sidstnævnte Aar med 1. Karakter. Der findes en meget indgaaende Skildring af Seminarieforholdene i Lyngby fra den Tid, Kjær var paa Seminariet. Folkemindesamleren *Evald Tang Kristensen* var nemlig Elev dér fra 1857—61, og han har i sine *Minder og Oplevelser I* (1923), 174—212 meddelt sine Indtryk fra denne Lærestanstalt. Mærkeligt nok omtaler han ikke Severin Kjær. De kendte ellers nok hinanden²⁾ og fik senere hen i Livet nogen Forbindelse indbyrdes, hvad vi senere skal høre lidt om.

Straks efter sin Eksamen blev Severin Kjær, der var en kraftig og støt Jyde, omplantet til det sydøstlige Sjælland, og der i skønne, minderige Egne fik han for Livstid sin Virksomhed. Han blev 1862 ansat som Andenlærer i *Baarse*, hvor han — maaske nærmest fordi han var Venstremand³⁾ — maatte forblive næsten 13 Aar, til han 1875 fik Embede i *Borup*, Kongsted Sogn, hvorfra han 1880 forflyttedes til Førstelærerembedet i *Kongsted*, hvor han blev til sin Død.

I Baarse, hvor Kjær en Tid var Sogneraadformand, blev han den 26. Oktober 1875 gift med *Dorthea Pedersen*, Datter af Gaardejer Peder Rasmussen i Baarse.

Severin Kjær var en glimrende Skolemand. I sjælden

¹⁾ Se Fru de Lichtenberg: Historikeren Severin Kjærs Moder, en Jordefærd og et Eftermæle (i Fra Randers Amt 1910, 80—82).

²⁾ Jfr. E. Tang Kristensen: *Minder og Oplevelser IV* (1928), 8: Besøg hos Severin Kjærs Slægt i Trustrup.

³⁾ Det kan i denne Forbindelse nævnes, at Kjær stillede sig til Folketinget i Præstø 1872, men trak sig tilbage før Valget.

Grad var han afholdt af de mange Elever, han havde i Aarenes Løb. Han var ogsaa over hele Sydsjælland vel kendt og meget søgt som Folketaler og Foredragsholder. Fra den sidste Virksomhed maatte han dog i de sidste Aar trække sig tilbage og afslaa de mange Anmodninger, der rettedes til ham. Severin Kjærs fremragende Evner forenet med oprigtig Lyst til Lærergerningen førte til, at Kongsted Skole kom til at staa meget højt, især da Børnene tillige i en lang Række af Aar blev godt underviste i de nederste Klasser.

Hvis ellers en Lærer kan have nogen varig Indflydelse paa sine Elever, maatte en Mand som Kjær have Betingelser herfor. „Hans glimrende Talegaver fik altid baade store og smaa til at lytte efter. Kærligheden til Fædrelandet, dets Historie og dets Minder laa det ham saa meget paa Sinde at fremelske ... Religionstimerne i Skolen var ham dog de kæreste, og det var ham ubegribeligt, at nogen Lærer kunde ønske denne Undervisning ud af Skolen. Skønt han havde Grund til at tillægge „det levende Ord“ i Skolen stor Magt, var han dog ikke af de Lærere, der ønskede den forhadte Lærebog fjernet; han kunde ikke indse, at den var saa slem, naar den blev brugt paa en fornuftig Maade“¹⁾.

Sine sidste fire Levemaaneder var Kjær syg; men da Sygdommen ikke voldte ham megen Smerte, regnede han den ikke for noget, men haabede stadig paa Helbredelse. Det var Vattersot, der omsider gjorde Ende paa hans virksomme Liv. Sin kære Skole vilde han nødig slippe; endnu om Torsdagen, som han døde den følgende Mandag — den 25. Februar 1907 —, passede han sin Gerning som Lærer. Mandagen den 4. Marts blev han jordfæstet fra Kongsted Kirke, hvor en stor Skare Mennesker fra nær og fjern var forsamlede om hans Kiste, der var pyntet med en Mængde Kranse, deriblandt en Del med signerede Baand. Pastor *Glahn* og afdødes Broder, Pastor *Carl*

¹⁾ Kr. A. i „Folkeskolen“ 14.-3. 1907 (Nekrolog med Billede).
Præstø Avis 26.-2. 1907 (Nekrolog).

Kjær, Skjoldborg i Thy, holdt Begravelsestalerne. Severin Kjærs Moder, Hustru samt to Sønner og to Døtre overlevede ham¹⁾).

Foruden at passe sin Lærervirksomhed og sit Arbejde i Folkeoplysningens Tjeneste som Foredragsholder, fik Kjær Tid til at drive meget omfattende historiske Studier, der resulterede i en Række Skrifter, som vil fri hans Navn for at glemmes. Det er nævnt, at han i sin Barn-dom fik sin Sans for gamle Minder vakt, og denne paa-virkedes igen i det sagnrige Sydsjælland, hvis Historie han blev fortrolig med som sikkert ingen anden. Han var i Besiddelse af en skarp Forstand og en sjælden Hukommelse. Hertil kan føjes, at han var overmaade flittig; til langt ud paa Natten brændte Lampen i hans Studere-værelse, og han besad en stor Arbejdsevne.

De Bøger og Afhandlinger, Severin Kjær har udgivet, er følgende:

1. *Fra Starnsbaandets Dage*. Optegnelser efter Tingbøger (1888). 464 Sider.
2. *Gjøngehøvdingen Svend Povlsen og Snaphanerne*. Et Bidrag til Snaphanetidens Historie (1892). 295 Sider.
3. *Præsten i Vejlbj Søren Jensen Quist, hans Slægt og Samtid*. En gammel Kriminalhistorie (1894). 243 Sider.
4. *Kulturbilleder I* [Fra Vornedskabets Tider: En Tro-lovelse. Jomfru Dorete Urne] (1899). 338 Sider.
5. *Kulturbilleder II* [Fra Vornedskabets Tider: Ridefoged Peder Hammer] (1900). 340 Sider.
6. *Vornede tvinges til Stavns*. (Aar bog for dansk Kultur-historie 1900 [udgivet af Poul Bjerger], Side 96—134).
7. *For to Hundrede Aar siden* (Fru Hille Trolle. Mon-sieur Niels Madsen). (1903). 295 Sider. Illustreret.
8. *Svend Gjønge efter Svenskekrigen* (Fra Arkiv og Mu-seum II 1903, Side 42—75).
9. *Erik Grubbe til Tjele og hans tre Døtre Anne Marie*

¹⁾ „Folkeskolen“ 14.-3. 1907.

Grubbe, Marie Grubbe, Anne Grubbe (1904). 364 Sider. Illustreret¹).

Som man vil se, er det en betydelig Virksomhed, Severin Kjær har udfoldet som historisk Forfatter. De Kilder, han fortrinsvis benytter, er Tingbøger, Skifteprotokoller, Kirkebøger, Justitsprotokoller, adelige Stamtavler, den til Emnerne knyttede trykte Litteratur og undertiden nogen folkelig Overlevering. Hertil kommer, at Kjær i de fleste Tilfælde ved Selvsyn var fortrolig med de Egne og Steder, han skildrer i sine Værker. Det er kun faa af vore Lokalhistorikere, der i lige saa høj Grad som Kjær har udnyttet Tingbøger og Skifteprotokoller i deres Arbejder. Stort set kan vel her kun nævnes *C. Klitgaard*, *Jeppé Aakjær* og *P. Eliassen* som hans Ligemænd. Det er da heller ikke overdrevet, naar *Hans Olrik* udtaler, at Severin Kjærs Forfattervirksomhed hører til det ypperste, den danske Lærerstand har ydet²).

Kjærs Hovedværk er uden Tvivl hans første Bog: „Fra Stavnsbaandets Dage“, et meget omfattende Arbejde, som han altfor beskedent kalder „min ringe Skjærv“, givet i Hundredaaret for Stavnsbaandets Løsning. I Virkeligheden var det denne slidsomme Jyde i Sydsjælland, der i 1888 fremkom med det betydeligste Oplysningsværk om Forholdene i Landsbyerne i Stavnsbaandets Tid. Der er ikke senere offentliggjort noget Arbejde, hvori findes et mere fyldigt autentisk historisk Stof om Bondekaarene i visse danske Egne før Aar 1800 end i „Fra Stavnsbaandets Dage“. Severin Kjærs Bøger hører ubetinget til de bedste, vi har til Oplysning om Livet i Landsbyerne i det Tidsrum, der ligger imellem *Troels-Lunds* „Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarhundrede“ og *H. F. Feilbergs* „Dansk Bondeliv som det førtes i Mands Minde“ (d. v. s. i Tiden ca. 1820—1890).

1) Hertil kommer saa Avisartikler, som jeg naturligvis ikke har fuldt Rede paa.

2) Lærerne og Samfundet I (1913), 128 f.

„Fra Stavnsbaandets Dage“ bestaar af Optegnelser fra Fakse-Stevns Herreders Tingbøger for Tidsrummet fra 1705 til 1799, Uddrag af Gisselfeld Birks Tingbog 1718—1726, Høgholm Birks Tingbog 1695—1715 samt Djurslands Sønder- og Mols Herreds Tingbog 1702—1708. Hertil kommer en Del Optegnelser fra forskellige Kirkers Dagbøger, Godsarkiver og Skifteprotokoller.

Det er altsaa ikke fra Sydsjælland alene, Kjær har hentet sit Kildemateriale til Oplysningerne om Stavnsbaandstiden. Ogsaa fra sin Barndomsegn, Syddjursland og Mols, har han inddraget Optegnelser. Kjær var i sin Forskning ikke videre stavnsbundet. Han har, som Fortegnelsen over hans Bøger straks viser, beskæftiget sig med historiske Spørgsmaal ikke alene fra Sydsjælland og Djursland, men ogsaa fra Midtjylland, Lolland, Falster og Skaåne (Gøngerne).

I Indledningskapitlerne af „Fra Stavnsbaandets Dage“ (Trældom, Vornedskab, Landmilitzen, Stavnsbaandet, Rytterdistrikterne), hvori der gives en almindelig historisk Fremstilling af de paagældende Spørgsmaal, viser Severin Kjær, at han besad omfattende historisk Viden. Og i de mange følgende Kapitler i det digre Værk giver han mangfoldige Vidnesbyrd om sit indgaaende Kendskab til vel nok saa at sige alle Forhold i den gamle danske Fællesskabslandsby. Vi hører om *Bonden og hans Hjem* i en hel Række detailrige Afsnit. Der er næsten ikke den Ting, uden Kjær ved noget at fortælle om den. Han beretter i Enkeltheder om Landsbyens Form og Udseende og fører os derefter ind i Gaardene, hvis Bygninger bliver beskrevne. Derefter gennemgaaes med Hensyntagen til alle Smaating Bohavet, Klædedragten og Avlsredskaberne. Saa hører vi om Husdyr, Haven, Marken, Fællesskabet, Udskiftningen, Gaardfæste og Gaardfæld, Skatter og Afgifter, Restancer og Forstrækning, Tiendetagning, Hoveri, ond Behandling, Følger af „ond Behandling“, Selvejerbonden, Husmændene, Tyende og Tyendeløn. — I Værkets næste store Part findes Kapitler om *Bondens Liv og Levned*: Bonden plejer Retten, Druk-

kenskab, ulovlig Skovhugst, Skænden, Klamme-i og Slagsmaal, Forbrydelser og Straffe, Fattigfolk, Tro og Overtro, Gilder, Skikke og Lege. Til sidst gives der udførlige Skildringer af Skolen og Kirken og af Overgangen fra Stavnsbaandstiden til Frigørelsesaarene.

Af den her meddelte Oversigt faar man ikke noget ordentligt Indtryk af den Fylde af Oplysninger, der findes i Severin Kjærs Førstearbejde. Det er i Virkeligheden helt imponerende, hvad han har fremlagt af Stof i „Fra Stavnsbaandets Dage“. Et sandt Mylder af Særtræk er her samlet i en velordnet Gengivelse. Med usvækket Interesse læser man selv i vore Dage, hvor Forskningen paa flere Punkter har naaet til andre Resultater end i 1888, Kjærs betydningsfulde bondehistoriske Fremstilling. Da det i ret høj Grad er Tingbøgerne, der er benyttede i Bogen, siger det sig selv, at Skildringen hist og her kan være lovlig mørk i Farverne. Tingbøgerne indeholder jo fortrinsvis Oplysninger om Livets Skyggesider: Raahed og Vold, Uret og Trængsel. Retsakterne kan ifølge deres Karakter ikke meddele om den Trøst og Støtte, saa lidt som om den Fred og Glæde den enkelte i Stavnsbaandets Dage fandt i Familiens, Bylavets og Kirkens Skød, dertil peger de kun hen med enkelte, spredte Antydninger. Som en Modvægt hertil har Kjær saa stræbt efter at samle Uddrag af, hvad mundtlige og skriftlige Overleveringer véd at anføre om disse Forhold. Bogen giver herved et troværdigt og fuldstændigt Billede af Forholdene i Stavnsbaandstiden. Det er ikke tegnet mørkere end Virkeligheden, og dog er Billedet mørkt nok alligevel. I det store og hele maa man give Severin Kjærs Skildringer af Landboforholdene i Stavnsbaandets og Vornedskabets Tider sin Tilslutning. *Johannes Steenstrups* ogsaa i 1888 udsendte Bog: „Den danske Bonde og Friheden“ er præget af en lysere Stemning end Kjærs uhyre detailrige Værk, men der synes mig ingen Tvivl om, at Kjær er nærmest ved Sandheden om de gamle Bondetider. I flere af hans følgende Bøger bestyrkes man stærkt i den Overbevisning, at det tit og ofte

var meget haarde Kaar, der blev budt den danske Bonde i Stavnsbaandets Dage. En ringe Trøst er det at kunne henvise til, at Bondestanden i fremmede Lande da havde det langt uslere end Bønderne i det lille Rige ved Østersøen.

Et saare sørgeligt Vidnesbyrd om sjællandsk Landboliv i Vornedskabets Tid har Severin Kjær aflagt i sin Afhandling: „Vornede tvinges til Stavns“ (Bibliografien Nr. 6). Her gøres der udfra sydsjællandske Tingbøger 1688—89 Rede for, hvorledes Bønder kunde blive tvunget til at overtage denne eller hin Gaard i en fra deres Hjemsted fjerntliggende Landsby. Stod en Bedrift tom, befalede Godsejeren sin Ridefoged og dennes Tjenere at hente en Bonde, som man af en eller anden Grund havde udpeget, og føre ham med Magt til den Gaard, der skulde befolkes. Uforglemmelig er i Virkeligheden det af Kjær anførte Tingbogsuddrag om Slædekørslen fra Vordingborg Slot til Lundby ved Skelskør efter en vorned Bonde, der nu med sin Familie og sine faa fattige Ejendele i Vinterdagen blev kørt til Vordingborg. Undervejs hjem er Ridefogdens Tjener, Hans Kyse, der ledede denne Færd, ogsaa saa heldig i et Par Byer at faa fat i nogle vornede Karle, der trods Modstand og Forsøg paa Undvigelse pænt maatte følge med. Helt Held af Fangsten havde Hans Kyse dog ikke af sin Fastelavnsrejse Vest paa. Inden Enden tog maatte der gives Slip paa noget af Byttet. — Til at græde over er ogsaa andre af de Træk, Kjær fremdrager om Vornedbønder i Sydsjælland, der tvinges til Stavns. I de to Bind „Kulturbilleder“ (Bibliografien Nr. 4 og 5) er det ogsaa sydøstsjællandske Forhold i 16.—18. Aarhundrede, han gør til Genstand for meget udførlige Skildringer, hvis Grundlag ligeledes er Tingbøger og andre — for Ikke-Faghistorikere ofte svært tilgængelige — samtidige skriftlige Overleveringer.

I Kulturbilleders forskellige afsluttede Skildringer samler Kjær sig om Fremstillingen af nogle faa Menneskers hele Livsskæbne samtidig med at han faar Lejlighed til at fremkomme med en stor Mængde Oplysninger om

Folk og Begivenheder i sydøstsjællandske Landsbyer og Herregaarde. Vi hører i disse Bøger om Oldermænd og Bystævner, Byhorn, Jordens Drift og Kvægets Pasning, Husenes Indbo og Folkets religiøse Anskuelse, om Hegns Holdelse og Fællesarbejder, Krybskytteri og barbariske Straffe for selv smaa Lovovertrædelser, om Drukkenskab og Mord og meget andet. I Indholdets Mangfoldighed og Fremstillingens Livfuldhed har Kjærs to Bind „Kulturbilleder“ ikke ret mange Sidestykker herhjemme. Fængslende er det at høre om Adelsfrøkenen *Dorete Urne*, der blev gift med Bonden *Peder Pedersen Klim*. Det var jo noget helt uhørt, at en Adelsmandsdatter o. 1693 blev gift med en Ladefoged, men saadan gik det nu alligevel. Peder Klim var vist en Præstesøn fra Øland Vest for Aalborg. Han var et godt Hovede og fik i Sydsjælland en førende Stilling blandt Bønderne i den nærmeste Omegn af *Baarse*, hvor han og hans adeligfødte Hustru i en Aarrække boede i en Fæstegaard. Deres Liv blev ikke en Dans paa Roser. Mange Affærer af forskellig Art blev Peder Klim impliceret i, og oplysende om Datidens Kulturforhold er de fleste af de Træk, Kjær fremdrager om Fæstebonden, der var gift med Axel Urne og Anne Elisabeth Lindenows højbaarne Datter. Dorete Urne døde i Maj 1710 af Pest og i December samme Aar ramte Pesten ogsaa Peder Klim. Dorete Urne blev jordet i Baarse Kirke 29. Maj 1710. I samme Kirke var en gammel Stoleindskrift saalydende:

„Gud støder de Hofmodige af Stoelen og ophøyer de Ydmyge. Jeg vil love Herren altid, og i Forsamlingen vil ieg takke hannem. *Dorthe Urhrne 1698*“

Det var denne Indskrift, der i 1862, da Severin Kjær som ung Lærer var kommet til Baarse, først fik ham til at interessere sig ikke alene for Dorete Urnes, men for hele Egnens Historie.

Bogen om Ridefogeden *Peder Hammer* (Kulturbilleder II) giver en overmaade omfangsrig Skildring af en Ridefoged og alt, hvad der kunde faa Tilknytning til en

saadan Mands ofte udsatte og vanskelige Stilling. Peder Hammer, der var fra København og Student, blev gift med Juliane Povisk fra Herregaarden Skrumsager Syd for Ringkøbing Fjord. Han blev Ridefoged paa Jungshoved, senere paa Vordingborg Slot. I disse Stillinger gjorde han sig afholdt af Bønderne, men alligevel havde han meget at kæmpe med i hine urolige Tider. Han blev skudt Mortensdag 1681 paa sin Gaard i *Ornebjærg*. En Sammensværgelse, hvori hans Hustru var en af de ledende, stod bagved Drabet. De skyldige blev efterhaanden fundne og idømtes strenge Straffe. Hans Kone Juliane blev saaledes den 26.-10. 1682 henrettet med Sværd paa Hammer Herreds Galgebakke.

Forpagteren paa Jungshoved Monsieur *Niels Madsen*, hvis Levnedsløb Kjær gør Rede for i Bogen „For to Hundrede Aar siden“¹⁾, hører ogsaa til de Folk, der levede længe i Almuens Minde. Niels Madsen, der var Bondesøn og født 1661 (døbt 5. Januar 1662), blev i 1688 gift med Drude Bojsen, Datter af Pejter Bojsen paa *Jungshoved*, og overtog saa Forpagtningen efter sin Svigerfader 1688. Forpagterfolkene dannede et lykkeligt Hjem, der brat fik sin Opløsning, da Drude blev dræbt af Vaadeskud af hendes egen Plejesøn i 1709. Niels Madsen giftede sig senere paany og afstod endelig Forpagtningen af Jungshoved Slot 1716, hvorefter han flyttede til Præstø. Han døde 1719, og blev 13. Marts d. A. jordet paa Præstø Kirkegaard. Længe levede i Jungshoveds Omegn „et godt og kært Minde om Forpagteren paa Jungshoved“.

Det siger sig selv, at Severin Kjær har meddelt en Mængde Oplysninger om Jungshoveds Historie og om Folkelivet i Egnen i den Tid, Niels Madsen levede og virkede paa den nu nedbrudte Herregaard.

Foruden at være en kyndig Kulturhistoriker var Severin Kjær ogsaa en vidende og flittig Personallhistoriker.

1) Første Afsnit af dette Værk: Friherreinden paa Katholm, Fru Hille Trolle, skal ikke nærmere omtales her, da denne Afhandling udelukkende er knyttet til Djursland.

Tre af hans vigtigste Værker omhandler saaledes tre Skikkelser, der er blevne navnkundige i Sagn og Digtning. Han helmede ikke, før han i alle Enkeltheder havde klarlagt den historiske Virkelighed, der laa bagved en Sagnskikkelse. Hans historiske Sans bød ham at udforske saadanne Emner, hvor Historiens Kilder kan klargøre, om Sagnenes Vidnesbyrd staar til Troende eller ej. I sine Skrifter har han ofte vist, hvad der er Sagn, og hvad der er Virkelighed, idet han har sammenholdt Sagnene med de historiske Kilder. Han har derved ydet fortrinlige Bidrag til Kritikken af Nutidens Folkesagn¹⁾. De tre fra Litteraturhistorien kendte Skikkelser, hvis Levnedsløb han har belyst ved at foretage Aktstudier, som han fremlagde i Bøger (Bibliografien Nr. 2, 3, 8, 9), er „Gøngenhøvdingen“, „Præsten i Vejlbj“ og „Marie Grubbe“. „Gøngenhøvdingen“ *Svend Povlsen*, hvem *Carit Etlar* jo har skrevet sin spændende Roman om, optraadte som bekendt i Svenskekrigene i Sydøstsjælland som Fører for en Afdeling Snaphaner. Han var antagelig fra Gønge Herred i Skaane, tjente under Christian IV i Krigen 1643—45 som Fører for en Eskadron Dragoner. 1657 var han Købmand og Ejer af et Hus i Halland, da det i April overdroges ham at hverve en Eskadron Dragoner, som han stillede med i Engelholm og med hvilke han deltog i Kampene paa Hallands Aas (Gedevad Bro og Kattrup). Han fik Bestalling som Kaptajn s. A. Næste Aar sendtes han ud paa Sjælland for at samle Almuen til Kamp, og talrige Sagn melder om hans kække Bedrifter med sine „Snaphaner“. Nogle af Sagnene finder Kjær Anvendelse for i sin Bog om Svend Gønge, forsaavidt som de lyder troværdige eller har historisk Hjemmel. Han maatte ved Udarbejdelsen af sin Bog stadig passe paa ikke at faa Sagn med, som kunde have Carit Etlars Roman

¹⁾ Oluf Nielsen i *Brickas Biografisk Lexikon IX* (1895), 202 med Henvisning til *Næstved Tidende 1892 Nr. 244*. Jfr. P. Engelstofts *Biografi af Sev. Kjær i Dahls og Engelsestofts Dansk biografisk Haandleksikon II* (1923), 333 (med Billedet).

til Kilde. Hans Agtpaagivenhed har her gavnet ham paa bedste Maade. Det er fængslende at læse Kjærs Bog om Svenskekrigene i Sydøstsjælland. Ikke alene meddeler han en Række spændende Episoder om Kampene mellem Svend Povlsens Folk og Svenskerne, men han fremlægger ogsaa talrige Oplysninger, der især giver et forfærdende Indtryk af, hvor hærget og udplyndret det arme Land var, da de ødelæggende Krige endelig havde Slut. Da Severin Kjærs Svenskekrigbog indeholder saa mange autentiske Enkeltheder om Snaphanekrigen og Krigens Indvirkning paa sydsjællandske og skaanske Egne, synes det rimeligt, om den var blevet nævnt i Litteraturfortegnelsen over Svenskekrigene i „Det danske Folks Historie“ V, 264, men det er den imidlertid ikke.

Til Tak for sine Tjenester for Fædrelandet fik Svend Povlsen efter Fredsslutningen overdraget *Lundbygaard* ved Vordingborg kvit og frit; men hans økonomiske Forhold var stadig slette. Han skal senere være blevet benyttet som hemmelig Agent i Skaane. 1675 var han Landmajor i Stevns Herred med Kommando over Skansen ved *Holtug*. 1676 fik han Patent som Major til Fods og udsendtes for at hverve Soldater under Landskronas Belejring, vendte hjem i November 1676 og er vistnok død kort efter. — Alt sligt faar man udførlig Besked om ikke blot i Kjærs Bog om Svend Gønge, men ogsaa i hans fuldstændiggørende nye Oplysninger om Svend Gønge efter Svenskekrigene, udgivne i Fra Arkiv og Museum 1903.

Det er ikke til at undres over, at Kjær kunde faa Lyst til at undersøge den historiske Baggrund for *Steen Blichers* hjertegribende Novelle: „Præsten i Vejlbj“ (1829), da denne Præst *Søren Jensen Quist* var fra Kjærs Barndomsegn i Djursland. Vi skal dog ikke her komme nøjere ind paa dette Arbejde af Kjær, saavel som der ej heller her skal gøres Rede for hans Bog om Erik Grubbe til Tjele og hans tre Døtre. Den ene af disse Døtre, *Marie Grubbe*, er jo Hovedpersonen ikke alene i *Blichers* vemodige og uforglemmelige Novelle: „En Landsbydegns Dagbog“ (1824), men ogsaa i *H. C. Andersens*

Eventyr: „Høuse-Grethes Familie“ (1870) og i *J. P. Jacobsens* skelsættende Roman: „Fru Marie Grubbe“ (1876). Om Marie Grubbe kom der, samme Aar som Kjærs Bog om hende saa Lyset, et andet historisk Arbejde, nemlig *Jeppe Aakjærs* Redegørelse for hendes Levnedsløb især med Hensyntagen til „En Landsbydegns Dagbog“¹⁾. Det er lærerigt at læse de to Historikeres Fremstilling om denne usædvanlige Adelsdame, hvis Levnedsløb jo ikke artede sig helt almindeligt. — I videnskabelige Udgaver, som vi nu har dem af Blichers og Jacobsens samlede Værker²⁾, ser man selvsagt Severin Kjærs Bøger benyttede i Indledning og Kommentar. Hans flittige personalhistoriske Forskerarbejder kommer altsaa ikke alene Adelshistorikere og Genealoger, men ogsaa Litteraturhistorikere til Gode. Det er helt morsomt at læse, hvad *Georg Brandes* i 1904 skrev om Kjærs Marie Grubbe Bog: „Af en Mængde trykte og haandskrevne Kilder har en Historiker ved Navn *Severin Kjær* sammenskrevet en udførlig og lærerig Bog, *Erik Grubbe og hans Døtre*, der fremdrager alt, hvad der af Kendsgerninger vides om den Familie, hvoraf den i dansk Digtning saa kundbare Fru Marie Grubbe udgik“ o. s. v.³⁾. — Det vil af det citerede ses, at Severin Kjær, skønt han da alt havde udgivet otte vægtige Arbejder, ikke har været kendt af vor Litteraturkritiks Stormester. Selvom *Georg Brandes* kunde overkomme det ufattelige, har han, iøvrigt forstaaeligt nok, ikke haft Stunder til ogsaa at læse Værker om specielle Forhold den danske Historie vedrørende.

Det siger sig selv, at Severin Kjær maa have efterladt sig en Del Optegnelser af forskellig Art. Hvor disse er,

1) *Jeppe Aakjær*: St. St. Blichers Livs-Tragedie II (1904), 53—73.

2) Udgivne af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. „Præsten i Vejlbj“ udg. af *Georg Christensen* (Blich. Saml. Værker Bd. 14, 1924). „Marie Grubbe“ udg. af *Morten Borup* (I. P. Jacobsens Saml. Værker I 1924).

3) *Georg Brandes*: Samlede Værker (Danmark) III (1919), 39.

ved jeg ikke — bortset fra, hvad han Tid efter anden sendte til Dansk Folkemindesamling paa Det kgl. Bibliotek. Hans Folkemindeoptegnelser vil dér komme Fremtidens Forskere til Gode. Nogle af dem er allerede benyttede¹⁾. *Evald Tang Kristensen* fik fat i en Del af hans Optegnelser vedrørende Folketro; nogle af disse blev trykt i E. T. Kr.s Værker, saaledes i Danske Sagn VI Nr. 873 (Besøg hos en klog Kone), Danske Sagn VII, Nr. 1478 (Mand fra *Risby* født i Sejrskjorte), Danske Sagn Ny Række IV (1932), Nr. 888 (Opdagelse af Kræmmers Drab), Jysk Almueliv Tillægsbind IV, Nr. 295 (Fastelavn, Paaske i *Beldringe* Sogn, meget kort). Smsts. VI Nr. 209, (Pærestjælere og overtroiske Folk i *Risby*), VI Nr. 1264 (Ordsprog om Sallingboer). Hertil kan føjes, at E. Tang Kristensen i et Brev til *Axel Olrik* af 12.-3. 1907 skriver følgende om Kjær i Anledning af hans Død: „Hos ham fik jeg dog hans Optegnelser. Han havde nok lidt mere liggende, for jeg saa det, men han sagde, at det var slet ikke andet, end hvad jeg allerede havde faaet, han havde nemlig udarbejdet dem et Par Gange. Det var dog nok værd at faa det set efter, og derfor synes jeg, der skulde skrives til hans Dødsbo nu straks. Hans efterladte Papirer burde allesammen gjemmes.“²⁾ — Hvad Kjær har overladt til E. T. Kr. af Folkemindeoptegnelser findes nu i E. T. Kr.s Afdeling i Dansk Folkemindesamling.

*

Efter nu at have hørt om Severin Kjær's Liv og Forfatterskab kan det være passende til Afslutning at fremkomme med nogle Bemærkninger om hans Arbejder, som det ikke har været Lejlighed til at faa sagt paa et tidligere Sted i nærværende Afhandling.

1) Jeg har saaledes udnyttet Optegnelser af Severin Kjær i mine Bøger: Danmarks Helligkilder 1926, 103 f. Hyrde-drenge og Hyrdeliv 1926, 16, 62. Byhyrder 1928, 25 og i Afhandlingerne: Hultræer i Danmark (Danske Studier 1932) og Fra den gamle Landsby (nærv. Aarb. 1931).

2) Evald Tang Kristensen: Minder og Oplevelser IV (1928), 337.

Det er allerede nævnt, at Kjærs Fremstilling er meget livfuld. Han genfortæller hyppigt de gamle, dystre Dokumenters Indhold paa en egen fornøjelig Maade. Han har dermed villet tilstræbe at gøre Historien mere underholdende, uden dog nogensinde at give Afkald paa det historisk korrekte. Kjærs direkte Fortællestil bærer ofte Præg af hans mundtlige Foredrag. Det er forresten bevidnet, at det var „endnu mere interessant at høre ham selv fortælle om de gamle Tider“ end læse hans Bøger¹⁾. Kjær var jo i Besiddelse af megen Evne til mundtlig Fremstilling. Hans System med de gamle Tingbøger kan drive ham over i en gammeldags Stil, der ikke altid virker heldig, dels fordi den langt fra er gennemført, dels fordi den udvisker Skellet mellem de Retsakter, der gengives, og Kjærs egne Ord. Nu og da lader han sig ogsaa friste til at tage temmelig meget med; i Bogen om Grubberne finder man saaledes en lang Række Trolddomshistorier, der ikke har nogen virkelig Forbindelse med Hovedpersonerne. Men er han bred, saa er han paa den anden Side fornøjelig. Fremfor de fleste forstaar han at give baade Perspektiv og Farvevirkning, og trods hans Hang til Fortids snørklede Stil skriver han dog folkeligt. Hans Bøger vil derfor sikkert fremdeles blive læst af mange, alt som Aarene gaar²⁾. De har, trods de Mangler, der i Nutiden kan findes i dem, dog stedse deres store Betydning ved deres omfattende Indhold hentet fra vore Arkivers bedste Kilder³⁾.

Kjær er omhyggelig med at anføre alle sine Kildesteder. Derimod mangler hans Bøger Navne- og Sagregistre, hvilket man i høj Grad maa beklage, idet det ofte kan tage en Del Tid at finde f. Eks. alle de Steder i hans Bøger, hvor Baarse er behandlet eller hvor Oldermann og Markforhold er skildrede. Det nævnte Sted-

¹⁾ Folkeskolen 14.-3. 1907. Af K. A.

²⁾ Hans Olrik i Lærerne og Samfundet I (1913), 113.

³⁾ Jfr. Johs. Steenstrup i Historisk Tidsskrift VIII Rk. I Bd. (1907—08), 17 (Nekrolog).

navn og de anførte Emner er saaledes omtalt mange Gange i hans Værker. Der er ikke andet at gøre end at gennemgaa Kjærs Arbejder Nr. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8 for at være sikker paa at kende alt hans Stof vedrørende et Sogn som Baarse. For alle fremtidige Lokalhistorikere i Sydsjælland vil Kjærs Bøger være uundværlige Hjælpemidler, ikke alene som Indledning til et historisk Studium af nævnte Landsdel, men ogsaa som Indførelse i Kilderne for en Nybegynder i Lokalhistoriens vanskelige Kunst. Det er kun faa danske Egne, hvorfra man har saa gode Oplysninger om det 16.—18. Aarhundredes spegede Historie som Præstø Amt. Æren herfor er i første Række Severin Kjærs; hertil kommer *Frede Bojsens* Møensværk og *Peter Jensens* store Bøger: „Optegnelser om Snesere Sogn“ (1884) og „Gavnø Kloster og Herregaard“ (1902). Peter Jensen var bestandig Lærer i Kjærs Nabolag; de to Mænd blev straks gode Venner og Fordybelsen i Egnens Fortid knyttede dem yderligere sammen. I Flid var Jensen sikkert jævnbyrdig med Kjær, men han evnede ikke at beherske Stoffet i samme Grad som den Kongsted Lærer. Derfor er P. Jensens Bøger i Omfang ogsaa rene Unica. Bogen om Snesere Sogn er ikke mindre end 514 + XXX Sider. Det er den største Sognebeskrivelse, der findes i Danmark. Ogsaa i Bogen om Gavnø er samlet et imponerende historisk Stof. Det er den enorme Stofsamling, der gør, at den utrættelige Peter Jensens vidtløftige Bøger stedse vil bevare deres Betydning for Forskere i Sydsjællands Historie. — P. Jensen, der blev født 4.-9. 1846, døde 13.-10. 1921. Hans Biografi er skrevet af *Carl Henriksen*, Søborg, i Præstø Amts historiske Aarbog 1921, 102—104. Det er smukt at vide, at Severin Kjærs Ven og Medkæmper er biograferet i den historiske Aarbog for det Amt, hvor de begge saa ærefuldt virkede i Folkeoplysningens og Forskningens Tjeneste. Det vil sikkert ogsaa bifaldes af alle, at Severin Kjær, der i levende Live vel nok fik nogen, men ikke nok Anerkendelse for sine historiske Arbejder — han blev dog Dannebrogsmænd (!) og erholdt nogle smaa videnskabelige Understøttelser,

som Lærerhøjskolen kunde yde fortjente Forskere indenfor Folkeskolen — nu endelig er blevet gjort til Genstand for den Levnedsskildring og Vurdering i Præstø Amts historiske Aarbog, som han burde have haft for mange Tider siden. Bedre sent end aldrig!

Nærværende lille Arbejde er skrevet af én, der nu snart gennem en Aarrække ikke har kunnet undersøge et kulturhistorisk Spørgsmaal, uden han straks har set efter, hvad Severin Kjærs Bøger maatte indeholde om det Emne, der nu laa for, og kun sjældent er han gaaet forgæves til dem. Og hvordan maa det saa ikke gaa med Folk, der specielt beskæftiger sig med Sydsjællands Historie! — En Historikers Arbejder faar ofte først deres fulde Anvendelse, naar deres Forfatter er død og borte. Saadan er det vel ogsaa i nogen Maade gaaet med Severin Kjærs Bøger. De bruges af Forskere ligesaa meget nu som tidligere og deres Brugbarhed skal nok blive ved at vare ved ud i en lang Fremtid. Kjær har i ikke ringe Grad arbejdet for Efterslægten.

1/2 1932.

AUGUST F. SCHMIDT.

SOGNEPRÆSTERNE I MERN I DE SIDSTE 150 AAR

VED PROVST H. P. MEINERTSEN, MERN

I Præstø Amts historiske Aarbøger for 1928 skrev jeg en Afhandling om den Mand, der vistnok længst af alle har beklædt Præsteembedet i Mern, nemlig Provst Terpager, som var Præst her i 52 Aar fra 1720 til 1772. Det følgende skulde indeholde en lille Skildring af den halve Snes Præster, som siden har haft deres Gerning i Mern Sogn. Vi begynder med:

Troels Smith, Sognepræst i Mern 1772—1784.

T. S. var født i Holbæk i 1744 som Søn af Sognepræsten dér, Magister Peder Smith. Han var altsaa en ung Mand paa 28 Aar, da han tiltraadte Embedet i Mern. Vi kender en hel Del til denne Præst, fordi hans Søn, Daniel Smith (Præst og Provst i Stege) har efterladt sig nogle udførlige og livligt skrevne Optegnelser, hvori han naturligvis ogsaa omtaler sin Fader. I sin Studentertid lærte T. S. Nicolaj Edinger Balle (den senere Biskop) at kende, de var gode Venner og Dusbrødre. Og T. S. viste sig i hele sit senere Liv som en trofast Ven og Meningsfælle af Balle og støttede Biskoppen i hans Kamp mod Datidens Fritænkeri, saaledes som dette særlig kom frem hos Otto Horrebow i hans Tidsskrift „Jesus og Fornuften“, der var meget spottende overfor Kristendommen. Den bedste Støtte i denne Kamp fik Balle dog af en ung filosofisk Student Anders Sandøe Ørsted (den senere bekendte Retslærde), som ved en Afhandling „Otto Horrebow for Fornuftens Domstol“ saa at sige gjorde Ende paa Stri-

den. Men hvor meget Troels S. glædede sig herover fortæller Sønnen et karakteristisk Eksempel paa. Ørsted kom nemlig en Gang paa Besøg i Holbæk Præstegaard (efter at T. S. fra Mern var bleven forflyttet til Holbæk). Da nu den unge Ørsted blev præsenteret for Præsten, omfavnede og kyssede T. S. ham, idet han udbrød: „Det er den A. S. Ørsted, der har tugtet Horrebøw og hjulpet Balle.

Da Biskop Balle var paa Visitats i Holbæk hos sin gode Ven i 1785, giver han ham det Skudsmaal i sin Visitatsbog, at han „arbejder flittig og har allerede gjort god Fremgang (han havde jo kun været Præst i Holbæk et Aar) og at „han holdt en smuk, ordentlig og grundig Prædiken, hvortil han ikke fattes Gaver og Bekvemhed“. — Disse gode Egenskaber har jo sikkert ogsaa gjort sig gældende de 12 Aar i Mern, saa Sognet i ham har haft en dygtig Præst. — Daniel Smith siger om sin Fader, at han havde en meget god Forstand, men var ikke egentlig lærd. Han var rask i sine Bevægelser som i sin Tale og sine Beslutninger, aldrig uvirksom, elskede Læsning, skrev flittig sine Prædikener og fulgte saa nogenlunde med i Theologien, men dog især i Politikken, der nødvendig maatte gribe alle paa hans Tid. Han oplevede jo baade den franske Revolution, Napoleonstiden og Bondefrigørelsen herhjemme.

Iøvrigt fortæller Daniel S. om sin Fader, at han af Naturen var meget hæftig, hvad tit kom til Udbrud baade overfor Børnene i Hjemmet og overfor Folk i Sognet, som søgte ham. Men denne Svaghed modvirkedes paa bedste Maade af hans fromme, blide og rigt begavede Hustru, som han i høj Grad saa op til. Naar hun f. Eks. lagde Mærke til, at en Mand kom vel hurtigt ud af Præstens Studerekammer, sørgede hun for at faa fat i vedkommende

Troels Smith.

og faa Uoverensstemmelserne jævnet. Og Følgen var da ogsaa, siger Sønnen, at Folk ofte søgte Præstekonen først, naar de vilde have et eller andet gennemført hos den hid-sige Præst. Det var ogsaa hende, der væsentlig tog sig af deres mange Børns Undervisning og Opdragelse. Hun havde selv faaet en fortræffelig Opdragelse for sin Tid, var f. Eks. ogsaa ferm i de nyere Sprog, men Latin kunde hun ikke. Da derfor den lille Daniel 10 Aar gammel skulde i Lag med dette Sprog, og et Par Forsøg med Huslærer var faldet mindre heldig ud, formaaede hun sin Mand til at tage sig af Latinen, mens hun ellers underviste Drengen. Men Faderens Undervisning var den lille Daniel til liden Glæde. Pastor Smith savnede baade Øvelse i og Taalmodighed til at undervise, han indskrænkede sig for en stor Del til at give Drengen nogle mægtige Lektier for, og naar han saa ikke kunde mere end det halve af de 100—200 Gloser, han havde for, maatte han „absolvere den anden Halvdel med Kroppen“, siger han i sine Erindringer. Der har altsaa vanket dygtig med Prygl.

Derimod synes han i denne som i andre Henseender kun at have de bedste Minder om sin Moder. Hun var en Præstedatter fra Baarse, eneste Datter af den velhavende Pastor Plums første Ægteskab. Hun bragte, foruden saa meget andet godt, ogsaa sin Mand en ret betydelig Formue i Medgift. For denne opbyggede han Mern Præstegaard i den Stand, hvori den stod, til den i 1847 brændte i Peder Rørdams Tid. Biskop Münster omtaler i 1841 Præstegaarden som meget smuk og prydelig og Haven som stor og smuk. Af denne sidste har Pastor Troels S. nok ogsaa haft Fortjeneste, idet den smukke gamle Lindeallé vistnok er plantet af ham. Jeg har intet fundet optegnet desangaaende. Men da ved en voldsom Storm i Juli 1931 et af de mægtige Træer faldt, kom jeg ved at tælle Aarringene til Tallet ca. 150 Aar, hvilket jo fører tilbage til Pastor Troels Smiths Tid.

Endnu et mærkeligt Træk fra T. S.s Familieliv skal anføres efter Sønnen Daniel, det drejer sig om Datteren

Petra, der var bleven gift med Ingeniør Marstrand. De mistede et lille Barn, hvilket Moderen tog sig saa nær, at hun gik fra Sans og Samling, som man siger, hvilket viste sig i, at hun tilsyneladende blev stum, talte slet ikke og var ikke til at formaa dertil. I sin Nød rejste hendes Mand da hjem til hendes Forældre med hende. Og nu skete der det mærkelige, at da de kom indenfor Hjemmets Døre, og hendes myndige Fader traadte hende i Møde med de Ord: Hvad maa jeg høre om dig, Petra! Er det saadan du vandrer for din Gud, saaledes du opfylder dine Pligter mod Mand og Børn; da hævedes i det samme den sygelige Betagethed, hun begyndte at tale og bad knælende sin Fader om Forladelse. Men han sagde: Det er ham dér (Ægtemanden), du skal bede om Forladelse, og hvis han vil tilgive dig, vil jeg igen lægge min Haand paa jert Hoved og forene jeg paany. — Efter dette levede Ægtefællerne lykkelige sammen igen, og fra dette Ægtepar nedstammer den her i Landet saa bekendte Slægt Marstrand. Men Begivenheden er jo et mærkeligt Vidnesbyrd om den aandelige Myndighed, Pastor Troels Smith kunde udøve i en given Situation.

Fra Pastor Smiths Pærstetid i Mern skal endnu kun nævnes, at han plejede venskabelig Omgang med Pastor Johan Grundtvig i Udby og som saadan stod Fadder i Udby Kirke til Johan Grundtvigs senere saa berømte Søn: N. F. S. Grundtvig.

Magister *Peder Smith*, Sognepræst i Mern 1784—1794.

I Aaret 1784 blev Pastor Troels Smith forflyttet fra Mern til Holbæk, medens hans Fader P. S. flyttedes fra Holbæk til Mern. Dette mærkelige Præsteskitte, hvorved Faderen blev Sønnens Eftermand som Sognepræst i Mern, kunde naturligvis kun lade sig gøre ved Regeringens særlige Tilladelse. Det var Statsminister Ove Høgh Guldberg, der i sit sidste Regeringsaar udvirkede dette efter Ansøgning fra de paagældende Parter. Pastor Troels S. siger, at han gik ind herpaa „paa det at min gamle Fader kunde nyde større Rolighed.“ Sønesønnen Daniel S. ud-

taler i sine Oplevelser, at Mag. Peder S. ikke længere kunde styre sin Menighed oppe i Holbæk. Man har vel saa ment, at han bedre kunde magte Embedet i Mern. Det kan jo nu siges, at være et meget kønt Træk hos Troels S., at han saaledes vilde hjælpe sin gamle Fader. Men for Mern Menighed var det næppe til Gavn. Man mistede en yngre, virksom Præst med en udmærket Præstekone og fik i Stedet en gammel udtjent Præst, der allerede havde været i Embede i ca. 50 Aar. Allerede 15 Aar tidligere, da Sønnen blev Kapellan hos sin Fader i Holbæk, før han kom til Mern, siger han om Faderen, at han var „aldrende og sygelig“. Imidlertid havde man ikke den Gang nogen Pensionsordning, og det har jo nok ogsaa været taget i Betragtning. Mag. Peder S. var, da han kom til Mern, 77 Aar gammel, og var altsaa Præst her i 10 Aar. Han tog Afsked 1794 og døde det følgende Aar.

Peder Smith.

I sine yngre Dage viste P. S. sig som en velbegavet Mand, der tog sin Embedseksamen med Laud (1. Karakter), hvad den Gang ingenlunde var almindeligt. Adskillige studerede ligefrem til Haud (2. Karakter) eller Non (3. Karakter) med et dertil indrettet begrænset Pensum. Siden tog P. S. Magisterkonferens. — Sin Præstegerning begyndte han i Trondhjem (Norge hørte jo den Gang til Danmark). Derfra forflyttedes han i 1733 til Holbæk som Rektor ved Skolen dér og gik i det følgende Aar over i Præstegerningen i Holbæk først som Kapellan siden som Sognepræst, indtil han i 1784 forflyttedes til Mern.

Om hans Præstevirksomhed i Mern er nu intet bekendt. Derimod vides det, at han har gavnet sine Eftermænd hér ved endelig at afslutte en Overenskomst med Ejeren af Liliendal om en Ydelse af 14 Favne Brænde aarlig i Stedet for Tiende af ca. 13 Tdr. Hartkorn i Nørre

Mern, der var lagt ind under Liliendal. Denne Ydelse vedblev lige til Tiendeafløsningen i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede og har været til megen Gavn for Præsterne i Mern.

Fra Magister Peder Smith nedstammer i lige Linie en Række danske Præster. Sønnen Troels og Sønnesønnen Daniel er allerede nævnt i det foregaaende. En Søn af Daniel-Smith, Troels S., var Præst i Svendborg, dennes Søn Martin S., var Præst i Viborg, og en Søn af ham er den nuværende Sognepræst i Præstø, Daniel Smith.

Dr. phil P. C. Cramer, Sp. i Mern 1794—1818.

P. C. Cramer var født i Aarhus, Søn af den bekendte Regnemester H. C. Cramer, som var Klokker ved Vor Frue Kirke i Aarhus. Dygtighed i Regnekunsten berør jo paa Skarphed i Tanken. Og Sønnen synes at have taget denne fremragende Tænkeevne i Arv. Tidlig viste han sig som et filosofisk Hoved, der forfattede en hel Del Disputatser, blev iøvrigt Cand. philol. i 1787 med Laud. Da han saa ønskede at blive Theolog, tillodes det ham, formentlig paa Grund af hans alt præsterede videnskabelige Arbejder, i Stedet for at gaa op til almindelig theologisk Eksamen at skrive en Afhandling og forsvare den i 1792, samme Aar blev han Dr. phil.

Det var altsa en særlig filosofisk dannet Mand, der blev Præst i Mern i 1794. Og det er jo nok muligt, at hans Prædikener undertiden er gaaet Folk over Hovedet. Det mente i alt Fald Biskop Balle, thi da han i 1806 visiterede i Mern, skriver han i sin Visitatsbog, at Sognepræsten Hr. Magister Cramer holdt en vel udarbejdet og grundig Prædiken over 1 Tim. 2,4 i et godt Foredrag, som dog ikke var populært nok til at fattes eller bevares af enhver. — Da samme Biskop nogle Aar tidligere, i 1799, besøgte Mern, bemærkede han, at Mag. Cramer prædikede ordentlig og praktisk om Forholdet mellem Børn og Forældre, men uden Christendom. Det er jo tydeligt, at den gode Biskop ikke har været tilfreds med Cramer som Prædikant. Men deraf maa man dog ikke slutte, at Dr. Cramer

ikke formaaede at prædike baade kristeligt og forstaaeligt for jævne Folk. Han har bl. a. udgivet et Par Prædikener, holdt i Mern Kirke ved Reformationsfesten i 1817. Den ene af disse er bygget over 1 Cor. 3,11 om Jesus Christus som Grundvolden. Som Støtte for Troen paa Christus anfører han: 1) Spaadommenes Opfyldelse (i ham), 2) hans Mirakler (idet han imødegaar dem, der vil forklare disse paa naturlig Maade (Rationalisterne)), 3) det ophøjede i hans Person og Karakter, 4) Erfaringen af hans Læres Velsignelse. — Han

P. C. Cramer

nævner som Evangeliets Indhold, at han vilde give sit Liv til en Gensløsningsbetaling for Menneskene, og at hver den, som tror paa ham, ikke skal fortabes men have et evigt Liv. — Disse Betragtninger maa dog kaldes virkelig kristelige. — Og sin anden Reformationsprædiken slutter han med følgende kraftige Ord, der næppe har kunnet misforstaas af nogen: „Saa lidt som noget usandt Ord bør høres fra dette Sted, saa vilde jeg dog ønske, at jeg i Dag maatte sige en Usandhed, naar jeg siger, at mange af vor Tidsalders kristne have foragtet Christus som det rette Verdens Lys, foragtet den Guds udsendte og hans hellige Religion, foragtet hans Sakramenter, Daaben og Nadveren, hverken læse eller eje Bibelen, sjælden eller aldrig indfinde sig i Herrens Hus for at tilbede Gud i Aand og Sandhed, for at tilbede den Herre, som har dyrekøbt dem med sit Blod.“ — Saadanne Udtalelser viser jo, at Dr. Cramer meget vel kunde tale baade kristeligt og let fatteligt.

Løvrigt interesserede Cramer som mange af den Tids Præster sig stærkt for Landvæsenet, drev selv sin Præstegaard og skrev landøkonomiske Afhandlinger til Oplysning for Bondestanden. Da Landhusholdningsselskabet i 1808 udsatte en Prisopgave desangaaende, vovede Cramer sig i Lag dermed og henviste bl. a. til sin 14-aarige

Erfaring som Bruger af Mern Præstegaardsavling. Han forstaaer Betydningen af Mergling og rigelig Gødskning af Joden, henviser til noget saa forholdsvis moderne som Sommerstaldfodring og Anvendelse af Kunstgødning. Hvorvidt han opnaaede Prisen vides dog ikke. Et andet Arbejde af Cramer i samme Retning handler om „de vigtigste Hindringer for Agerdyrkningens Opkomst“. Af Hindringen nævner han, 1) at der mangler Hegn om Markerne, 2) at Jorderne ikke drives efter en bestemt Plan, 3) at Tiende ydes i Kærven. — I sin Iver for at faa indført Reformer udtaler han, at om Bønderne ikke frivillig vil gaa med dertil, kunde han godt tænke sig, at man tvang dem dertil. Han begrundede dette med, at „man spørger jo dog ikke sine Børn, om de vil gaa i Skole“. Endelig kan nævnes, at C. havde Syn for det ubillige i, at Værnepligten hvilede alene paa Bondestanden.

Man vil af det anførte vistnok ikke kunne undgaa at faa Indtryk af, at Dr. Cramer baade var en begavet og flersidig interesseret Mand. Han døde i Embede 1818 kun ca. 56 Aar gammel. Endatter, Madam Rostrup, boede sidenhen i mange Aar i Mern.

J. P. Købke (1818—1822).

Pastor Købke var født i København 1763 som Søn af en indvandret tysk Bager. Han blev som Følge heraf fortrolig med det tyske Sprog fra sin Barndom af. Det kom ham senere til Gode, idet han derved kunde fortrækkes til det første Embede, han fik, nemlig som Sognepræst for de saakaldte Kartoffeltyskereovre i Frederiks Sogn paa den jyske Hede. Denne ejendommelige Befolkning havde sin Oprindelse fra, at man i Frederik den 5tes Dage vilde gøre et Forsøg med at opdyrke Heden særlig med Kartoffeldyrkning, og dertil indkaldte en Koloni af Tyskere især fra Rihnegnen, ialt ca. 265 Familier. For denne Befolkning skulde der nu prædikes paa Tsyk, rædens der i Annexet Karup blev prædikedet paa Dansk, hvorfor Præsten maatte være begge Sprog mægtig. Og det var altsaa Pastor Købke. Embedet var lille og fattigt, men Købke som flere andre Præster paa de Egne havde en god

Støtte i O. H. Guldberg, den tidligere Statminister, som paa sine ældre Dage var Stiftsamtmand i Aarhus og var en varm Ven af Kirke og Præster. Han støttede især de fattige blandt disse baade med Udlaan af Bøger fra sit store Bibliotek og ogsaa ligefrem med Penge ved forskellige Lejligheder.

Pastor Købke har udgivet et Par Prædikener fra denne Periode. Af dem faar man det Indtryk, at han har været stærkt præget af Tidens rationalistiske Tankegang. Af hans velskrevne Erindringer derovrefra faar man iøvrigt Følelsen af, at han har været en vennsæl Mand, der kom godt ud af det ogsaa med sine tyske Sognebørn. Helst vilde han, siger han, have været Købstadpræst, og deri var hans Hustru enig med ham. Ikke fordi de saa ned paa Landlivet, men fordi de begge var fra København og f. Eks. slet ikke forstod sig paa Landbruget, som jo den Gang næsten nødvendigt hørte med til Landsbypræstefolks Liv. Dette maatte Pastor Købke overlade til sin Avlskarl, Per Skov, men han synes ogsaa at have været en meget trofast Støtte for Præsten i den Henseende. Da Købke i 1800 drog til sit nye Embede i Egtved, fulgte Per Skov med. Siden blev han gift og fik en Gaard dér i Pastoratet. Men da Købke i 1818 forflyttedes til Mern, kørte P. Skov for Præstefamilien de mange Mil fra Koldingegnen til Sydsjælland. Der har aabenbart været et godt Forhold mellem Husbond og Tjener.

I Egtved havde Pastor Købke sin egentlige Manddomsgerning i de dér forløbne 18 Aar. Han roses især for sin Iver for Ungdommens Oplysning. Om Vinteren holdt han Regne- og Skriveøvelser for Drengene blandt Konfirmanderne, og Provst Kofoed bemærker ved en Visitats, at „disse Menigheder (Egtved og Ørsted) med Rette kan regnes blandt de meget oplyste i Stiftet, og den agtværdige Sognepræst bevidnes den sandeste Højagtelse for den Varme og Iver, hvormed han saa heldigen har formeret Ungdommens Oplysning“. — Men desforuden paa tog han sig at uddanne Skolelærere. Det var jo først i 1814, at der blev indført almindelig Skolegang her i Lan-

det, ligesom man saa tog fat paa at faa oprettet Seminarier til Uddannelse af Lærere. Før den Tid maatte man hjælpe sig, som man kunde med denne Uddannelse. Og der var da navnlig adskillige Præster, der omkring i deres Præstegaarde indrettede sig saadan et lille Privatseminarium, hvor unge Mænd, der vilde være Lærere, kunde faa nogen Oplærelse. Pastor Købke var blandt disse Præster og skal have uddannet ikke mindre end 52 Lærere. Mulig er det denne Virksomhed, der har givet Regeringen Anledning til i 1815 at give Pastor Købke „Rang med Amtsprovster“.

Da Pastor Købke kom til Mern i 1818, var han en Mand paa 55 Aar, altsaa endnu i sin bedste Alder. Men desværre var han kommet til at lide af en meget generende Øjensvaghed, der gjorde ham næsten og omsider helt blind, saa han allerede efter 4 Aars Forløb maatte søge sin Afsked i 1822 kun 59 Aar gammel. Et vemodigt Indtryk har denne hans Svaghed givet sig i en Bemærkning af ham i Kirkebogen fra den Tid. Provsten (Krogh i Stege) havde nemlig i Kirkebogen bemærket: „Den befalede Sammenligning med Degnen er ikke sket og bør iagttages“. Dette har aabenhart været pinligt for Købke, og han skrev derfor følgende nedenunder: „Ligningen er foretaget i min Embedstid og bliver foretaget hver Maaned. Jeg skrev ikke mit Navn ved Sammenligningen, fordi en næsten blind Mand ikke skulde mistænkes for at bekræfte, hvad han ej kunde se selv at læse. Et Blik i begges Bøger viser en Orden, der er Borgen for Sammenligning.“

Sandsynligvis har Pastor Købke under disse Omstændigheder jo næppe kunnet virke i Mern med samme Kraft som i sine tidligere Embeder. Han døde i København 1829.

J. P. Købke.

H. C. Monrad (1823—1825).

H. C. Monrad, der blev Pastor Købkes Efterfølger i Mern, tilhørte den bekendte Monrad-Slægt, hvoraf ogsaa Biskoppen og Statsmanden D. G. Monrad var en Ætling. De havde til fælles Stamfader Johannes Monrad, der var Præst i Kettinge paa Als i det 17. Aarhundrede. H. C. Monrad kom til Mern fra Greis ved Vejle, hvor han havde virket i 12 Aar, men forud var han fra 1804 til 1811 Præst ude paa Guineakysten i Afrika, hvor Danmark den Gang havde en Koloni.

Om sit Ophold derude har Monrad skrevet en interessant Bog, der ogsaa er oversat paa Tysk. Det er i det hele et meget mørkt Billede, han tegner af Livet paa Guinea. Han var udsendt ikke som Missionær blandt Negrene, men som Præst for Europæerne og de kristnede Mulatter (Efterkommere af Europæere og Negre) samt de Negre, der havde været i Europa eller Amerika og var blevet kristne dér. — Monrad klager over, at der blandt Europæerne derude som ogsaa ellers i de Tider ytrede sig „en ureligiøs og frivol Aand“, „Spot over det hellige lød her overalt.“ Den offentlige Gudsdyrkelse forsmøttes i Almindelighed med Undtagelse af de faa f. Eks. Soldaterne, som kommanderedes dertil. Under andre og bedre Omstændigheder vilde Mulatmenigheden modtage „Religionens Folk“ med aabne Arme, mener han. Og han nævner, at nogle Herrnhutere, der i sin Tid havde slaaet sig ned derude, men hvoraf de fleste snart døde, dog mindes af Negrene som „Guds Børn“.

I det hele finder Pastor Monrad, at Europæerne giver et daarligt Eksempel og har gjort megen Fortræd navnlig ved at bringe Brændevinen derud. Den avler „umaadelig Vellyst, Dovenskab og Nederdrægtighed.“ Især er han forarget over Slavehandelen og Slavernes Behandling. Han udbryder til Slut: „Gud er det retfærdigt hos dig, at al den Hjærteangst og Elendighed, som Slavehandlerne har foraarsaget, skal en Gang komme over dem selv, da vee dem tifold mere end de ulykkelige, som de have pinet.“ Hollænderne finder han, er de værste, Potugiserne de

bedste i deres Behandling af Negrene. Englænderne har han i al Almindelighed en Del Respekt for, hos dem er han blevet „bestyrket i den Overbevisning, at et kraftfuldt Folk maa være et religiøst Folk.“

Om sin personlige Tilværelse derude sige han: „Mit Liv var paa Guinea en skrækkelig indvortes Kamp, en Række af bitre Krænkelser, og kun ved den Guds Bistand, ved hvem vi som kristne mere end overvinde, tælles jeg endnu blandt dødelige.“ Andensteds bemærker han, at det er et Sted, hvor i Almindelighed „ingen Tone fra det høje finder Genklang i menneskelige Hjærter“, og hvor „ingen er mere tilovers end den, der ej er, ej kan være Slavehandelens Ven og Talsmand“. Den der er saa uheldig at mishagē Guvernøren, er fast bandlyst. Han mener, at hans Formand i Embedet, Grundtvig (N. F. S. Grundtvigs Broder) havde det Uheld og derfor blev arresteret. Han havde ellers i Almindelighed et godt Lov derude, mener Monrad.

H. C. Monrad.

Om Negrene siger han, at de egentlig har en Forestilling om et højeste Væsen. Men de mener, at dette Væsen hersker gennem underordnede Aander (Fetis'er). Disse dyrker saa Negrene, men ikke Gud. — Negrene kan vise baade Trofasthed og Taknemmelighed. Derimod er de ikke gode ved deres Koner, som de nærmest behandler som en Slags Trældyr.

I Fortalen til sin Bog siger Monrad, at han især har skrevet den for at modarbejde Negerhandelen. — Foruden denne Bog har han udgivet enkelte mindre Ting som en Ligtale over den myrdede Gaardmand Engelbreth Andersen i Kallehave. Engelbreth Andersen var en Gaardmandssøn fra Mern og blev myrdet af sin Svigerfader. Som en af Grundene til Forbrydelsen fortaltes den mærkelige Ting, at det var nægtet den gamle at faa

Kaffe. Man faar jo herved Indtryk af, hvilken eftertragtet, men efter Tiderne vel ogsaa kostbar Nydelse, Kaffen den Gang maa have været.

I det Par Aar, Monrad var Præst i Mern, var han en meget svagelig Mand! Maaske havde han taget Skade paa sit Helbred i Afrika. Da Biskop Münter var paa Visitats i Mern i 1824, var Præsten saa svag, at han ikke kunde prædike, men Biskoppen maatte gøre det i hans Sted. Derimod bemærker Biskoppen, at Præsten katekiserede ret godt, og han tilføjer: „Gud give Menighedens værdige og indsigtfulde Lærer Hr. Monrad snart sit Helbred tilbage, saa han med usvækket Kraft kan virke til det bedste.“ Biskoppen synes altsaa at have faaet et godt Indtryk af Præsten personlig.

Pastor Monrad døde det følgende Aar 1825, kun 45 Aar gammel. En Søn, C. F. Monrad, er bleven kendt som sønderjysk Skolemand og Patriot, død. 1889. Paa Mern Kirkegaard staar endnu som Minde om Pastor Monrad et pænt Marmorkors.

O. D. Lütken (1825—1841).

I en Alder af kun 32 Aar blev Pastor Lütken kaldet til Sognepræst i Mern. Han kom fra Norup i Fyn og var selv en fynsk Præstesøn af en Slægt, der gennem et Par Aarhundreder havde skænket Danmark en Række dygtige Mænd, deriblandt ogsaa en hel Del Præster. Om Pastor Lütkens Fader, Amtsprovst i Lumby, hedder det, at han var i ualmindelig Grad agtet fjernt og nær samt en elskværdig Personlighed, der havde stor Fortjeneste af Udviklingen af Amtets Skole- og Fattigvæsen samt af Industriens og Husflidens Ophjælpning. Disse gode og mangesidige Interesser synes i betydelig Grad at være gaaet i Arv til Sønnen.

Den Tid, Pastor Lütken var i Mern, var jo en stærk Brydningstid i kirkelig Henseende. Grundtvig havde netop aabnet sit voldsomme Felttog mod Rationalismen ved Udgivelsen af „Kirkens Genmæle“. Pastor L. indtog en mæglende Stilling overfor denne Strid, skrev en Af-

handling om „theologisk Ensidighed og kristelig Fordræglighed“. Han mener, at de forskellige kirkelige Retninger egentlig har sin Forklaring i de forskellige Menneskers psykologisk Anlæg. De særlig forstandsbevagede bliver Rationalister o. s. v. Under Hensyn hertil skriver han et Sted: „Vi vil da hverken forske eller spørge om vore Medvandrere er Rationalister, Pietister, Mystikere eller ingen af Delene, thi det faar at blive, som de kan ø: eftersom deres Anlæg er, eftersom de have mest Dømmekraft, Følelse eller Fantasi, eller disse Evner hos dem staa i Ligevægt.“ Grundtvigs strenge Dom over Rationalisterne har aabenbart ikke Lütkens Bifald. Det er sikkert møntet paa Grundtvig, naar han et Sted udbryder: „Det var saare meget at beklage, at den ene store Sandhed, som én af Danmarks udmærkede Aander fik Øje paa og følte sig forpligtet til at forkynde i den danske Kirke, saaledes betog ham Synet for alle andre Sandheder, at han

O. D. Lütken.

ikke i Tide selv hæmmede sine Tilhængeres Lyst til at danne et særskilt Parti og var blind for de Virkninger, hans højrostedede Tale kunde have i Landmandens Hytter.“

Dette Lütkens Syn paa den kirkelige Strid stemmer med det milde, fredsommelige Naturel, han i det hele synes at have været i Besiddelse af. Antagelig har disse personlige Egenskaber i Forbindelse med hans varme Interesse for Skolevæsen, Fattigvæsen, Fremme af Landbruget o. s. v. skaffet ham en god Stilling i Mern Sogmenighed. — Imidlertid var Biskop Mynster, der var paa Visitats i Mern i 1841, dog ikke ganske tilfreds med Forholdene, men havde forskelligt at anmærke, hvortil dog maa bemærkes, at Mynster vistnok var en skrap Tilsynsmand. I Visitatsbogen skriver han bl. a.: Hr. Lütken prædikede „ret godt men overfladeligt. Foredraget frit men noget ligeegyldigt. Stemmen noget utydeligt. Kate-

kisationen god, men noget kold. En stor Forsamling og Ungdommen ualmindelig talrig. Den svarede godt.“ Dette sidste synes dog i særlig Grad at maatte regnes Præsten til Gode, eftersom Biskoppen ved samme Lejlighed taler om „de maadelige Skoler.“ — Om Præstegaarden hedder det, at den er meget smuk og pyntelig med høje, lyse Værelser, Haven stor og smuk.

Som antydet havde Pastor Lütken levende Interesse for Skolevæsenet, hvilket bl. a. gav sig Udslag i, at han udgav en Læsebog „Chr. Hansens og Peder Møllers Historie“, der synes at have slaaet meget godt an, idet den kom i ikke mindre end 6 Oplag. Ogsaa en Sangbog skyldes ham. Han benævner den „266 lystelige og alvorlige Viser og Sange samlede for Venner af uskyldig Munterhed og ægte Dyd og især for brave Skolelærere og flinke Skolebørn“. Lütken saa lyst paa Skolens Udvikling og Betydning. Nu behøver, siger han et Sted, Bonden ikke at være i Forlegenhed f. Eks. som Skoleforstander, thi kan han ikke selv skrive, saa kan f. Eks. hans Søn eller Svigersøn“. Her kan det nu jo ogsaa erindres, at Lütken havde sin Gerning paa en Egn, der paa Grund af Frederik d. 4des Rytterskoler fik en Del almindelig Skolegang omtrent 100 Aar før de fleste andre Egne i Landet, hvor det almindelige Skolevæsen først kom i Gang efter 1814. — I den for Landet saa fattige Tid, hvori Lütken virkede, var imidlertid den Tanke kommet frem, at man kunde spare ved at overlade Skolevæsenet til Hjemmenes og Fattigvæsenet til den almindelige Barmhjertigheds Omsorg. Men herimod tog L. kraftig til Orde i en Afhandling „Bør Bespares i Statens Udgifter begynde med Indskrænkning i Udgifterne til Fattig- og Skolevæsenet?“ Lütken hævder, at det er enhver Stats Opgave at sørge for Borgernes Sikkerhed, Velstand og Sædelighed, og da et velordnet Fattigvæsen og Skolevæsen fremmer alle disse Ting, maa Spørgsmaalet besvares benægtende. Mange velhavende vil ikke øve Barmhjertighed, og hvis Skolevæsenet overlades til Hjemmene, vil mange voxer op i Uvidenhed. I et gammelt ordnet Samfund, hvor saa

meget er paabudt, vil Friheden i et enkelt Forhold let blive misbrugt, mener han.

Ogsaa landøkonomiske Afhandlinger skrev han. Lütken var i det hele en meget flittig og frugtbar Skribent. Især er hans Beskrivelse af Præstø Amt, der blev affattet efter Opfordring af Landhusholdningsselskabet, bleven bekendt. Molbeck kalder den „en af de interessanteste Amtsbeskrivelser“. Blandt meget andet giver han deri ogsaa en Omtale af Befolkningen i Amtet. Han finder f. Eks., at Møenboerne minder om de andre Øboere f. Eks. Falstringerne, men i flere Henseender ogsaa om Fynboerne saaledes i den udviklede Sans for Skønhed i Hus og Have. Landvæsenet staar højere paa Møen end i Sydsjælland; der er jo mere Selveje paa Møen. Med Hensyn til Sproget finder Lütken, at man i Sydsjælland og paa Møen taler et mere forstandigt og høfligt Dansk end Bondestanden i nogen af Danmarks andre Egne. Det er en pur Fordom, siger han (skønt selv Fynbo), at det bedste Dansk skulde tales i Fyn og navnlig i Odense.

I 1841 blev Pastor Lütken forflyttet til Karleby paa Falster, hvor han døde 1866.

Peder Rørdam (1841—1856).

P. Rørdam var en ejendommelig Gren af den gamle Rørdamske Præsteslægt, der gennem adskillige Aarhundrede har virket her i Landet. Hans Liv og Gerning er jo skildret af forskellige fremragende Forfattere, som Brodersønnen, Kirkehistorikeren Holger Rørdam i hans 2 Bind „Blade af hans (P. R.s) Levnedsbog og Brevvexling“, endvidere Morten Pontoppidan i Bogen „En dansk Præst“ o. fl. Med Henvisning hertil skal nu her anføres et og andet karakteristisk for hans Liv og Gerning som Sognepræst i Mern i de 15 Aar fra 1841 til 1856.

I et Brev fra Rørdam til hans Broder, Præsten i Hammer, Dr. H. Chr. Rørdam, findes en Udtalelse, der kunde staa som en Overskrift over hele hans Gerning her i Mern. Det er efter Hjemkomsten fra en Københavnsrejse, at han skriver: „Nu sidder jeg her i Mern og arbej-

der paa, at Mern Sogn kan blive et gudfrygtigt, arbejdsomt og oplyst Sogn.“ Ordene staar nu paa en Marmorplade i en Nische over Indgangsdøren til Præstegaarden. Tanken derved har været, at Ordene skulde være et Minde om Peder Rørdam og en Paamindelse til hans Eftermænd. Mod dette Maal arbejdede P. R. utrætteligt, og ved sine rige Evner som Prædikant og som en Mand, der havde Gaver til at færdes mellem Folk og komme dem i Tale, naaede han mere end de fleste Præster i deres Gerning. En betydelig Vækkelse baade i kristelig og folkelig Henseende skete i Sognet og bredte sig viden ud. P. R. var en tro Discipel af Grundtvig og raadførte sig med denne sin Lærefader baade i stort og smaat, hvad ovennævnte Breveksling bærer mange Vidnesbyrd om. Grundtvig paa sin Side glædede sig meget over „Bondepræsten i Mern“, som han kaldte Rørdam, fordi han havde saa lykkelige Gaver til at faa Bønderne i Tale.

Da Biskop Mynster i 1849 var paa Visitats i Mern, kunde han glæde Enkedronning Caroline Amalie, som i høj Grad yndede Rørdam, fra han var Lærer ved hendes Asylskole i København, ved at meddele, at han „næsten aldrig havde set en mere opmærksom og andægtig Menighed eller hørt en mere opbyggelig Prædiken.“ — I sin Visitatsbog udtaler den kritiske Bisp sig dog noget mere forbeholdent. Det hedder: Sognepræst R. prædikede over Luc. 7, 36—50 om Skriftemaal og Syndernes Forladelse. I en vis Konversationstone, lidt for skændende, men vækkende, kraftig og indtrængende. Katekisationen ogsaa levende men uden Traad. Den rummelige Kirke var aldeles opfyldt med Mennesker, hvilket skal være Tilfældet hver Søndag. Ungdommen svarede godt. — Om Præstegaarden hedder det, at den er opbyggt smagfuldt og vel indrettet. Den var jo brændt 2 Aar før.

Men hvorledes saa nu Folk i Sognet paa Rørdams Præstegerning? Det er faldet i min Lod at blive Præst i Mern omtrent 50 Aar efter Rørdams Forflyttelse herfra til Lyngby. Men mange af hans Konfirmander her var endnu i Live, den Gang jeg kom hertil. Og det var forbavsende

saa mange Minder, der var hos adskillige af dem om P. R. En Gang spurgte jeg en af dem, hvad det nu egentlig var, der gjorde det stærke Indtryk, da Rørdam kom til Mern. Han svarede uden Betænkning, at det var den stærke Sang, han kom med. Det var Salmesangen fra Vartov, der saa at sige blev forplantet herud. Rørdam lærte Folk de nye grundtvigske Salmer ved at fremsige dem Vers for Vers fra Prædikestolen, hvorefter Folk sang dem ned. Paa den Maade indøvede han f. Eks. „Et Barn er født i Betlehem“. Undertiden bestilte han ligefrem Salmer hos Grundtvig til forskellige Løjlighe-der efter opgivet Melodi. Paa den Maade har Rørdam i Følge Brevvekslingen fremkaldt den skønne Høstsalme „Nu falmer Skoven trindt om Land“. Ogsaa den Salme, der nu slutter vor Salmebog „Det er saa yndigt at følges ad, hvor banet Vejen er paa det jævne“ er digtet paa Rørdams Anmodning. Han bad om at faa en Salme paa samme Melodi som Bryllupssalmen. Den skulde være paa 3 Vers, handle om Tro, Haab og Kærlighed, og alle Versene ende med Ordene „O, Gud ske Lov“. Det var næppe mange, som paa den Maade kunde henvende sig til Grundtvig.

Peder Rørdam

Men det var ikke blot Kirkesangen, der havde en ufortrøden Forkæmper i P. R. Ogsaa den folkelige Sang elskede han. Og naar han kom ud til Bøndernes Bryllupper og deslige, havde han Sangbogen i Lommen og fik paa den Maade baade lært Folk nogle gode Sange og givet Sammenkomsten et højere Sving.

P. Rørdam var en højst ejendommelig Personlighed baade i Tale og Færd. Og mangfoldige er de Anekdoter, der fortælles om, hvad han kunde tilade sig at sige baade i og udenfor Kirken og dog slippe helskindet derfra paa Grund af sin i høj Grad reelle Personlighed og i mange Maade hjærtevindende Færd. Her skal blot meddeles en

enkelt. Rørdam var en Dag ude i Sognet (han færdedes meget til Hest) for at samle ind til et eller andet Formaal. Saa kom han ned til en Gaardmand i Sandvig, der stod og gravede Mergel. Han vilde imidlertid intet give til Indsamlingen, hvorover Rørdam, der af Naturen var meget heftig, blev vred og udbrød: Ja, havde jeg samlet ind til en Flaske Brændevin, havde du magelige givet! Hvad siger De, sagde Manden, smed sin Træsko og kylede den efter Præsten uden dog at ramme. Rørdam galoppe-rede hjem. Men føjes der til, naar den Historie fortælles, før Sol gik ned, var Rørdam atter i Sandvig og forligte sig med Manden. Thi han levede efter det bibelske Ord: „Bliver I vrede, da synder ikke, lad ikke Solen gaa ned over Eders Forbitrelse.“ Og det var ikke noget Skinforlig, der blev sluttet, thi efter at Rørdam var flyttet til Lyngby, var vedkommende Mand en af dem hernede fra Mern Sogn, som kørte den lange Vej ind til Kongens Lyngby for at besøge deres gamle Præst.

Men én Gang havde det gode Forhold mellem Rørdam og Mern Menighed dog nær bristet. Det var i Anledning af Valget til den grundlovgivende Rigsdag i 1848. I Præstøkredsen stillede sig Professor Clausen, en af Grundlovsfædrene, og mod ham Væver Hansen, Mern, der sluttede sig til Bondevennernes Parti. Rørdam var imod Væver Hansens Valg og red ud i Sognet for at agitere imod ham. Men paa Valgdagen stemte alligevel de fleste fra Mern Sogn paa Væveren, der ogsaa blev valgt. Dette irriterede Rørdam i høj Grad. Og han holdt en dundrende Prædiken i Mern Kirke over Teksten: Der var Valg i Jerusalem, og Folket troppede op paa Torvet. Saa blev der stillet to frem, som de kunde vælge imellem. Dene ene havde aldrig gjort dem andet end godt. Den anden var en Morder og Røver. Og ved I saa, hvem de valgte? De valgte Røveren! Dette kunde Mernboerne saa behage at anvende paa Valget i Præstø. Og det forstod de udmærket godt, og de blev meget vrede paa deres Præst. Imidlertid løstes ogsaa denne Vanskelighed. Thi efterat Væver Hansen havde trukket sig tilbage efter Henstilling fra sit Parti,

stillede Grundtvig sig i Præstø. Og ham kunde Præsten og Menigheden i Mern jo nemt enes om at stemme paa.

Men foruden de mere personlige Minder hos Sognets Beboere om P. Rørdam er der ogsaa Minder af ydre Art om hans Færden her. Som nævnt brændte Præstegaarden i 1847. Af Rørdams Optegnelser og Breve kan man se, at ikke blot Branden, men ogsaa Opbygningen af den nye Præstegaard har voldt ham Bekymringer. Han forstod sig ikke saa meget paa den Slags Ting. Men saa traadte Fru Tofte paa Rønnebæksholm (den senere Fru Grundtvig) til og tilbød at hjælpe ham. Rørdam havde imidlertid (betegnende for Tiden) Betænkeligheder og skrev til Grundtvig, om ikke han syntes, det var underligt, at en Kvinde byggede til en Mand. Men det syntes Grundtvig ikke. Hvis hun havde bedre Forstand paa Byggeriet end Rørdam, skulde han bare lade hende bygge, mente Grundtvig. Den statelige Præstegaard i Mern skyldes da dette Samarbejde mellem P. Rørdam og Fru Tofte. Man kunde gætte paa, at de spidsbuede Vinduer og Døre har Rørdam ønsket skulde minde om Kirken, medens de takkede Gavle mulig skyldes Forbilledet fra Rønnebæksholm.

Ogsaa den anselige Altertavle i Kirken kan Mern Menighed takke Rørdam for. Den er skænket af Enkedronning Caroline Amalie, men jo utvivlsomt paa Rørdams Foranledning.

Rørdam var ugift, da han kom til Mern, men ægtede, mens han var her, en Søster til ovennævnte Fru Tofte, Frk. Jutta, f. Carlsen, fra Gl. Køgegaard. Der kom altsaa den Tid, da Grundtvig og Rørdam blev Svogre. Grundtvig stod da ogsaa Fadder i Mern Kirke til Rørdams eneste Datter, der ligesom Moderen fik Navnet Jutta.

I 1856 blev Præstekaldet i Lyngby ledigt. Der ligger jo Sorgenfri, der var Caroline Amalies Residens. Det var jo naturligt, at hun maatte ønske Rørdam som Præst. Og saaledes skete det da, at P. R. endte sin smukke Præstegering i Mern og lod sig forflytte til Lyngby efter 15 Aars frugtbar Virksomhed i Mern Sogn.

J. C. T. Kallebach (1856—1877).

P. Rørdams Efterfølger i Mern blev Pastor Kallebach, der var indfødt Københavner, Søn af Barber K. og født 1808. Først var Kallebach Lærer ved det københavnske Skolevæsen i 6 Aar, derefter Kateket i Storehedinge i 7 Aar, hvorefter han blev Sognepræst i Fredericia i Tiaaret 1846—1856, var altsaa i denne By under den bevægede Trearskrig 1848—50. Rimeligvis har disse Oplevelser gjort et stærkt Indtryk paa ham og maaske været medvirkende til den Nerve-svaghed, han senere led under.

Det var sikkert ikke nogen let Gerning, han gik ind til i Mern, idet den saa at sige maatte øves i Skyggen af P. Rørdams overlegne Personlighed. Alligevel har baade Pastor Kallebach og hans Hustru efterladt sig et venligt Minde hos adskillige i Mern Sogn. De var fine og gode Mennesker og meget gødgørende overfor fattige, som i stort

J. C. T. Kallebach Tal kom i Præstegaarden og fik Hjælp. De var ogsaa gode Husbondsfolk. En gammel Mand i Mern, som i 4 Aar har tjent i Præstegaarden den Gang, giver i saa Henseende Præstefolkene et godt Lov. Han fortæller f. Eks., at naar Præsten fandt noget, som egnede sig til Oplæsning, blev Karlen og Pigerne budt ind i Stuen, hvor Kallebach, der var en fortrinlig Oplæser, saa læste for dem. Fru Kallebach var paa sin Side vistnok en meget velvillig og god Præstekone. Præsten var meget musikalsk og har sikkert virket fremmende paa den smukke Menighedssang i Mern Kirke. Han har ogsaa selv frembragt ny Salmemelodier, hvoraf i alt Fald en endnu bruges i Mern Kirke, nemlig den ejendommelige Melodi til Salmen „Du Herre Krist“, der saa vidt vides skyldes ham. Han skal ogsaa i Følge Erslevs Forfatterlexikon have udgivet nogle Digte.

Præstefamilien havde særlig vel paa Grund af den

musikalske Sans megen Omgang med Godsejerfamilien, Hofjægermesteren Bilsteds paa Høvdingsgaard og Baron Stampes paa Nysø.

I Pastor Kallenbachs Tid blev Mern Præstegaardsavling betydelig reduceret fra ca. 50 Td. Land til ca. 20 Td. — Præsten havde vel sagtens som Københavner ikke personlig Interesse for Landbruget. Det bortsolgte blev udstykket i mindre Parceller, var altsaa ca. 50 Aar forud en Udstykning af Præstegaardsjord i Ligmed med den, der efter Loven af 1919 er bleve almindelig med Hensyn til de danske Præstegaardsjorder.

Som antydet var Kallenbachs Nerver ikke stærke, og det tog til med Aarene, saa han i sine sidste Embedsaar maatte holde Kapellan. Han tog Afsked 1877 og døde 1880.

G. A. V. Hasselriis (1877—1881).

Pastor Hasselriis, som afløste Kallenbach som Sognepræst i Mern, var født paa Bornholm i 1821. Han synes i sin Karakter at have taget Arv efter sin Fødeøs stejle Klipper. Kandidat blev han i 1846 og derefter Lærer i København. Saa drog han til Udlandet som Huslærer i Riga, blev derefter Arkidiakon i Husum for saa at blive Sognepræst i Fausing i 1864. Derfra kom han til Mern 1877.

Pastor Hasselriis var kun Præst i Mern i 4 Aar, idet han døde allerede 1881 kun 60 Aar gammel. — Han skal have haft et meget vanskeligt Sind, saa han let kom paa Kant med Folk og jævnlig laa i Strid med sine Naboer; én af disse sidste skal dog ogsaa særlig have drillet Præsten. Imidlertid sygnede Kirkegangen under disse Omstændigheder hen, og Folk fra Mern søgte Kirkegang hos Nabopræsterne, særlig i Østeregesborg, hvor Pastor Dorphs Kapellan, L. N. V. Balslev, (senere Provst i Lumby paa Fyn), paa den Tid samlede mange Mennesker om sin Prædikestol. Nogle drog ogsaa til Kallehave Kirke til Provst Nielsen. Særlig Opsigt vakte det, at den meget ansete Lærer i Kindvig, J. K. Dickmann, paatænkte at løse Sognebaand til Provsten, hvilket imidlertid ikke kom

til Udførelse paa Grund af Præstens ret bratte Død. — Pastor H. forklarede sig Forholdene paa den Maade, at det var nu saadan en Idé, Folk havde faaet, med at søge til andre Kirker, og det var der ikke noget at gøre ved, for ellers mente han, at han kunde ligesaa godt prædike som de andre.

Pastor Hasselriis synes at have taget sig af Præstegaardsavlingen med megen Interesse. Han optog et Dræningslaan og drænedes Jorden, idet han selv personlig nedlagde Rørene, fortælles der.

G. A. V. Hasselriis.

Sine Eftermænd har H. gaaet ved i Embedsbogen at indføre med klar Haandskrift en hel Del nøjagtige Oplysninger om Præstegaardens Inventar og Kaldet i det hele taget.

T. E. Spang (1881—1907).

Pastor Spang var født i Roslev Præstegaard i Jylland i 1830, men kom til at tilbringe sin Barndom i Udby Præstegaard ved Vordingborg, hvortil hans Fader forflyttedes og forblev i 10 Aar til 1840, da han blev Præst ved Hellig Aands Kirken i København. Om denne betydelige Præst hedder det i Wibergs Præstehistorie, at han var „meget yndet som Taler, agtet som Videnskabsmand, særlig dog som Menneske“. Men Pastor Spang var kun 16 Aar, da hans Fader døde. Alligevel lykkedes det ham dog at blive baade Student (fra Metropolitanskolen 1850) og siden theol. Kandidat 1856. Til at begynde med gik Spang nu Skolevejen, var i en halv Snes Aar Overlærer ved en privat Skole i Køge, men blev saa Præst i Jylland, først i Jelsstrup-Lyngby siden i Jetsmark. Fra denne hans jyske Tid foreligger der smukke Vidnesbyrd om hans Virksomhed. F. Eks. hedder det oppe fra Jetsmark: „I 10 Aar var Pastor Spang Sognepræst i Jetsmark i Vendsyssel. Ved sin varmhjærtede og dygtige Forkyndelse af Evan-

geliet ovede han en opbyggende og god Gerning i det store Sogn, og der samledes stadig mange Mennesker om hans Prædikestol, og Menigheden mindedes ham stadig med Taknemmelighed, og naar han i de senere Aar i sin Ferie har prædikeret i Jetsmark, har den store Kirke været overfyldt, og der har været stor Glæde over at høre den kendte Røst. Han var meget afholdt ude i Sognet, og man søgte ofte Raad hos den praktiske Mand, der i Sandhed var en god Raadgiver baade i store og smaa Forhold.“ (Jfr. Næstvød Tidende 10.-8. 06 ved Pastor Spangs 25 Aars Jubilæum i Mern).

Det var imidlertid i Mern, at Pastor Spang fik sin længste Virketid, fra 1881 til 1907. Og de gode præstelige Egenskaber, som ovenfor er omtalt oppe fra Jetsmark, gjorde sig jo ogsaa gældende i Mern. Kirkegangen kom paa Fode igen. Desuden samlede han Menigheden til Indøvelse af de nye Salmer, som Tillægget til Roskilde Konvents Salmehog havde skaffet til Veje, men som var fremmede for Folk i Almindelighed. Han holdt ogsaa meget vel besøgte Bibellæsninger. Desuden findes der i Mern Sogn smukke Minder om Pastor Spangs Færden i Hjem, hvor der var Sorg og Modgang til Huse, ligesom hans praktiske Sans for at kunne hjælpe Folk til Rette i forskellige Vanskeligheder heller ikke har fornægtet sig.

I 1887 var Biskop Fog paa Visitats i Mern. Han skriver ved denne Lejlighed i Embedsbogen bl. a.: „Den begavede og dygtige Sognepræst Hr. Spang holdt i et klart og kraftigt Foredrag en i Sandhed opbyggelig, varm og indtrængende Prædiken om Phil. 3, 6—11“.

Pastor Spang var tillige en meget dygtig Foredragsholder. Han, der sluttede sig til den grundtvigske Kirkeretning, kom f. Eks. meget paa Brøderup Højskole og talte ved Møderne dér ligesom ved andre lignende Møder

T. E. Spang.

i Sydsjælland. Blandt hans gode kirkelige Venner tælles da ogsaa Brøderup Højskoles Grundlægger, den bekendte Gaardmand Jens Olsen fra Sjolte, Lærer Vinther, Dysted o. s. v.

Næsten til det sidste virkede Pastor Spang rask og frisk i sit Embede, indtil han i 1907, 76 Aar gammel, lukkede sine Øjne. Hans Eftermand blev Forfatteren af nærværende Afhandling.

Som Kilder til foranstaaende Skildring maa især nævnes for de ældre Præsters Vedkommende: Afhandling, Prædikener eller „Erindringer“, udgivne af dem eller deres paarørende. For de senere Præster kommer Traditionen paa Stedet jo særlig i Betragtning. — Naar det er lykkedes at fremskaffe Billeder af samtlige Præster, skyldes Takken herfor jo — især hvad de ældre Præster angaar — Efterslægtens Velvilje.

VALLØ

DETTE gamle Herresæde — der er beliggende én Mil fra Kjøge og en halv Mil syd for Bugten af samme Navn — kan med Rimelighed antages for at være en af vore ældste Herregaarde og nævnes allerede i det 13. Aarhundrede.

Hvad Navnet angaar, saa er der nogle af vore lærde Mænd, der mener, at det kommer af Valens eller de faldnes Høje.

Dens ældste Historie kendes ikke, saa man har ingen Mening om, hvem der har ladet den opføre. Den har været befæstet ved dobbelte Grave, der for en stor Del endnu er til — og imellem disse har der antagelig været Volde — muligvis ogsaa Ringmur; og var saaledes en af de stærkest befæstede Borge i det østlige Sjælland — maaske anlagt til Forsvar mod Venderne, som i de Tider hærgede og hjemsøgte Egnen.

Den sidste Ejer, der boede paa den „ældste Borg“ var Oluf Nielsen Ronsenkrantz — som forøvrigt var den første, der antog Tilnavnet eller Stamnavnet „Rosenkrantz“ — og var gift med Ide Munk, Datter af den bekendte Mogens Munk til Volstrup, der menes at have været den, der overbragte Kong Kristian den Anden Opsigelsesbrevet i Vejle.

I „Grevefejdens“ Tid var Oluf Rosenkrantz stærkt med i Begivenhederne; men ved den store „Adelsjagt“ paa Sjælland i Slutningen af Januar 1535 blev han taget til Fange af Grev Kristoffers Folk og indsat i Blaataarn i København.

Vallø blev kort efter plyndret af en tysk Hovedsmand Sebastian Jessen med Tilnavnet „Betzel von Gesel“ — en rigtig raa „Børste“ — men som forøvrigt var en uægte Søn af Kurfyrst Frederik den Vise af Sachsen (Luthers gode Ven) — og som truede med, at hvis Fru Ide ikke lukkede Borgen op forham, saa vilde han hente Hr. Oluf Rosenkrantz fra Kjøbenhavn og føre ham hen foran Broen paa Vallø — og lade hans Hoved afhugge.

Imidlertid var den fangne Rosenkrantz blevet tvungen til at skrive et Brev til Vallø, at Borgen skulde overgive sig til Sebastian Jessen — og nu foregik der en Plyndring efter en større Maalestok — og Hr. Sebastian svor paa, at hvis Fru Ide gemte saa meget som en Penning af det fremmede Gods, der var indsat paa Vallø, saa skulde det koste hendes Husbonds Hals.

Derpaa udtog han alle de forseglede Kister og Skrin med andet mere, som var indført der til Forvaring; han tog ogsaa alt Hr. Rosenkrantz eget Skyts, Krudt og otte Hundrede Lod Sølv og førte det hele til Kjøge, hvor han brød en stor Del af Kisterne og Skrinene op og udtog, hvad han syntes om, hvorpaa det øvrige førtes til København.

Efter Oluf Rosenkrantz Død i 1545 gik Vallø i Arv til hans to Døtre: Mette, der fik Vester-Vallø og Birgitte, der fik Øster-Vallø. — Der fandt altsaa en Deling Sted baade af Gaard og Gods — men senere blev det (1651) samlet igen.

Den ældste af Søstrene, Mette Rosenkrantz, — som forresten senere blev gift med den berømte Peter Oxe — har gjort sig navnkundig i Valløs Historie ved sit store Byggeforetagende — idet hun i Aarene omtrent fra 1566—1580 nedrev sn Del af den gamle Gaard og lod det nuværende Vallø Slot opføre af nyt. Over Porten ind mod Slotsgaarden findes en sort Marmortavle med indhugget Indskrift af følgende Indhold:

„Ikke os, Herre, ikke os, men giv dit Navn Ære for din Naade og Sandhed. (Psalm. 115). Udi Navn Gud Faders, Søns og den hellige Aans haver jeg, Mette Rosen-

krantz til Vallø, salig Hr. Oluf Rosenkrantz Datter til Vallø, Anno 15.. begyndt at bygge dette store Hus med disse to store Taarne her paa Vallø, og haver jeg af Guds Naade, Gud være derfor lovet i Evighed, fanget det under Spær og Tag 1580. Gud allermægtigste giver nu naadeligen sin Aand og Naade til, at det maa være fast og bestaaeligt opsat og bygget, den hellige Trefoldighed til Lov, Pris, Ære og Taksigelse, mig, mine Børn og vore efterkommende Arvinger til Gavn og Gode. Amen.“

Og Provst Claus Kristoffersen Lyskander i Herfølge skrev i sit „Rimværk“ om Mette Rosenkrantz og hendes Byggeri:

„Selv var hun en Frue mægtig og god
og holdt sig som en Ridder anstod
i Adfærd, Miner og Lader.
Hun havde og under det Kvindebryst
en Ridders Hjærte og største Lyst
i Dyder at følge sin Fader.
Hun bygde slet Vallø hen op af ny
over grønneste Skove, højt op i Sky,
med Taarn og rødeste Tinde;
med Sale og Galleri, Port og Bro,
som bliver til Gavn for dem. der skal bo
og hende til evigt Afminde.“

Naar man ret med Eftertanke — siger Anders Petersen i sin Bog: „Vallø og Omegn“ — betragter Mette Rosenkrantz's anselige og kostbare Bygningsværk, som tilvisse har gjort og vil gøre hendes Navn og Minde berømmeligt i Fortid, Nutid og Fremtid paatrænger den Tanke sig selv, at hendes Bygning i symmetrisk Henseende er ufuldført. Den vilde først have været fuldstændig, naar Søsteren, Fru Birgitte; som Ejer af Øster-Vallø havde opført en lignende Fløj, samt et tilsvarende rundt Taarn mod Øst.

Om det mulig ogsaa har været Planen, kan vel nu ikke godt afgøres; men en eller anden ukendt Grund kan jo let have forhindret Fru Birgitte i at faa bygget paa Vallø.

Fru Mette Rosenkrantz døde to Aar efter, at hun havde bygget Slottet og gravlagdes i Skarholt Kirke i Skaane ved Siden af sin første Mand, Sten Rosensparre.

1708 købte Kong Frederik 4 Vallø. 1713 blev det ophøjet til et Grevskab — og samme Aar skænkede Kongen det til sin Hustru (ved venstre Haand) Anna Sofie Rewentlow. Denne Kvinde, der indtager en særlig Plads blandt Danmarks Dronninger, var født paa Clausholm ved Randers 1693. Kongen lærte hende at kende ved en Maskerade paa Koldinghus 1712 og blev saa indtaget i hende, at han en Tid hen paa Sommeren bortførte hende fra sit Hjem og lod sig samme Dag vie til hende i Skanderborg Slotskirke — og udnævnte hende til „Fyrstinde af Slesvig“. Aaret efter forlenede Kongen — som alt nævnt — Anna Sofie med Vallø — hvor hun særlig tog Ophold om Sommeren. Flere Optegnelser i Kirkebogen tyder paa, at hun alt 1713 har boet paa Vallø og fremdeles i de følgende Aar, navnlig i 1718, 19 og 20 kan det tydelig ses, at hun har søgt sin Altergang der. Tre af hendes Børn er begravede i Valløby Kirkes Sakresti, og da de døde spæde, er de sandsynligvis fødte paa Vallø. — Da Dronning Louise efter længere Tids Svagelighed døde 1721, holdt Kongen for anden Gang Bryllup med Anna Sofie, som nu blev viet til hans højre Haand, og kort efter satte Kongen selv Kronen paa hendes Hoved og erklærede hende for Dronning til Danmark og Norge. Ligesom Kong Frederik ofte havde besøgt Vallø, medens Anna Sofie boede der som Fyrstinde, saaledes besøgte de begge oftere Stedet i Aarene fra 1721—30.

I Januar 1723 var de saaledes tilstede ved Indvielsen af den nyindrettede Kirke i den nordre Fløj og blev begge „gratuleret i Prædiken.“ Den 11. Juli 1730 foretog Kongen og Anna Sofie en Rejse fra Fredensborg til „Dronningens Yndlingssted“ Vallø, men da han ved denne Lejlighed gik for meget op og ned ad Trapperne og derefter tog til Billesborg, fornam Kongen Svagheden i den Grad, at han ønskede, at han var bleven paa Fredensborg. Alligevel fortsattes Rejsen til Sønderjylland, men her tog Kon-

gens Sygdom mere til, saa de besluttede at vende tilbage til Sjælland — men naaede ikke længere end til Odense, hvor Kongen døde 12. Oktober.

Saasnart Kong Frederik var død, fik Anna Sofie at mærke, at hendes Fjender var kommet til Roret.

Ved en kongelig Forordning kort efter Kongens Død blev hun forvist til sit Fædrenejhem Clausholm, hvor hun forblev til sin Død. Ved den samme Forordning, som er affattet paa Tysk, blev det paabudt hende at afgive Kong Frederiks Testamente og altsaa sine Ejendomme, deriblandt Vallø Grevskab, til Kronen imod en Sum af 200,000 Kr. i rede Penge en Gang for alle samt 50,000 Kr. aarlig af Statskassen. Det var selvfølgelig kun nødvendigt, at Anna Sofie underkastede sig dette kongelige Bud, men saaledes som Sagerne stod, var hun hjælpeløs overfor Magthaverne. — Som Dronning havde Anna Sofie været meget godgørende, men det, som særlig maa omtales her, er hendes milde Stiftelse eller Legat for Vallø Grevskabs Beboere, hvilken Stiftelse endnu bestaar under Navnet: „Højsalig Dronning Anna Sofie Stiftelse for Trængende under Vallø Stift“. Det var Nytaarsdag 1729, at Dronning Anna Sofie gav en grundmuret Bygning, der laa og endnu ligger lige Vest for Herfølge Kirke tilligemed Inventarier og en Kapital paa 48,000 Kr. (en stor Sum paa den Tid) til et Hospital for Grevskabet, hvori 30 Personer, ligemange af hvert Køn, skulde nyde Bopæl og Understøttelse.

Stiftelsens Kapital er siden betydelig forøget, ligesom ogsaa Antallet paa dem, der kan nyde godt deraf er sat op fra 30 til 50 — og paa det allersidste endog sat op til 80 — og Understøttelsen sat op med mange Procent. Mange Smaakaarsfolk har i de godt forløbne 200 Aar nydt godt af Dronning Anna Sofies kærlige Sindelag mod de Trængende paa Vallø Gods — og har Grund til at velsigne hendes Mindé.

Som Enevoldskonge, der havde Lov til at gøre alt efter sin egen Vilje, var Chr. 6 kommet i Besiddelse af Vallø; men synes en Tid at have været i Uvished om, hvad

han skulde gøre med Grevskabet — om han skulde sælge eller beholde det. Endelig skænkede han det til sin Dronning Sofie Magdalene og Arvinger „til evindelig Arv og Ejendom“ ved Gavebrev af 24. Marts 1731.

Ved dette Gavebrev var Dronning Sofie Magdalene altsaa kommen i fuldstændig Ejendomsbesiddelse af Vallø.

Næppe har nogen Dronning i Danmark faaet haardere Medfart af Historieskriverne end Sofie Magdalene.

Fabricius skriver saaledes om hende i sin Danmarks-historie: „Sofie Magdalenes Indflydelse var ingenlunde gavnlig; thi hun bortødslede ikke blot betydelige Summer til sine Fornøjelser og Indfald, men haardnakket tysk, som hun af Hjærtet var, trak hun sine fattige, tyske Landsmænd herind og skaffede dem store Embeder. Aldrig har Tyskeriet trivedes bedre i Danmark. Kongen talte og skrev kun tysk, og Dronningen gik i sit Nag til det danske saa vidt, at hun kaldte sin eneste Søn med Haan: „der dänische Printz“, fordi han yndede det danske Sprog. Ogsaa bidrog hun ved sin Stolthed og Stivhed betydeligt til at fjerne den af Naturen tilbageholdne og uselskabelige Konge fra Folket. Ved Hoffet indførte hun en stiv, afmaalt Tone, og alt fik et halvt østerlandsk Præg. Rundt om Slottet blev der trukket Jernkæder, for at ingen skulde komme det for nær, og hvem der gik forbi, maatte gaa med Hatten i Haanden over hele Slotspladsen. Naar de kongelige var ude at køre, var de stærkt omringet af Lakajer og Gardere, og mødte nogen dem paa Landevejen, maatte de stige ned af sin Hest eller ud af sin Vogn for at hilse dem i al Ærbødighed.“

Efter at Dronning Sofie Magdalene var kommen i Besiddelse af Vallø, fattede hun sikkert kort Tid efter den Plan at indrette det til en adelig Frøkenstiftelse. Lignende var kort Tid i Forvejen stiftede i Roskilde, Gisselfeld, Odense, Vemmetofte og Støvringgaard; men ingen af dem var dog udstyret paa den Maade, som hun ønskede Vallø. Den skulde være den første og fornemmeste i Rækken. — Stiftelslesbrevet (Fundatsen)for Vallø ud-

stedtes paa Dronningens Fødselsdag den 28. November 1737 og erholdt kongelig Stadfæstelse paa Frederiksborg Slot d. 14. Maj 1738.

I Følge denne Fundats var det Hensigten med denne Stiftelse „at komme Personer af fyrstelig, grevelig og adelig Byrd til Bistand, men især saadanne, som har været ansatte ved det kongelige Hof og efter ydet tro Tjeneste ønsker et Tilflugtssted, hvor de i Stilhed kunne tjene Gud og finde Forsørgelse.“ Fundatsen, der bestaar af 33 Artikler, er skrevet paa Tysk; men den kongelige Stadfæstelse er dog skrevet paa Dansk.

Stiftelsen kaldes i den kongelige Skrivelse: „Et kongeligt Frøken-Stift“, — og dermed blev det hele Gods og Grevskab ophøjet til et „Stift“ — og er senere gaaet under Navn af „Vallø Stift“, og alle Embedsmændene paa Vallø har siden haft Titel af: Stiftsforvalter, Stiftsskriver, Stiftspræst, Stiftslæge, Stiftskontor, Stiftsgartner o. s. v.

Indvielsen af Slottet til „et kongeligt Frøkenstift“ foregik med alle tilhørende Ceremonier i Kongen, Dronningens og hele Hoffets Nærværelse den 14. Maj 1738 — først i Riddersalen, hvor Gehejmerraad Rosenkrantz holdt en Tale paa Tysk om Stiftets Oprettelse — og dernæst i Slotskirken, hvor Præsten, Hr. Sejdliutz, holdt en tysk Prædiken, der blev efterfulgt af Salmen: „Lobet den Herren, den mächtige König der Ehren“ ledsaget af de udenfor Kirkedøren værende Pauker og Trompeter.

Det „kongelige Frøken-Stift“ skulde bestaa af en Abbedisse af fyrstelig, en Dekanesse af grevelig og tolv Frøkener af højadelig Æt, der kunde opvise midst 16 Ahner, og af hvilke til enhver Tid de tre havde været kongelige Hofdamer. Som man ikke kan blive fri for at lægge Mærke til, saa er det en „aristokratisk“ Stiftelse i højeste Potens.

Dronning Sofie Magdalenes Buste er anbragt i Slotsgaarden.

Efter Sofie Magdalens Død blev Overbestyrelsen for Vallø Stift overdraget til Kristian den 7. Dronning Karo-

line Mathilde, som antog Benævnelsen „Protektrine“.

Det skal have været hendes Hensigt, at Bønderne skulde have haft Arvefæsteskode paa deres Fæstegaarde og -Huse, ophæve Hoveriet og Hovedgaardene nedlægges og udstykkes til Bøndergaarde. Og denne Plan vilde sandsynligvis være bleven bragt til Udførelse i den nærmeste Tid, dersom ikke Forholdene saa pludselig, ved Dronningens Fængsling, havde forhindret det.

Hvad selve „Frøkenstiftelsen“ angaar, er der indtil Dato ikke sket nogen væsentlig Forandring, uden hvad Tiden ganske naturligt har ført med sig, og Ildsvaaden, der overgik Slottet, foraarsagede — saa den lille Flok „Stiftsdamer“ holder fremdeles et „halvt kongeligt“ Hof paa det gamle Slot.

Ja, saaledes ser Vallø Historie ud i store Træk.

O. P. JENSEN.

Vallø Højskole.

„FRIHAVERNE“ I PRÆSTØ AMTS KØBSTÆDER OMKRING 1830

AF JOHANNES THOLLE

SKØNT Kolonihavesagen almindeligt anses for at være et forholdsvis moderne Fænomen, der er affødt af Tidens sociale Strømninger, er dette ingenlunde Tilfældet. Det er kun i sin nuværende Organisationsform, som Foreningsforetagende, at Kolonihavesagen er ny; men allerede for flere Aahundreder siden har man haft en dansk Have-Koloni, og for mere end 100 Aar siden har enkelte af Købstæderne i Præstø Amt haft deres.

Ser man bort fra den tilfældige Samling af Haver, som enhver By har kunnet have haft saavel indenfor som udenfor Portene, og som for saa vidt har været Havekolonier af forskellig Art, træffer vi paa den første Indrettelse af Havekolonier i Aaret 1665. Denne indrettedes som en Regeringsforanstaltning i Fredericia, hvor der i Byplanen ikke var ansat Plads til Haver indenfor Voldene, men hvor der da udenfor disse udlagdes „en Vang“, som deltes i 440 Havepladser. Om denne Havekolonis Skæbne er det imidlertid ikke her Stedet at berette¹.

Uden Forbindelse med Kolonien i Fredericia og af eget Initiativ oprettede Landgreve Carl von Hessen ved sit Gods Volkerhausen en Art Landbrugskoloni, der efter nogle Aars lykkelig Virksomhed efterfulgtes af Indrettelse af en Havekoloni i Slesvig. Landgreven, der var Statholder i Slesvig, indsaa, at en saadan maatte kunne hjælpe Byernes Fattige til at faa udnyttet deres mange

ledige Stunder og hjælpe de smaa Haandværkere i deres lidet lønnende Erhverv. Han saa i denne Henseende fuldkommen rigtigt, og det lykkedes ham at interessere Kongen for Sagen, saa at der udgik Opfordring til alle Købstæder og Flækker i Hertugdømmerne om at indrette Havekolonier i deres Byer, og i Løbet af ganske faa Aar var Tanken realiseret i de allerfleste af Slesvig og Holstens Købstæder og Flækker.

Med det gode Resultat fra Hertugdømmerne var det kun rimeligt, om man ogsaa anstillede Forsøg med lignende Foranstaltningers Gennemførelse i Danmark, og fra det danske Cancelli udgik der da Opfordring til samtlige danske Købstæders Fattigdirektioner om at foranstalte lignende Foretagender igangsat, et Cirkulære af 4. 1826, der lød saaledes:²

„Ved de fleste Kjøbstæder i Hertugdømmene Slesvig og Holsten har Man i de senere Aar søgt at anlægge Hauge-Colonier, som ere overladte trængende Familier i Kjøbstæderne til Brug. Det er ikke hermed tilsigtet at give Kjøbstædernes Fattige fuld Underhold, men at give gifte trængende Haandværkere eller andre uformuende Familiefædre Lejlighed til selv i deres Fritimer, og, isærdeleshed ved deres Koners og Børns Hjælp, at vinde Bidrag til deres Underhold.

Af de Beretninger, som ere indkomne fra Øvrighederne i Hertugdømmene om disse Hauge-Colonier ... erfares den Fremgangsmaade, som i Almindelighed er brugt for at bringe denne Indretning i Gang.

Den Jord, som er bleven benyttet til de omhandlede Anlæg, har Man, for at de Paagjældende, der ved samme skulde aabnes en Erhvervskilde, kunde have sand Nytte deraf, og for at det fornødne Tilsyn tillige kunde føres, stedse valgt saa nær Kjøbstaden som muligt. Hvor Communerne selv eiede Jord, som laae ubenyttet, uden dog at være uskikket til Opdyrkning, benyttede man samme til det intenderede Anlæg, i andet Fald har Man søgt at forskaffe sig Jord, hvor en passende Leilighed tilbød sig,

enten derved, at Communen hidtil til andet Brug anvendte Jord blev disponibel, eller ved at leie Jord imod en for Communen moderat Afgift.

Størrelsen af de Jordstykker, som ved Communerne ere anvendte til Hauge-Colonier, har været ganske forskjellig, ligesom de locale Omstændigheder udkrævede eller tillod, hvorved deels Jordens bedre eller slettere Beskaffenhed, deels Letheden eller Vanskeligheden af at faae passende Areal, deels det større eller mindre Antal af fattige Familier, for hvilke der skulde sørges, foruden andre Hensyn, maatte komme i Betragtning. Naar Jordlodden, som kunde udlægges til det omhandlede Øiemed, først var bestemt, blev denne derefter indeelt i Parceller, hvis Størrelse ligeledes blev afhængig af locale Omstændigheder, og Parcellerne adskiltes ved Grøfter eller Hegn, der snart foretoges for Communernes Regning før end Parcellerne uddeelt, snart senere og successive ved Parcellisterne selv, i al Fald ved nogen Hjælp fra Communen. Havde Jorden ei forhen været dyrket, eller var Jordbunden mindre gunstig til Hagedyrkning, har man ligeledes søgt at lette Arbejdet ved for Communens Regning at lade forbedre ved Gødning, stundom ved aarlig at anvise Parcellisterne fornøden Gødning. Uddelingen af Parcellerne er skeet snart efter Valg, snart efter Lodkastning, og hvor Antallet af dem, der attraaede Haugeparceller var lidet, bleve trængende Familier opfordrede af Communens Foresatte til at melde sig. De Fordele, som Haugeparcellerne skiænkede dem, der først meldte sig, lokkede i Almindelighed flere til at følge Exemplet, og ikke sjeldent meldte der sig da efterhaanden flere, end Kjøbstaden kunde komme til Hjælp.

Parcellerne ere tildelte de trængende Familier paa kortere eller længere Tid, dog altid paa flere Aar, stundom endog paa Livstid og under forskjellige Vilkaar, eftersom Omstændighederne krævede, saaledes at Nogle benytte deres Haugeplads uden al Afgift til Communen enten for hele Tiden, eller i de første Aar; Andre imod en moderat aarlig Afgift, der atter sædvanlig for de første

Aar bestemtes ringere end de følgende. For offentlige Afgifter ere Parcellisterne overalt fritagne.

Parcellerne ere allene bestemte til Dyrkning af alle Slags Haugesager og Kartoffler, dog er ogsaa Avling af Hør og Hamp indført paa flere Steder og til stor Fordel; hvorimod al Kornavl er Parcellisterne forment.

For at forvisse sig om, at Dyrkningen føretages paa den hensigtsmæssigste Maade, at Parcellisterne ei forsømme at benytte den Jord, hvorved Communen har villet befordre deres Vel, paa en Øiemedet værdig Maade og for at den størst mulige Orden kan herske iblandt Parcellisterne indbyrdes, har man paa flere Steder forfattet passende Regulativer for Dyrkningen og Parcellisternes Forhold imod Communen, og hinanden indbyrdes. Ligesom Forseelser, begaaede af Parcellisterne, blive strængt paatalt og straffede, saaledes blive paa den anden Side de vindskibelige Familier tilsagte Smaaæ-Belønninger af nødvendige Haugeredskeer.

Tilsynet med Reglementets Overholdelse og med Indretningen af det hele føres paa nogle Steder af nogle af Communens eligerede Borgere, paa andre Steder har Øvrigheden eller vedkommende Fattigbestyrelse paataget sig samme...

Den saaledes omhandlede Colonie-Indretning har efter de indkomne Beretningers Udvisende, i det Hele havt god Fremgang, og svaret til det velgiørende Øiemed, som Man ønskede at naae, da Man opfordrede Øvrigheden i Hertugdømmene at virke for Sagen. Man har havt den fyldestgiørende Erfaring, at de Familier, hvem Haugeparcellerne ere tildelte, ei alleene have kunnet skaffe sig selv de fornødne Haugevæxter til Hielp til deres Underhold, men og paa mange Steder ved Afsætning til Communens Beboere erhvervet sig en aarlig Penge-Indtægt, at Indretningen har bidraget til at vække Arbejdslyst hos Børnene, afholdt Familiefædre, hvis ringe Næringsbrug levned dem mange Fritimer, fra Lediggang, og udbredt Dyrkningen af nyttige Haugevæxter.

Da de samme velgiørende Virkninger, som ere sporede

i Hertugdømmene, upaatvivlelig ville vise sig ved lignende Indretninger her i Riget, anseer Cancelliet disses Iværksættelse for en Gjenstand, der fortjener den største Opmuntring.

Collegiet finder sig derfor opfordret til at anmode samtlige Directioner for Kjøbstædernes Fattigvæsen om, med Iver at virke til at see lignende Indretninger indførte ved Communerne her i Riget, hvor ikke de locale Forhold maatte tale derimod, hvorhos man forventer inden Udgangen af det 2de Aar, Indberetninger om den Fremgang, Directionens Bestræbelser i denne Henseende have haft, samt, hvis Hindringer i Anlæggenes Indretning og Fremme skulle møde, da Underretning om, hvori disse bestaae, og om Vanskelighederne ved at kunne faae dem hævede.

Monrad. Ørsted. Lassen. M. Lange
M. Hansen. Moltke.

Haas.

Da denne Cirkulæreskrivelse var kommen Kommunerne ihænde, gav de sig til at undersøge, hvad der nu kunde være at gøre, og det var højst forskellige Resultater, man kom til. For vort Amts Vedkommende faldt Sagen ud saaledes som det berettes i de paagældende Kommuners Indberetninger til Cancelliet: ³

I *Nestved* har Etatsraad Schönheider overladt Fattigvæsenet en Haugekoloni omtrent 1 Td. Land af en Jordlod, som han havde forpagtet af Byen. Efterat den var pløjet een Gang, blev den uddelt til 9 Familiefædre, som hver fik en Lod paa $\frac{3}{4}$ Skp. Land, blot med Forpligtelse til at dyrke Jorden som Hauge forsvarligt, i hvilket Tilfælde er givet Haab om Udvidelse af Haugepladsen, som i modsat Fald maa forventes frataget. 7 af disse Parceller var i f. A. i god Drift og 2 forsømtes. At omhegne dem, har man ikke anset fornødent, da der paa lignende Marker hersker almindelig Markfred.

Fra *Storehedinge* hedder det, at „da der ikke har kunnet disponeres over *Storehedinge* Kjøbstads Jorder,

overlod Kjøbmand Ivarsdens af dennes Jord Fattigvæsenet et Stykke Jord forat Haugecolonien indtil videre kunde etableres... Da imidlertid ingen meldte sig, solgte man det og overdrog Fattigvæsenet et andet Stykke, som saafremt nogen maatte attraae det, vil blive overladt til Colonieanlæg.“

Fra *Præstø* meldte en lang og omstændelig Beretning om Haveforholdene. Det hed i den bl. a., at enhver Haandværker i Byen har Haveplads, og formedelst de mange Ildebrande, hvorved Byen bestandig er bleven mindre og mindre, er der ogsaa bleven flere og flere Havnepladser. Imidlertid mener man for det første, at det „at dyrke Havesager til Salg kan paa ingen Maade svare Regning“, for det andet har Byen ingen Jord, og for det tredje er det alt for dyrt at indrette en saadan Havekoloni. Og til denne Indberetning fra Kommunen slutter sig Fattigkommissionen. *Vordingborg* og *Stege* havde ej heller Areal disponibelt.

Det blev saaledes et meget magert Resultat, der kom ud af Henvendelsen til *Præstø* Amts Købstæder, og nogle direkte Minder derfra kendes ikke.

Teksthenvisninger: 1. Se nærmere Aarb. f. Vejle Amt 1919 og 1924. 2. Kollegialtidende 1826 S. 166—71. 3. Bilag til Brevbogen, Danske Cancelli, 2. Departem. Nr. 2636—40, 20/8 1826; se ogsaa „Kolonihavebevægelsen i Danm.“ 1933.

FORSVUNDNE SKOVE I PRÆSTØ AMT

AF BENT HOLSØE

DANMARKS samlede Skovareal udgør 8,3 pCt. af Landets Totalareal, hvad der i Sammenligning med de øvrige europæiske Lande er meget lidt, idet Skovprocenten for hele Europa er 25. For Sjællands Vedkommende har Frederiksborg Amt den højeste Procent med 14,3; som Nummer to staar Præstø Amt med 11,0 og med laveste Skovprocent Københavns Amt med 7,1. — Disse Tal stammer fra den aller nyeste Tid og staar i skærende Modsatning til, hvad gamle Efterretninger og Forfattere skriver. Saaledes siger Adam af Bremen, der levede i Middelalderen, at Nordsjælland paa den Tid var øde og fuldstændig dækket af Skov; ligeledes skriver en anden Forfatter i 1758: „paa Landeveyen imellem Kiøbenhavn og Kallundborg, i et Mellemlum af tretten Miile, gaaer Farten næsten igiennem en eeneste Skov“. Her melder der sig dog en betydelig Hindring, idet man ikke ved, hvad Forfatteren mener med Skov. Forstaar han ved det Begreb det samme som Nutiden? — sandsynligvis ikke. Den Gang var Adskillelsen mellem Skov og Mark ikke skarp som nu, men rundt om paa Markerne fandtes Smaagrupper, saa Terrainet sikkert forekom en Del mere skovklædt end nu, hvor Skov og Mark er skarpt adskilt. Givet er det dog, at Skovarealet langt op i nyere Tid har været betydelig større. Men Skovarealet aftog dog med Befolkningens stigende Tæthed og til Fordel for Agerbruget. Man regner med, at Danmark har haft sit mindste Skovareal omkring 1810—20, hvorefter det saa

igen er steget betydeligt, dog særlig paa Grund af Hedearealernes Tilplantning.

Hvor der i Præstø Amt tidligere har været Skov, skal denne Artikel søge at gøre rede for.

Præstø Amt.

Det nuværende Præstø Amt har før 1793 bestaaet af følgende Amter:

Tryggevelde,
Wordingborg,
Møen.

Amtet inddeles i følgende 7 Herreder:

1. Bjeverskov,
2. Stevns,
3. Faxe,
4. Tybjerg,
5. Hammer,
6. Baarse,
7. Møenbo,

hvilket sidste dog ikke er medtaget her.

Det nuværende Præstø Amt havde:

I 1783	31,925	ha. Skov	(57,835 Tdr. Ld.)	(Morville 12)
I 1842	18,939	— —	(34,310 — —)	(Taarus 23)
I 1861	18,362	— —	(33,265 — —)	(St. Tab. 21)
I 1907	20,578	— —	(37,279 — —)	(St. Tab. 22)
I 1929	20,651	— —	(37,399 — —)	(St. Med. 20).

Det indre af Amtet synes at have haft en meget ringe Befolkning, idet der er meget faa Mindesmærker fra Stenalderen og Bronzealderen. Det har sandsynligvis da været bevokset med udstrakte Skove. (H. Larsen 1924. 10).

Bjeverskov Herred.

(Byauræscoghæreth, Biafræscoghhæreth).

Terrainet fra Borup til Sædder danner en stor Slette, der endnu den Dag idag næsten ganske er indesluttet af Skove til alle Sider. Saaledes som disse Skove er nu, har det strakt sig i det mindste i to hundrede Aar; men det hele Terrain tyder paa, at det i den tidligere Middel-

alder har været langt mere tætbevokset med Skov, der efterhaanden er blevet ryddet. Da denne store Skovstrækning, der tog sin Begyndelse ved Vordingborg og strakte sig mod Nord til Skjoldnæsholm og bredte sig fra Giesegaard til den store fordums Hedeslette nord for Køge, havde alle Betingelser, der kunde gøre Bæveren Opholdet behageligt, og da man ved, at den saakaldte Grube eller Jordbæver har haft sit Ophold her i Landet, ligesom i det nordlige Tyskland og i Rusland, saa er det højst sandsynligt, at Bjeverskov By har faaet sit Navn efter den Skov, hvori den er opført paa et Rød eller Slette, og som igen har faaet Navn, fordi den fortrinsvis var et Hjem for Bævere. (Both 1868. 2).

Forandringen er ikke stor fra Videnskabernes Selskabs Kort (1770) til et moderne Kort.

Ved Billesborg var de nu to Skove Billesborg Indelukke og Pramskoven, et sammenhængende Parti.

Det skovløse Bælte, der nu findes mellem Gunderup Kohave og Nyhave eksisterede ikke dengang.

Sonnerup Kro er opført i en ryddet Skovstrækning, efter at Hovedlandevejen er anlagt. Om denne Skov, Sonnerup Hestehave, hedder det i 1730 (P. B. Grandjean 1909. 5): „nogle faa gamle, udgaaede Ege- og Bøgestumper.“

I Midten af det 18. Aarh. strakte der sig endnu Skov imellem Hejnerup og Sædder, som mod Syd begrænsedes af Sognevejen, der fører fra Sædder til Ulstrup. Denne Skov ses paa Kortet.

Skoven syd for Juellund gik helt ned til Herredsgrænsen, og Gjørslev Vang og Nyvang vest derfor var sammenhængende.

I tidligere Tid havde baade Ll. Lindet og Haarlev hver sin Hestehave. (H. Larsen 1924. 10).

Stevns Herred.

(Stethyumshæreth, Stethemsheret, Stef næs-Styfy ns-Stefenshæret).

I 1510 udstedte Kong Hans et Brev paa Vemmetofte,

hvorefter der skulde sættes Oldentakst paa Højstrups Skove: „Vi Kong Hans med Guds Naade Danmarks, Sveriges, Norges, Venders og Gothers Konig, Hertug i Vi bede Eder, befale og med dette vort aabne Brev Fuldmagt give, at I med det første paa beleilig Tid forsamle Eder, og rider saa paa Høgstrops Skov, udleder, udgransker og i Sanden forfarer, hvormange Svin forn. Skov taale kan, naar Agernolden er, og hvor mange, naar Bøgeolden er, og hves I derom udledendes, udgranskendes, og i Sandingen forfarendes vorde, det giver beskrevet fran Eder, som I ville antsvare for Gud, og være bekiendt for os; og lader det ingenlunde.“ (Chr. H. Brasch I 1859. 3).

Ligesom Svenskerne faar Skyld for Skovødelæggelser de fleste Steder paa Sjælland, er det ogsaa, paastaas der, dem, der har ødelagt Skovene paa Stevns. „Under samme Besættelse ruineredes ogsaa Skovene i Stevns, saa de aldrig mere have kunnet reise sig igjen.“ (C. H. Visby 1862. 26).

Ifølge et Tingsvidne oplyses der den 11. Sep. 1660, at i Kongeskoven, der bestod af Ege, var 293 rodhugne Stumper af Ege, og ellers „samme Skov ganske tophuggen og afstevnet.“

„I Lyderslev Skov var 267 Ege rodhugne og slet borte.“ „I Lund Skov var 118 Ege rodhugne, 60 Ege tophugne og 69 Bøge rodhugne.“

„Fællesskoven ved Højstrup ganske afhuggen uden nogen faa Stumper, som hverken ere Top eller Grene, saa den er slet øde.“

I Kostykket sammesteds 502 Ege rodhugne, i Smerup Skov 118 Ege rodhugne.

Ligeledes nævnes Skovene ved Arnøje, Taastrup, Højrup og Lille Hedinge som meget medtagne. Man ser ogsaa heraf ikke alene, at Egnen dengang har været mere bevokset med Skov end senere, men ogsaa at den almindeligste Skovbestand har været Eg. (Wedell-Neergaard 1921. 28). (Visby 1862. 26).

Om dette skriver A. Oppermann (1917—18. 15):

„Sandsynligvis har Egen endnu i Middelalderen været det herskende Skovtræ, men allerede da Landsbyerne blev grundlagte, har Bøgen dannet samlede Bevoksninger, og i de følgende Aarhundreder har den bredt sig i stigende Grad uden dog paa sin Vandring at være naaet til alle Egne af Landet.“

I en Synsforretning over Vemmetofte Skove, som blev afgivet til Faxe Herreds Ting i 1692 fremgaar det, at „i en Del af Smerup Hestehave var Træerne ganske afhugne.“ (Vapell 1863. 24).

Mange af de Skove, der i ældre Tid har været her i Stevns Herred, er senere forsvunden. I den sydlige Del af Herredet kan nævnes Smerup Hestehave, Lyderslev Skov, og en anden Skov ved samme By kaldet „Matthias Lund“, Skørpinge Hestehave, Lille Hedinge Hestehave og Skovene ved Taastrup. Tillige har den lille Skov Marelund ved Kysten nede ved Vemmetofte strakt sig øst paa til Lund, samtidig med at der sandsynligvis har strakt sig en samlet Skovstrækning videre fra Lund til Højstrup Skovene.

Nord herfor var Omfanget af Juellinges Skove betydelig større end nu.

Man ser saaledes her, at den sydligste Del af Stevns har haft et betydeligt Skovareal i Oldtiden, saa at man (Brasch 1859 I S. 230.3) daarligt „kunde tænke sig, at Storehedinge By i Stevns, der maaske er Herredets ældste By skulde paa Grund af Mangelen paa Skov i Herredet have været kaldt saaledes efter det oldnordiske „heide“, der betyder en skovløs Slette, og hvorefter Strækningen mellem Køge og Roskilde endnu kaldes „Heden“, at vi mere, ligesom Byens Navn har en ganske anden Oprindelse, som dets ældste Former godtgjøre, maa antage, at Stevns efter de Skove, der endnu findes, og de Skove, der ere forsvundne, i Oldtiden snarere ganske har været bedækket med Skov.“

Efter en Synsforretning, der er holdt over Stevns Herreds Skove i Aaret 1730 (Grandjean 1909. 5), nævnes Skovenes Størrelse, dog ikke maalt i Areal, men i Omkreds:

1. Gjørslev Bøgeskov 1½ Mil i Omkreds,
2. Raahoved 1½ Fjerding Vej i Omkr.
3. Segneskoven 1½ Fjerding Vej i Omkr.
4. Kongeskoven 1 Mil i Omkr.
5. Juellinge Bolskov og Sønderskov 1½ Mil i Omkr.
6. Lejerstoft Hestehave 3 Fjerding Vej i Omkr.
7. Arnøjes Hestehave 1 Fjerding Vej i Omkr.
8. Desuden nævnes Søeholms Egeskov og
9. Søeholms Bøgeskov.

Af disse er 3, 8 og 9 bortryddet, 1, 4 og 5 en Del reduceret.

Om Endelsen -lev i Sigerslev, Havnelev og Lyderslev mener Visby (1862. 26): „at denne Endelse er det samme som Løv eller Skov, og at altsaa de nævnte Byers Navne betyde: Sigers Skov, Havneskoven, Lyders Skov o. s. v. Vi see saaledes, at et bredt Skovbælte har strakt sig tværs over Stevns fra Gjørslev og forbi Holtug — hvis Navn ligeledes betyder Skov —, Sierslev, Frøslev og Havnelev indtil Lyderslev og Lund.“

Selv om denne Slutning er gal (E. Pontoppidan mente det samme i „Den danske Atlas“) saa er det maaske alligevel rigtigt, at dette Skovbælte har eksisteret, idet man endnu paa Kort fra lidt før Udskiftningstiden kan se, at der er Skov eller Krat, f. Eks. ved Strøby, Holtug, Sigerslev og Højrup (H. Larsen 1924. 10), og tidligere er det vist, at der ogsaa har været Skov ved Lille Hedinge, Havnelev, Lyderslev og Lund

Herredet har været rigt forsynet med Overdrev: St. Hedinge Overdrev, Frøslev Overdrev og Hellested Overdrev, disse har sikkert engang været skovbevokset.

Weinich giver (1798. 29) en Beskrivelse af Skovene og en Begrundelse af, hvorfor Skovarealet er formindsket, han skriver:

„Hverken mange eller store Skove vil man her finde, da de, i senere Tider dels ved stærke Udvisninger, dels ved betydelige Skovtyverier ere kiendeligen formindskede, og Underskoven ved Bortlein til Græsning for alle slags Kreature ødelagt, ja Søeholms Bøgeskov ved Stran-

den, aldeles bortryddet, saa Landet paa denne Kant nu savner det Læe, det forhen havde for de fra denne Kant indbrydende kolde og skarpe nordøstlige Vinde, Kongeskoven udmærker sig dog endnu ved store, ranke og til Arbejdsredskaber og Gavntømmer bequemme Træer. Giorslev Bøgeskov har ualmindelig skønne velvoxne ranke Bøger, og en ung opvoxende Skov ved Dyrehaven lover sunde og frugtbare Træer i frodig Vext; men naar nu hertil nævnes Dyrehaven, Skieppelundsskov, Seinhuus-, Raaehoved-, Kirke- og Juellingskov, hvoraf den største Deel er af liden Omfang, og nogle neppe kan kaldes Skov, men mest bestaae af Krat og Underskov vil enhver endsee, hvor utilstrækkelige til fornødent Brændsel og andet nødvendigt Brug for Herredets Indvaanere, disse snart vil blive, og dette Afsavn være desto føleligere for en Egn, hvor der findes saa faae Tørvemoser. Indbyggerne maae derfor allerede anskaffe sig Brændsel langveis fra, hvor de kan faae samme, som ikke er let at bekomme, da Størehedinge allene forbruger 1500 Favne aarlig til Brændevinsbrænden, og naar eengang Walløes Bestyrere og Bregentveds Ejer falde paa at lukke deres Skove, er Udsigten her i Egnen i denne Henseende i Tiden sørgelig....“ „Den fornemste Næringsdrift her (St. Hedinge) er Brændeviinsbrænden, hvortil forbruges c. 1500 Favne Brænde fra Naboskovene, Brændemangel har derfor her som andre Steder føleligen indfundet sig, saa at hvis denne Næringsvei skal fortsættes, som den sikkert maae og skal — maae Stenkul og andre brændbare Sager bøde paa dette Afsavn“ En Kroe i en Bye er nok for at fordærve Byens Bønder, men her er næsten hvert andet Hus en Kroe.“

Da Christian Lindencrone i ca. 1770 købte Søholm, fandtes der paa Maglebys Bønders Marker mellem Skieppelund og Dyrehaven en ung opvoxende Skov, hvis Størrelse var takseret til 88 Tdr. Land. Men under Byens Opmaaling mente den daværende Ejer af Gjorslev, Justice-Raad Schavenius, at Skoven tilhørte ham, og uden Bøndernes Indvilligelse afdrev han Skoven (Weinwich 1798).

Stor har Forandringen ellers ikke været i det sidste halvandet hundrede Aar, idet der af særlige Skovpartier, der nu er borte, kun var et ved Mandehoved og et ved Skjørpinge.

Faxe Herred.

(Faxæ- Fazahæreth).

Fra 1503 haves Lovhævd-Breve, som Lage Brock har taget paa Vemmetofte Gaard. I et af disse hedder det: „... og bød Lovhævd paa alle Væmetoft Fang Skov og Mark og Enemærker og paa alle de Skove, der ligge til Snekelstrop og Kæstyndrop...“ (Brasch 1859.3).

I et Skiftebrev fra 1559 omtales „den store Strandskov“, „den lille Strandskov“, „Pølekiærene“, „Hornskoven“, „Dyrehaven og Kirkeskoven“, „Spjellerup vestre Hestehave“, „Vesterskoven“, „Vemmetofte Hestehave“ (mellem Vemmetofte Mark og Vivede Mark) og „Enghaven ved Gaarden“.

Faxe Bys Fællesskov blev rebet i 1610 efter at dennes 4 Dele: Heiede, Heiede Slet, Hestehaven og Kohaven, iforvejen „vare lyste i Fred og Qverstede“. Fællesskoven var den sidste, som udskiftedes af de Skove, der tilhørte Vemmetofte (Brasch 1859.3).

Af en Synsforretning fra 1660 fremgaar det, at i Karise Hestehave var 531 Bøge rodhugne og i Tokkeskoves Indelukke 217 Ege ligeledes rodhugne, foruden hvad der var tophugget og afstevnet. (1. c.).

I 1662 var Lestrup Skov og Hestehave paa 355½ Tdr. L., og havde indtil Midten af det 17. Aarh. over 500 Svins Olden. Men i Svenskekrigen led den saa stor Overlast, at den i 1682 kun blev ansat til 167 Svins Olden. Senere er den blevet betydeligt forøget ved Nyplantning.

Om Roholte anfører Markbogen af 1682: „Ingen Skouf til Byen, saa Beboerne maa endog købe Tiørn til Giersel.“ „...saa maa de og leje deres Qvæg paa fremmedes Græsning om Sommeren, formedelst at de ej kan græsse det“. (P. E. Jensen 1902 8).

Af en Synsforretning fra 1692 fremgaar det, „at

der i Snekkelstrup Hestehave nu ingen Oldentræer var, men ikkuns gamle Stumper, som Toppen er ganske afhuggen, at Træerne i Smerup Hestehave vare ganske afhugne og plat øde, og Stumperne ustemplede, at Grenene var afhugne af 307 Bøge i Strandskoven, 121 Ege i Dyrehaven, 200 Træer i Skuderup Skov, og af 150 Træer i Spiellerup Vænger, og knapt et Træ sammesteds ustevnet“. (Brasch 1859. 3).

I den store Strandskov ved Vemmetofte fandtes i 1722: 131 Heste, 104 Qvæghøveder, 98 Faar, 140 Svin og 93 Grise.

Man forstaar godt, at Holberg om Kvægpesten i 1740 udtrykte, at „ved denne Hændelse kand en nye Epocha foraaarsages udi Skovhistorien.“ (1. c.).

I det sydvestlige Hjørne af Herredet ved Rønnede ligger Grunderup, hvor der i 1725 blev foretaget et Syn over Skoven. Paa Grunderup Skovlod fandtes der 27 Bøge- og 4 Egestød, paa Borup Skovlod 25 Stød. „Mændene der sade inde med Fæstet af Skovlodderne, indrømmede, at Stødene vare der, hvad det ej heller var let at fragaa; men hvem der havde hugget der, vidste de ikke.“ (S. Kjær 1888. 9).

Om Grunderup Skov hedder det i 1755: „Har været Overskov, men nu ruineret; findes ellers nogle Bøgepurrer til Hægning, Stavre- og Gjerdselhugst til Fornødenhed.“ (O. F. C. Rasmussen 1868. 18).

Om Borup Skov hedder det: „Har været god Skov, men findes nu forhugget, saa der kun er faa Stumper tilbage af ringe Betydenhed.“ (1. c.).

Om Lindersvold hedder det ca. 1750: „baade Græsgang og Ildebrand, der er prægtig Skov til Gaarden.“ (32).

I en Rejsebeskrivelse af Wedel (1806. 27) skriver han, idet han kommer fra Dalby (øst for Bregentved): „Ved en Fejltagelse kom jeg ind i en stor Skov, da en banet Vej til Favnested misledede mig. Der kiørte jeg paa Kryds og tværs i meer end 2 Timer, og traf omsider et Huus, hvor en halvvoxen Dreng reddede mig af denne Forlegenhed, saa jeg ved hans Anvisning kom til

Kiedderup.“ (Sydøst for Thurebyholm). — Hvordan Hr. Wedel kan tilbringe 2 Timer med at køre rundt i denne Skov er temmelig ubegribeligt, hvis man ser paa Viden-skabernes Selskabs Kort fra 1770, hvor der saa godt som ingen Skov er paa denne Strækning.

Paa Pontoppidans Kort fra 1764 (16) ses Skov paa Strækningen fra Fedet til Vemmetofte. Paa Kortet fra 1770 er Skovstrækningen ikke meget anderledes end nu ud over, at der findes Skov, der hvor Faxe Ladeplads nu er og her fra op til Strandskoven.

Nord for Kjæderup var Skovene 1770 noget mere samlet end nu, og samtidig stod de i Forbindelse med Vallø Storskov.

Ved Thurebyholm var Skrosbjerg Skov sammenhæn-gende med Dyrehaven og Grevindeskoven.

Skoven ved Jomfruens Egede havde mere regelmæs-sige afrundede Grænser.

Syd for Rønnede ved Grunderup var der en Del mere Skov. Svenderup var meget mere indsluttet i Skoven, og samtidig gik den helt ud til Eskildstrup.

Ved Vemmetofte var Skovkomplekset noget større, idet den skovløse Strækning, der nu strækker sig ind mellem Strandskoven og Vesterskoven, var en Del smallere.

Tybjerg Herred.

(Thyuthæbiærghæreth, Thuthibiarehæret).

Paa Kort Nr. 25 i Samlingen over Johs. Meiers Kort-skitser findes Egnen omkring Glumsø aftegnet. Paa dette ses, at Skoven nord for Ravnstrup er sammenhængende med Østerskoven, og at en Tarm fra den nu sydligste Skov strakte sig vest paa, syd om Nødholm og op til Syd-siden af Glumsø Sø.

Flensborggaardens Jorder og Skyttemarkhusets Jor-der var endnu i forrige Aarhundrede en Skov, der for-bandt Skoven Engelstofte Overdrev med Glumsø Vester-skov. (Both 1868. 2).

Ved Holmegaard er der paa Kortet fra 1770 meget mere Skov end nu, men sandsynligvis har det kun været Lavskov.

Hammer Herred.

(Hamarshæreth, Hamærshereth).

I Kong Valdemars Jordebog (O. Nielsen 1873. 13) er Gavnø nævnt: Gavnø, hus. ra., hvilket tyder paa Skov her, idet „hus“ betyder Jagthytte og „ra“ Raadyr.

I et Skrift fra 1643 nævnes „Skoufven Lønnet“ og „Koukrougen“, og i Skovtakseringen 1682 nævnes kun et „Indelycht“, kaldet Lønned, med Skov til 10 Svins Olden. Denne Skov ansattes i Matriklen af 1688 til 3 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb., som den siden har haft.

Skoven til Vejlø By ansattes i 1643 til 440 Svins Olden; det samme ansattes den for i 1662, hvilket sikkert ikke passer med de virkelige Forhold, da Skoven skal have lidt meget i Svenskekrigen. Sikkert af denne Grund ansattes den i 1682 kun til 127 Svins Olden, og i 1688 kun til 3 Tdr. 1 Skp. 2 Fdkr. 2 Alb., hvilket den ogsaa stod for ved Udskiftningen i 1797.

I Stiftsbogen af 1667 omtales en anden Skov, kaldet „Veilø Hoved“, paa Vejlø Bymark, lige over for „Abeednæs Hoved“, som skal have tilhørt Præstekaldet i Vejlø. I 1758 klager dog Pastor Hammer over, at Skoven forlængst er bortfaldet Embedet, saa at den altsaa før den Tid enten maa være afdrevet eller tilegnet af andre.

Skoven ved Basnæs havde i 1643 og 1662 begge Gange 125 Svins Olden, men ved Skovtakseringen 1682 ansattes den kun til 12 Svins Olden, skønt Markbogen af 1682 anfører: „Byen hafuer ellers fornøvelig Giersel, men Stafre og Ildebrand forhandler de sig paa andre Steder“, hvoraf det altsaa fremgaar, at det særlig har været Ungskov, der ikke gav videre Olden.

Under Landsbyen Rettestrup nævner Takseringen 1682 „Skovgaardssagre“ og „Skoufholmen“, hvilke antyder, at her tidligere har været Skov.

Paa Enø har der næppe været meget Skov, da Takseringen af 1682 meddeler, at Halvdelen af det Gerdsel, der skulde bruges til Lukning af Byens Gærder, maatte købes.

I Stiftsbogen af 1567 nævnes Vester Egesborg som

„Egespurg“, og der angives, at Kirkens Skov, „naar Olden er“, kan føde 20 Svin. Kirkens Andel i Byens Skov var ikke større end Byens 29 Bøndergaarde, saaledes at Skoven altsaa kunde føde ca. 600 Svin. Hvis Skoven var, som almindeligt i Oldtiden og Middelalderen, særlig Egeskov, saa kan Byens Navn meget godt stamme derfra. Navnene „Egespurg“ og „Egespyr“ (som den nævnes i Roskilde Biskops Indtægtsbog) kan maaske endog angive Egens Størrelse til forskellige Tider, da „spyr“ d. v. s. spir, som den ældste Skrivemaade angiver, betyder høj eller stor Egeskov, medens „purg“ d. v. s. Pur eller Krat angiver, at Storskoven er fældet og afløst af et Egekrat. Sikkert er det i hvert Fald, at der har været betydelig Egeskov rundt om paa Byens Marker, da der ofte opgraves Levninger af omstyrtede Egetræer i de til Byen hørende Moser.

Medens Skoven altsaa i 1567 var takseret til ca. 800 Svins Olden, blev den i 1682 sikkert paa Grund af Svenskekrigen, takseret til 134 Svins Olden foruden Kirkeskoven, som nu kun takseredes til 4 Svins Olden. Efter et i 1694 optaget Syn, fandtes der i Kirkeskoven kun 14 større Træer.

Skoven til „Skoufmøllen“ (Skovmølle, nord for V. Egesborg) var takseret til 26 Svins Olden, der i Matriklen af 1688 ansattes til 1 Td. 2 Skpr. 2 Fdkr. Denne Skov er senere forsvunden.

Svinø var indtil Slutningen af det 18. Aarh. en Ø. At den i gamle Dage har haft stor Skov, borger Øens Navn, hvilket et Navn som Skovledsagre ogsaa minder om. Tillige var der efter Valdemar d. Andens Jordebog hus. hiort.

I 1643 beregnes Skoven til 410 Svins Olden, og i 1662 til 214 Svins Olden. Ved Skovtakseringen i 1682 anføres: „Skoufven, som til denne By i forrige Tider haffver været, er gandske øede, saa den icke kand Taxeres.“ Paa Udskiftningskortet fra Slutningen af det 18. Aarh. og paa Videnskabsnes Selskabs Kort er der signeret Underskov, særlig paa Vestsiden af Øen, men som sikkert

næppe har været af nogen Betydning, og som snart helt forsvandt.

Skoven ved Lou havde i 1643 425 Svins Olden, i 1662 248, og i 1682 26 Svins Olden. Man ser tydeligt her, hvordan Skoven foruden at have lidt i Svenskekrigen ogsaa har lidt særdeles meget efter denne Periode. I Markbøgerne fra denne Tid nævnes: Østerskoven, Fugleskoven og Skovtykkerne, men samtidig nævnes ogsaa Kulmlestykkerne, hvilket viser, hvorledes Skoven er forsvunden. Gavnø Tingbog angiver efter et Syn i 1694, at der var hugget 24 Bøge i Lou Østerskov, 30 i Sønderkoven og 56 i Pederstrupskoven „de fleste rodhugne og alle ustemplede.“ Senere Syn viser, at Skoven fremdeles mishandlede, og at det først var efter 1750, at Skovene frededes ved Ansættelse af Skovfogeder, der dog ikke alle behandlede Skovene lige hensynfuldt.

Ved Gavnøs Fallit var „Østerskoven“ den største, nemlig $\frac{1}{2}$ Mil i „Cirkumferents“, medens „Sønderkoven“ kun var $\frac{3}{8}$ Mil. Ved Byens Udskiftning 1797 var Lou Sønderkov 37 ha. ($67\frac{1}{2}$ Tdr. Ld.) og Østerskoven $62\frac{1}{2}$ Tdr. Ld.; førstnævnte Skov har endnu samme Størrelse, men Østerskoven er kun 21 ha. ($38\frac{1}{2}$ Tdr. Ld.).

Efter Opmaalingen 1682 bemærker Skovtakseringen om Faarup (vest for Snese): „Ingen Storskov til Byen, men tilstrækkelig Giersel; Stafre maa de tilforhandle sig andre Steder“. Ved Matrikuleringen i 1688 paalignes der da heller ikke Byen Skovskuld. Siden er Skoven helt forsvunden.

En Skov ved Hundstrup og Tvedegaard vurderedes i 1682 til 8 Svins Olden.

En Skov til Blangslev var beliggende sydvest for Byen op til Lou Østerskov; endnu minder enkelte Kratskove om denne tidligere Skov. Byen havde 1682 „Giersel og Stafrehugst til Fornødenhed“. Borupgaarden havde Skov til 16 Svins Olden, og selve Byen til 13 Svins Olden. Denne Skov har nok tidligere været forholdsvis stor, da der i Skovtakseringen 1682 nævnes en Skovfoged Rasmus Hansen i Blagsløf.

Skoven til Pederstrup (nord for Lou) havde i 1682: „fri Ildebrand, Giersel og Stafrehugst til Nødtørfthighed“.

Skoven til Borup har i Begyndelsen af det 17. Aarh. været ret betydelig, idet Frederik den 3die i sit Pantebrev af 1651 paa Gaarden selv forbeholder sig Jagtretten dertil. Men dog er det gaaet hurtigt tilbage med Skoven, idet Skovtakseringen 1682 beretter: „Giersel, Stafre- og Tjørnehugst findes intet.“ Skoven er temmelig sikkert ødelagt i Svenskekrigen eller i Tiden der omkring, da der endnu i første Halvdel af det 17. Aarh. var ansat en Skytte ved Skoven; saaledes nævnes i Rønebæks Kirkegaardsbog: „Peder Skiøttes Hustru, Anne, begrafuet 14. 1. 1651.“

Om Stenstrup (syd for Næstved) siges i 1682: „Skouf til Stafre, Giersel eller Tjørnehugst fantes intet.“

Om Aaderup (syd for Næstved) siges i samme Taksationsforretning af 1682: „Giersel og Tiørn hafuer forne By meget lidet, og Stafrehugst aldeles intet“, hvilket viser, at Skoven allerede dengang var meget ringe.

Skoven ved Næstelsø var særligt beliggende nordvest for Byen. I 1682 kunde den føde 32 Svin, men samtidig siges, at „Fællesskoven til Byens Bønder var saa forhugget, at den icke kunde skyldsættes.“

Skoven til Brandelev (øst for Næstelsø) laa især mod Øst i den saakaldte Holmemark. I Midten af det 17. Aarh. var den sat til ca. 140 Svins Olden; imidlertid fremgaar det af Hammer Herreds Tingbøger fra 1670-erne, at Bymændene huggede vældig løs paa Skoven, og ved Skovtakseringen 1682 vurderedes Byens samtlige Skove til kun 39 Svins Olden, hvoraf Holmegaards Part androg de 45.

(Det væsentligste i det foregaaende fra P. E. Jensen, 1902. 8).

Som kort Resumé af det foregaaende kan siges, at mange store og smaa Skove har bredt sig i Herredet, men at Størsteparten er gaaet til Grunde i Tiden omkring Svenskekrigen.

Herredets mange Kirkeudvidelser tyder ogsaa paa

stort Skovareal i ældre Tid, idet man mener, at en Hovedfaktor i de middelalderlige Kirkeudvidelser har været Nyryd i Skoven, hvorved gammelt Skovland er taget under Plov.

Buarse Herred.

(Burghusæheret, Burghøshæret).

I en Synsforretning fra 1755 staar der: „Everdruplund: Hvad her findes tilbage af Overskov bestaar af unge Bøge, men de største og bedste Træer ere fra forrige Tider borthugne.“

„Taageskov Hestehave: Ingen Skov, men alene Gjerdselhugst af Elle, Tjørn og Hassel.“

„Størlinge Skov: bestaar af ung Bøgeskov, men de største og bedste Træer er fra forrige Tider ruinerede.“ (O. F. C. Rasmussen 1868. 18).

Skoven til Aaside og Overeven strakte sig uafbrudt fra den nuværende Smedie op over Askovhuse og Overeven Marker til den saakaldte „Flintemose“ mellem Sne-sere og Everdrup Sogne og dækkede 1775 et Areal af henved 100 Tdr. Ld., men efter Sigende skal den i Begyndelsen af det 18. Aarh. have været betydelig større, idet den fulgte Mølleaaen ned til Bøgesø Sø, hvorom „Store og Lille Bøgebjerg“ endnu minder. Askov Mølle laa den Gang helt inde i Skoven. Den havde efter Skovtakseringen 1682 Skov til 16 Svins Olden. Den synes ikke at have været ubetydelig, da den baade „gav fri Gjærdsel og Brændsel til Byens Beboere“. Ved Udskiftningen 1802 udlagdes 18 Tdr. Ld. nordvestlig paa Byens Marker til Fredskov med Forpligtelse for Bønderne til aarlig at lukke de behøvende Gjerder omkring den“, hvortil de selv skulde hugge Gjerdslet — „alt uden Betaling“. Fra 1848—49 blev Skoven afdreven, og den leverede ca. 2000 Favne Bøg og 40 Favne Ask og Eg til Gavntræ. Den sidste Rest af Skoven var Askov Mølleskov, oprindeligt en ca. 9 Tdr. Ld. smuk Bøgeskov, men den er senere helt borthugget.

Skoven ved Overeven var i 1682 takseret til 16 Svins Olden. Den strakte sig syd og vest for Byen fra Aaskov til Flintemosen, særlig fandtes i Slutningen af det 17.

Aarh. en storvokset Bøgeskov paa Askebjerg ved Aaskov, som Gisselfeld lod afdrive i Aarene omkring 1790, men indtil 1840 havde Byen ikke faa Kratskove med ret anseelige Ege- og Bøgetræer; nu findes kun et Par Krat med El og Asp.

Skoven ved Brøderup, som ved Takseringen 1682 kun havde 16 Svins Olden, maa før Svenskekrigen have været betydelig. „Røttinge Rød“ sydvest for Byen angiver ogsaa, at her tidligere har været betydelig Skov. Denne takseredes 1633 ved Lensmanden Fred. Redtz til 50 Svins Olden for Kronens 10 Gaarde og maa have været noget lignende for Byens 6 Gaarde. I Taksationsforretningen af 1798 nævnes „Brøderup Græsgang“, der ogsaa den Gang tildels var bevokset med Skov. Den kaldtes ogsaa „Overdrevsskoven“, men har aabenbart for et Par hundrede Aar siden haft langt større Udstrækning end det nuværende Overdrev.

Efter et gammelt Sagn skal der for et Par hundrede Aar siden have hørt saa megen Skov til Sjolte, Sølperup og Brøderup, „at man kunde krybe fra det ene Træ til over i et andet, fra Sjolte til Snesere Torps Marker.“

Efter Justitsraad Rasmussens „Optegnelser over Gisselfeld, ejede denne Hovedgaard i Frands Lykkes Tid (1646) her i Sognet Skov til 269 Svins Olden. Endnu i 1731 fandtes der mod Nord ved Engelstrup (i Everdrup Sogn) og Sølperup ikke ubetydelig Skov til Byen i den saakaldte „Schychholt Skov“ mellem Brøderup og Bækkeskov, hvorunder den blev inddraget af Munthe Morgenstjerne den Ældre før 1759; den nævnes ofte i Baarse Herreds Tingbøger fra 1700—26 samt i Sognets Kirkebøger til henimod det 17. Aarh. Schychholt Skoven er næsten afdrevet, saa der nu kun findes en lille Bøgeskov paa omtrent 4 Tdr. Ld. af dette Navn. 1741 havde Byen omtrent 5½ Skp. Skovskyld, hvilket efter den Tids Forhold vel kan anslaaes til 50 Tdr. Ld. Brøderup havde da ogsaa fra Midten af det 17. Aarh. sin Skovfoged, saaledes nævnes ofte Skovløber Peder Nielsen i Brøderup; han blev begravet den 1. 6. 1773, 70 Aar gammel. Senere

nævnes ingen Skovfoged eller Skovløber i Brøderup. Ved Taksationen 1798 omtales Skoven saaledes: „Vest for Byen ligger en Mose, hvor der er adskilligt Tjørn og Elle til Gjerdsel; ligeledes findes i den vestre Mark hist og her nogle Ellemoser og Tjørnekrat, hvoraf dog Byens Beboere ikke kan have det fornødne til Gjerdsel... Nordøst for Byen i den saakaldte „Skovmark“ er en Strækning af nogle Tønder Lands Størrelse med en Del unge Bøgetræer i god Vækst, hvoraf enkelte af de største indeholder tvende smaa Bønderlæs Brænde, men Størstedelen derimod meget mindre.“

1633 blev Skovene i Sølperup takseret til 140 Svins Olden eller henimod 120 Tdr. Ld. kaldet „Sølperup Skov“. Ligeledes efter Taksationen 1633 kan Byens Tilliggende ikke synes at have været drevet som Jordbrug, da Størstedelen heraf var Skov; derimod kan den nok have været benyttet som Græsgang eller Overdrev. Da Byen imidlertid kun havde 1 Skp. Skovskyld, maa den enten være afdrevet eller muligvis indskrænket til de nord for Byen liggende Skove: Malthus Skoven, Møllervænget og Fribedet (Fribedet, hvor Bønderne, naar de var til Hove paa Bækkeskov, græssede deres Heste), der dog vist nok dengang indtog et langt større Areal end nu.

Navnet Sjolte stammer antagelig fra Seholt: Se d. v. s. Sø og holt, d. v. s. Skov; dette passer nemlig særdeles vel med Byens tidligere Omgivelser: vest for laa en lille Ferskvandssø, øst for laa Præstø Fjord og baade mod Nord og Syd var Byen indtil Slutningen af det 17. Aarh. omgivet af Skove. Skovene takseres 1682 til 70 Svins Olden hvoraf 40 Svins Olden til Totterupholm, senere Strandegaards Skov; Lindersvold havde 3, Nysø 3, Alslevgaarden (Eskildstrup) 8 Svins Olden, Bækkeskov 4 og paa Overdrevet 12 Svins Olden. Der var saaledes endnu 1682 en betydelig Skov til Byen, men dog kun en Fjerdedel mod, hvad den takseredes til 1633, nemlig 200 Svins Olden. Meget af denne Skov er vel ligesom Skoven til Brøderup ryddet for at give Plads for Ploven, men endnu i 1730 maa Skoven have været betydelig, da der i

Kirkebogen nævnes en Thomas Skytte i Sjolte. — Ved Udskiftningen indtoges den nuværende Sjolte Skov til Fredning, den har et Areal af 46 Td. Ld. med 1 Td. Skovskyld og er beliggende nord for Byen mod Everdrup Sogneskel. — Den øvrige til Byen tilhørende Skov, der efter Taksationsforretningen 1798 var beliggende i 6 forskellige Vænger og udgjorde ca. 30 Tdr. Ld., afdrives efterhaanden. Af disse „Skovvænger“ var det saakaldte „Jens Olsens Skovvænge“ det største, det var 14 Tdr. Ld. stort, „med Træer paa 10—12 Bønderlæs Brænde saa vel som unge Ege- og Bøgetræer i god Opvækst af Sparres og Bjælkers Tykkelse, foruden Tjørn til Gjærdselhugst“. „...I Byens Søndermark og den saakaldte Hessemark findes hist og her Tjørnekrat samt nogle spredte Ege paa Bjælkers Tykkelse.“ Forretningen slutter med denne Udtalelse: „Skoven er vel konserveret, kun faa Træer ere top Hugne, hvilke dog ej er sket i de sidste Aar.“

I 1774 havde Smidstrup 2 Skpr. 4 Fdkr. 1 Alb. Skovskyld. Til Byen hørte omkring 1830 en lille Skov ved Foden af de høje Bakker, hvor enkelte gamle Egetræer endnu minder om fordums Skov; denne blev i Aarene 1824—30 „omtrent aldeles forhugget“, dog fandtes indtil 1850 ikke ubetydelig Kratskov langs Bakkernes Fod. De sidste 11 Ege skal være hugget 1851. Den nordlige Del af „Østermarken“ var bevokset med Skov. Ved Bredeshave fandtes en lille Bøgeskov paa ca. 4 Tdr. Ld. ved den vestlige Side af den nuværende Bredeshave Skov. Dog kan Skoven til Smidstrup neppe have været af stor Betydning i forrige Aarhundrede, da Skovskylden kun udgjorde 3 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb.

Even By havde i Slutningen af det 17. Aarh. nogen Skov; saaledes havde Kromanden i Tappernøje Skov til 4 Svins Olden. 1699 havde Byen 2 Skpr. Skovskyld, det samme Skovskyld havde den 1762. Endnu 1795 nævnes en Skovfoged i Even, Jeppe Alexandersen. — Nu findes kun „Storkeskov“ af ca. 5 Tdr. Ld. Størrelse, samt en lille Bøgeskov paa „Rytterbanken“ — forhen en Snesere Kirke tilhørende Jord, — af omtrent 1 Td. Ld. Størrelse.

I „Underholdende Læsning“ Tillæg til Vordingborg Avis for 11. Nov. 1860 staar: „Da Krigen igen udbrød (Aug. 1658), boede Gjøngenhøvdingen Svend Poulsen i Snesere By, ... hvor han med sin Folk pludselig brød frem i Smaaangreb og overfaldt Proviant-Transporterne, hvortil Egnen med de mange Skove og Moser var vel skikket.“

I Sagnene om Gøngenhøvdingen omtales Skoven i Nærheden af Snesere By, den med „Tjørneskoven“ til St. Røttinge sammenvoksede „Overdrevsskov“. Men største Parten af Skoven tilhørte dog vistnok Kronen, den kaldtes da ogsaa „Kongens Friskov“, nemlig den syd for Byen ved Baarse Skæl og i Baarse Vesterskov liggende Skov.

Efter Skovtakseringen i 1682 havde Snesere ialt 38 Svins Olden, der i Matriklen 1688 beregnedes til 1 Td. 5 Skpr. Skovskyl, men som dog senere blev nedsat, og i Jordebogen af 1780 opgives til 1 Td. 1 Fdk. og 1 Alb.

Den sidste Skovfoged var vistnok „Christen Skoufoget herudi Byen“, død 1740. Imidlertid var der indtil og efter Udskiftningen betydelig Skov til Byen. I en Taksationsforretning over Snesere By af 1798 siges: „I tvende af Græsgangsmarkerne, nemlig den saakaldte „Snesere Skov Græsgang“, samt „Brøderup Græsgang“ (fhv. Overdrevsskoven), findes hist og her nogle Tjørne, men af saa ringe Betydenhed, at Bymændene kun deraf, hver faa en liden Del. I først nævnte Skov findes i Synderlighed i det østre Hjørne nogle enkelte Bøgetræer af Tykkelse som Vognstænger.“

Til Snesere Torp har der siden 1660 neppe været Skov af Betydning; ganske vist nævnes 1730 „Skoufvænget ved Torp“, men hvor der kun var lidt Krat.

Baarse Vesterskov blev i Slutningen af det 18. Aarh. og indtil 1820-erne ødelagt af Snesere og Baarse Bymænd ved Skovtyverier. Naar et tykt Lag Sne dækkede den tilfrosne Jord, sendtes der Bud til de omliggende Byer med de Ord: „Saven er filt“ — og saa vidste man Besked. Ved Midnatstid stævnedes fra alle Sider Slæder mod Skoven, og man tog ikke hjem med tomme Slæder. Skov-

fogeden i Vesterskoven, der havde Opsigt med „Kongens Skov“, maatte almindeligvis lukke Øjnene for disse Ulovligheder, hvis han ikke vilde risikere at blive gennem-tryglet.

Følgen af disse Skovtyverier var, at da Engelholms Ejer, Sekretær Wolf, 1830 lod Skoven syne „fandtes der næppe 18 Træer i den 18 Tdr. Ld. store Skov“, medens den i 1813 havde været en smuk Skov paa 50 Tdr. Ld., „foruden 300 spredte Træer, for største Delen forhuggede, tørre og udgaaede.“

Inden Engelholms Oprettelse havde Byen en stor „Skovgræsgang“ i den syd for Byen liggende Nørreskov, der da gik langt op paa Engelholms nuværende Hovmarker og udgjorde over 100 Tdr. Ld. Denne faldt for Nabo-byernes og Herregaardens forenede Anstrengelser. Da den skulde afdrives og indtages under Hovedgaardens Drift, solgtes herfra meget Favnebrænde, som indskibedes fra den anlagte Skibsbro ved Gl. Tappernøje; en Del skænkedes til Godsets Bønder, almindeligvis et Læs Brænde aarligt, men endnu mere blev stjålet; thi da Underskoven var anvist Bønderne til Lukning af deres Risgærder, blev Følgen den, at mangt et ungt Træ fulgte med Risbrændet hjem om Dagen — de store kom bag-efter om Natten.

Af Navne, der endnu minder om denne Skov, kan nævnes Ødeskovsagre, Egestedsagre og Kulbaremarken. Ligeledes Røttinge, der, som Endelsen -inge antyder, maa være en meget gammel By; tillige maa Forstavelsen komme af at rydde.

Som et kort Resumé af det foregaaende kan man sammenligne Videnskabernes Selskabs Kort med et Nutidskort. Man ser da: at Størlinge Skov og Skoven syd for Taageskov næsten forener sig med Spenderup Skov, at der er lidt Skov ved Brøderup, at en mægtig Skov breder sig fra nord for Risby og ud til Præstø Fjord, og at en anden Skov strækker sig fra Risby og helt ned til Lekkende.

Hele Baarse Sogns nordlige og vestlige Del var saa-

ledes i Slutningen af det 18. Aarh. bevokset med Skov, i hvilken Risbys Jorder dannede en lille aaben Slette. (O. F. C. Rasmussen 1868. 18), (L. Both 1872. 1), (P. Jensen 1883, 6), (P. E. Jensen 1902. 8), (P. Jensen 1918. 7).

I Matricul Jordebogen over Skibbinge Sogn er i 1662 Sognets Skove vurderet til 70 Svins Olden. Samtidig siges om Jungshoveds gamle Ladegaard: „Schouffene, som udi forleden Krigstid ere meget bleffne forhugne og ilde medfarne, er af 8 Mand ichun agted og taxerid for 260 Suine Olden, er udi Hartkorn 24 Sviins Olden mod 1 Td. Hartkorn bereignet, giør 10 Tdr. 5 Skpr.“

Efter samme Matricul Jordebog er Skovene til Tubækmølle ansat til 12 Svins Olden. I Commissions-Forretningen af 1710 siges dette Stykke Skov at være næsten omhugget.

En Skov-Protocol fra 1730 siger, at Bønsvig Skov, omtrent $\frac{1}{2}$ Mil i Omkreds, bestod af ung Bøg- og Egeskov, foruden god Underskov af Hessel og Elle.

Ved Nordkysten ligger Skovhuse, hvis Navn tilkendegiver dens Oprindelse; nemlig at den bestod af nogle Huse, beliggende ved Skoven.

Skoven til Stavreby var i 1714 vurderet til 24 Svins Olden, og bestod af en Skov kaldet Bøget og Tykket, med unge Risege og unge Bøge foruden Underskov, og en anden Langesaad-Skov med ung Bøgeskov og faa Risege.

Skoven til Stenstrup By var i Aaret 1714 takseret til 3 Svins Olden, og laa dels paa en Mark, kaldet Stenstrup Aas, dels paa Byens Søndermark, og dels paa Holt-agres Mark.

Skovene i Jungshoved Sogn var efter Matricul Jordebogen af 1662 vurderet til 260 Svins Olden. (M. G. P. Repholtz 1820, 19).

Mod Syd ved Vordingborg laa Skoven, som i Valdemar d. Andens Jordebog kaldes „stenswith“. Dette Navn er bevaret i Stensby, Stensbjerg og Stensved Overdrev, som endnu var til i Slutningen af det 18. Aarh.

Om Vordingborg Gods Skove ca. 1760 skriver Vaupell (1862.25):

„Skovenes Størrelse var omtrent 14,000 Td. Ld., som i saa høj Grad var udsatte for Bøndernes Røveri, at Skovbøderne aarlig indbragte 2 à 3000 Daler. Største Delen hørte til den fra Valdemarernes Tid bekendte Stensved. Allerede de forrige Aarhundreder havde gjort store Aabninger i den; de store Stensved Overdrev strakte sig midt igennem den. Alligevel var det en af Landets største Skove; den sydlige Del dækkede Kysten Øst for Vordingborg i en Udstrækning af 2 Mil, i en anden Retning strakte den sig op til Skallerup By; men der fandtes mange Aabninger, som dels var optagne af smaa Skovbyer, dels af udyrkede Overdrev. Kommissionen som var nedsat i Anledning af Misvæksten, raadede til at sælge Godset. Dette blev fordelt paa 12 Herregaarde, som med Previllegier, forskellige Tiender og Skove blev solgt for 496,000 Daler. Skovene fulgte med Gaardene og maatte bidrage til at betale disse, saaledes at mere end Halvdelen af Skovlandet blev ryddet, og Stensved Storhed var dermed forbi; den blev opløst i mindre Skove, som ligger for langt fra hverandre til at have Udseende af at høre til det samme Hele. Det var fornemmelig de første Ejere, som ryddede nogen Skov, dels for at gøre dem indbringende; saaledes tilhørte Islinge for 50 Aar siden et Interessentskab, der skovede et meget stort Kvantum Brænde, som var købt af Københavns Kommune. Man gik saa hensynsløst frem imod Skoven, at man ikke engang dyrkede den ryddede Skov, hvorfor den nuværende Ejer af Islinge ved sin Ankomst fandt mange Marker fulde af Stød, som først blev borttagne i Aarene 1810—12. De senere Ejere forefandt altsaa kun Halvdelen eller en Trediedel af det oprindelige Skovareal.“

Om det samme skriver Lütken (1808. 11): „Iselings Skove, de sidste Levninger af det Værn, Naturen brugte Seculer til at opstille om Siælland imod Vestenvinden, sukke alt under Øxen.“

Om hvilke Skovstrækninger, det er gaaet ud over, skriver Fleischer (1773. 4):

„Enhver er bekjendt, hvor mange tophalede og halv forfuldede Træer der findes paa Distriktet, især imellem Windinge og Wordingborg, hvor der for en Deel er Ployeland rundt omkring, og de altsaa kun staae for at forderve Jorden, og efter den allermindste Indsigt i Landbruget burde være tagne bort; men sligt skeede ikke, hverken der eller andre slige Stæder. Man viiste derimod ud midt i de beste Skove: Facinge Neder-Skov ved Præstøe, og Græsbiergs Kohave og Træevænge ved Wordingborg maatte miste mange fuldtoppede og frugtbærende Træer: Men endnu det, som meere er: I Steenbiergs Skov-Vænge og Søndermark, hvor Vedkommende faa Dage tilforn blev viist at være en af de beste og faa Eege-Skove paa heele Distriktet, der bleve 120 Eegetræer hugne til Favne-Brænde, saa at næsten intet der er tilbage“ „...og man finder deraf paa nærværende Tid i Wordingborg de skønneste Eege-Plankeværker opsatte.“ „...Man solgte og i Favne-Brænde heele Træer, saavel Eeg som Bøg staaende paa Roden. Jeg skal kun nævne en, som har købt en Favn Brænde, og dertil faaet udvist 3 Bøger og 3 gode Eeger, hvoraf det beste og skiæreste Tømmer blev skaaret. Mange andre har kjøbt, og til en Favn, hvorfor de har givet 10 à 12 Mark, faaet 3 store fuldtoppede Bøgetræer. Man har i Græsbierg Vestermark og Træe-Vænge maalt nogle af dem, medens de endnu stode paa Roden, og det er sikkert, at de befandtes at være i Rodkiefven 6 Alen i Omkreds, og vel en Snees Alen i Stammens høye til Grenene. Hvert saadant Træe troer man ellers kunde vurderes til 2 à 3 Favne rundelig, men her har man givet 3 til en Favn. Paa saadan Maade blifve 65 store voxne og friske Træer solgte for 21 Favne.“

Som det gik ved Brændesalget, gik det ogsaa ved Deputaterne; her blev ligeledes givet mere end det lov-mæssige.

„Jeg forbigaaer, at der menes, naar man har vildet have sine gode Venner til at kjøbe, at man da har indrettet de opsatte Favne saaledes, at man ved at kjøbe en, vel har faaet 4 à 5. Men det kan være Ondskab og Misundelse, som taler.“

Paa Knudshoved Odde har Skovarealet været betydelig større; endnu paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1770 er den næsten helt skovdækket.

At der ogsaa paa Masnedø tidligere har været Skov kan ses af, at der i Kong Valdemars Jordebog staar: Masneth, hus. ra. mar.

Ved at sammenligne Kortet fra 1770 med et Nutidskort ser man: at Hestehave og Lundegaard Skov øst for Præstø har været en stor Skov; at der paa hele Jungshoved har været et Utal af smaa Skove og at Strækningen Petersgaard, Tolstrup, Vordingborg næsten har været én stor Skov ved Aar 1770.

Interessant er det, at Baarse Herred er det Herred paa Sjælland, der har de fleste Kirkeudvidelser.

Litteraturhenviisninger:

1. Both, L.: Historisk-topografisk Beskrivelse over Danmark. 1ste Deel. København 1872.
2. Both, L.: Kongeriget Danmark. I Sjællands Stift. Kbh. 1868.
3. Brasch, Chr. H.: Vemmetoftes Historie som Herregaard, Slot og Kloster. 3 Bind. Kbh. 1859.
4. Fleischer, Esaias: Sandfærdig og tilforladelig Svar forrige og nuværende Økonomiske Forfatning paa Wordingborg Amt. Kbh. 1773.
5. Grandjean, P. B.: Tryggevælde Amts Skove i Aaret 1730. Østsjællandske Aarbog B. 9. Kjøge 1909.
6. Jensen, Peter: Optegnelser om Snesere Sogn. Kbh. 1883.
7. Jensen, Peter: Snesere By i Fortid og Nutid. Aarb. for Præstø Amt. 1918.
8. Jensen, P. E.: Gavnø Kloster og Herregaard fra 1402 til 1902. Kbh. 1902.
9. Kjær, S.: Fra Stavnsbaandets Dage. København 1888.
10. Larsen, Henrik: Præstø Amts Bebyggelse. Aarb. f. Pr. Amt 1924
11. Lütken: Om Danmarks Skove. Nye Minerva. 1808 Kbh.
12. Morville, N.: Geographiske og Geometriske Beregning over Sjælland. Videnskabernes Selskabs Skifter. B. 2. Kbh. 1783.
13. Nielsen, O.: Kong Valdemar d. Andens Jordebog, Kbh. 1873.
14. Olrik, Hans: Den historiske Udviklings Gang i Frederiksborg Amt. Bruun: Danmark Land og Folk. B. 5. I. Kbh. 1921.
15. Oppermann, A.: Skovene og Skovbruget i Danmark. Kbh. 1917—18.
16. Pontoppidan, E.: Den danske Atlas. Tomus I, II og III. Kbh. 1763, 64 og 67.

17. P. Cst.: Betragtninger over Skovenes Tilstand i Fædernelandet. Oeconom. Journal. 1758. Kbh.
18. Rasmussen, O. F. C.: Optegnelsen om Gisselfeld. Næstved 1868.
19. Repholtz, M. G. P.: Beskrivelse af Baroniet Stampenborg. Kbh. 1820.
20. Statistiske Meddelelser. 4 R. 88 B. 3 H.
21. Statistisk Tabelværk. 3 R. 5 B. Kbh. 1865
22. Statistisk Tabelværk. 5. R. Litra C. Nr. 3. Arealets Benyttelse i Danmark. 1907. Kbh. 1909.
23. Taarup, Fr.: Den danske Stats Forst- og Jagt-Statistik. Kbh. 1842
24. Vaupell, Chr.: De danske Skove. Kbh. 1863.
25. Vaupell, Chr.: Om de Forandringer, som det danske Skovlands Udstrækning, har været undergaaet i den historiske Tid. Kbh. 1862.
26. Visby, C. H.: Stevns i Ældre og nyere Tid. 1862. (Aftryk af Store Hedinge Avis, 1861).
27. Wedel, L. M.: Indenlandske Rejse. Odense 1806 .
28. Wedell-Neergaard: Svenstrup. Kbh. 1921.
29. Weinwich, N. H.: Beskrivelse over Stevns Herred. Kbh. 1798.

Kort benyttet fra Kortsamlingen paa det kgl. Bibliotek:

30. Johannes Meiers haandtegnede Kortskitser over Sjælland fra ca. 1669. Gl. kgl. Saml. Fol. 713.
31. Videnskabernes Selskabs Kort fra 1768—72.

Fra Haandskriftssamlingen paa det kgl. Bibliotek er benyttet:

32. Amterne i Sjællands Stift. Ny kgl. Saml. Fol. 394 b.

Fra Rigsarkivet er følgende benyttet:

33. Beskrivelse af Kronens Skove i Danmark. 1680—81.
 34. Angaaende Skovenes Tilstand i Danmark. 1698—1740.
-

HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT 1 9 3 3

VED skriftlig Afstemning mellem Medlemmerne genvalgte de ifølge Lov d. 1. Jan. 1933 fratrædende Bestyrelsesmedlemmer, Kmhr. *A. Vedel*, Strøby Egede, Gdr. *Laur. Larsen*, Tostrup pr. Stege og Amtmand *G. Toft*, Næstved.

Til Revisorer genvalgte Amtsfuldmægtig *Andersen*, Næstved og Skolefondskasserer *Christiansen*, Lille Næstved.

Amtmand *Toft*, Landbrugskandidat, Gdr. *H. Hansen* og Arkitekt *Tidemand-Dal* har fungeret henholdsvis som Formand, Kasserer og Sekretær.

Regnskabet for 1932 balancerede med 3170,87 Kr. Samfundets Midler beløb sig til 2740,74 Kr.

Samfundet tæller ved Aarbogens Udsendelse 474 Medlemmer mod 479 ifjor. Under Hensyn til, at der stadig er Tilbagegang i Foreningens Medlemtal henstiller Bestyrelsen indtrængende til Medlemmerne at virke for Tilgang af ny Medlemmer, da det er af aller største Betydning for Samfundets Virksomhed, at saa mange som muligt slutter sig sammen om dette.

Søndag d. 19. November afholdtes Udflugt til København med Besøg paa Nationalmuseets nyaabnede 2. Afde-

ling. Museets Direktør, Dr. phil. Mackeprang, gjorde Foreningen den Glæde selv at vise Medlemmerne rundt og give en detailleret Forklaring af de udstillede Genstande, saaledes at alt blev ganske anderledes levende, end ved en almindelig Besigtigelse af Genstandene.

Ældre Aargange af Samfundets egne Aarbøger kan faas til Købs for følgende nedsatte Priser: Aargangene 1—8 for ialt Kr. 10 og 1,50 pr. enkelt Aargang, de senere Aargange for 2 Kr. pr. Stk.

Da der af enkelte Aargange nu kun resterer et ringe Oplag, tilraades det snarest at sikre sig, hvad man ønsker.

Modtagne Aarbøger fra andre historiske Samfund afgives til Centralbiblioteket i Næstved, der beredvilligst har paataget sig deres Opbevaring og Udlaan.

Forfatterhonorar for Bidrag til Aarbogen er 3 Kr. pr. Side.

Medlemmerne vil som tidligere kunne erholde det af Nationalmuseet udgivne Hefte „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“ til nedsat Pris (2 Kr. + Porto) ved at indsende Bestilling til Gyldendals Forlag. Ved Køb af de følgende Aargange leveres Aarg. 1928 gratis.

Medlemmerne har fra Gads Forlag modtaget et Cirkulære om Udsendelse af 1. Bind af det gennem mange Aar af Nationalmuseet forberedte Værk om vore gamle Kirker. Det første Bind, som omhandler Præstø Amt, leveres endnu Samfundets Medlemmer til den i Cirkulæret angivne lavere Pris. Der er hidtil udsendt 3 Hefter med et rigt Billedmateriale og en udmærket oplysende Tekst. Bestyrelsen kan paa det bedste anbefale Medlemmerne at benytte sig af det favorable Tilbud.

December 1933.

G. Toft.

i. T. Formand.

MEDLEMSLISTE

Næstved.

Bang, Chr., Grønnegade 7
Barfoed, Landinspektør.
Berth, Enkefrue.
Boeck, Bianco Amtsforvalter.
Borre, Inspektør.
Børner, Boghandler.
Christens, Apoteker.
Christensen, Fru, Bogtrykker.
Christiansen, Skolefondskasserer.
Demuth, Larsen, Grosserer.
Diderichsen, Dommer.
Ebbesen, E. K., Læge, Ringstedgade 1.
Frandsen, L. P., Gdr., Dysted pr. Olstrup.
Hansen, Marie Frk., Nyvej 2.
Holm, Direktør, Bryggeriet Føniks.
Horstman, Godsforv., Bornakke, Næstved.
Høeg, J., Driftsbestyrer, Magle Mølle.
Høyrup, Amsfuldmægtig.
Industriforeningen, (Adr.: Direktør Grønholt).
Ingerslev, Læge.
Iversen, Peter, Skomagerm., Ny Østergade.
Jensen, C., Mineralvandfabrikant, Købmagergade.
- Chr., Overretssagfører.
Jessien, Chr., Købmand, Torvestræde.
Larsen, Chr., Lærer.
- E., Hotelejer, Akselhus.
- Vilh., Forretnf., Næstved Tidende.
- Aksel, Købmand, Brotorv.
Mathiesen, Overretssagfører.
Mørup, S., Sagfører.
Møller, Inspektør, Amtssygehuset.
Nandrup, Konsul, Kbmd.
Nellemann, Løjtnant.
Nicolaisen, Postmester.
Nielsen, Arndt, Urmager.
- Fotograf, Farvergade.
- Oluf, Tandlæge.

Nielsen, H. Læge, Jernbanegade.
- R., Kommunelærer, cand. phil., Iver Hvidtfeldtsvej 1.
Næstved Centralbibliotek.
Olsen, H. P., Redaktør.
Poulsen, Direktør.
Smith, Vilh., Konsul, Kbmd.
Tidemand-Dal, Arkitekt.
Tirlund, Keramiker, Farimagsvej.
Toft, Amtmand.
- Frue.
Thureholm, Frue.
- K. W. J., Redaktør, Næstved.
Wang, Bogbinder.

Præstø.

Bruun, K., Redaktør.
Dambæk, Sagfører.
Damgaard, Farmaceut.
Danø, Overlærer.
Ernst, Vejassistent.
Hansen, Hans, Gdr., Bondest. Sparekasse.
- Th., Sognepræst.
Kaa, Th., Kantor.
Nyvang, Dommer.
Orland, Købmand.

Stege.

Cruse, Læge.
Frederiksen, Præst.
Funch, Redaktør.
Hansen, Aage A., Typograf.
- H., Sognepræst, Stege.
Holmen, Otto, Amtsforvalter.
Jensen, Frd. Murermester.
- Redaktør.
Jepsen, Marie, Frue, Athenevej 8.
Møns Folkebibliotek.
Olsen, Hans Chr., Slagterm., Storeg.
Palsøe, Bogholder.
Pedersen, Carl, Boghandler.

Sandgaard, jun., Manufakturhdr.
Sørensen, Jensa, Læge.

Storchedinge.

Hansen, Jens, Gartner.
Jørgensen, Lars, Husejer.
Jensen-Stevns, Bankdirektør.
Landsperg, Overretssagfører.
Pedersen, H. Chr., Gdr., Amdraads-
medlem.
Stevns Folkebibliotek.

Vordingborg.

Andersen, R. F., Redaktør.
Arensbach, Marie, Lærerinde.
Caprani, Kæmner.
Gregersen, C. V., Murerm., Masneds.
Halse, Seminarieforstander.
Hansen, H., Seminarielærer.
Hellum, Lærer.
Jensen, A., Agent, Valdemarsgade.
Mogensen, sen., Sadelmager, Algade.
- P. E., jun., Algade.
Nielsen, L. C., Sagfører, Branddirek-
tør.
Rasmussen, M., Overlærer.
Sennels, Købmand, Masnedsund.
Tange, Enkefru, Algade.
Teist, F., Højesteretssagfører.
Thune, Boghandler.

Allerslev

Elgaard, Lærer, Allerslev.
Hage, T., Oberstløjtnant, Oremandsg.,
Mern.
Hansen, Laur., Gdr., Ugledie, Mern.
Jensen, R., Gdr., Ugledie, Mern.

Alslev.

Andreasen, Andreas, Gdr., Alslev, Ka-
rise.
Christensen, Lærer, Taagerup, Karise.
Jacobsen, Gaardbest., Alslev, Karise.
Larsen, Gdr., Bonderødgaard, Faxe.
Petersen, Gdr., Alslev, Karise.
Selchau-Hansen, Propr., Alslevgaard,
Karise.
Stensgaard, H., Lærerinde, Taagerup,
Karise.

Aversl.

Jensen, U. P., Gdr., Aversl, Haslev.
Krøjgaard, Lærer, Aversl, Haslev.

Baarse.

Herskind, Sognepr., Baarse, Præstø.
Madsen, Jens, Gdr., Baarse, Lundby.

Bogø.

Andersen, A. P., Lærer, Bogø.

Borre.

Asmussen, V., Dyrl., Nørreby, Borre.
Breitenstein, Johs. Gdr., Sdr. Vestud.
- P., Gdr., Raaby, Borre.
Byager, Svend, Gdr., Aalebæk, Borre.
Christoffersen, Chr., Gdr., Enghaveg.,
Borre.
Didriksen, Jørgen Gdr., Sønderby,
Borre.
Hyllemose, Jens, Redningsforstander,
Aalebæk, Borre.
Jensen, Laur. O., Gdr., Raaby, Borre.
- Sofus, Gdr., Raaby, Borre.
Jørgensen, A. Gdr., Sdr. Vestud, Borre.
Larsen, P., Mejeribest., Holme Mejeri,
Borre
- R. P., Gdr., Hesselholt, Nyborre,
Borre.
Lundqvist, Lærer Borre.
Møller, Fr. Læge, Borre.
Nøhr, Anders, Gdr., Tiendegaarden,
Borre.
Sivertsen, Lærer, Magleby, Borre.
Skov, Christen, Gdr., Nørreby, Borre.

Dalby-Thureby.

Andersen, Brygger, Rode pr. Haslev.
Jørgensen, H., Husejer, Assistent Dal-
høj, Rode, Haslev.
Christensen, Otto, Gdr., Nygaard, Tu-
reby.
Pedersen, Lars, Gdr., Druestrup, Thu-
reby.

Damsholte.

Larsen, L. P., Gdr., Røddinge, Stege.
Løve, Sognepræst, Damsholte, Stege.
Moltke, Grevinde, Marienborg.

Elmelunde.

Grønager, Johannes, Gdr., Raabylille,
Stege.
Kisum, F., Sognepræst, Hjertebjerg.
Larsen, Lars, Gdr., Hjertebjerg, Stege
Nøhr, M. A., Rentier, Hjertebjerg,
Stege.
Pedersen, Johan, Rentier, Elmelunde,
Stege.
Rasmussen, P., Friskolelærer, Elme-
lunde, Stege.

Endeslev-Vraaby.

Endeslev-Vraaby Sognebogsamling.

Everdrup.

Jensen, C., Savskærer, Everdrup, Rønnede.

- Kristian, Ungk., Flintemose, Bøgesø
Jørgensen, H. P., Landpostb., Taage-
skov, Rønnede.

Lassen, Godsejer, Bækkeskov, Rønnede
Pedersen, H. C., Gartner, Flintemose,
Bøgesø.

Fakse.

Brasen, Vaskeriejer, Fakse.

Bojesen, C., Boe, Skolebestyrer, Fakse.
Christensen, Sofie, Lærerinde, Stubbe-
rup, Fakse.

Faxe Sognebibliotek.

Jensen, N., Gdr., Rejnstrup, Fakse.

Johannesen, Sagfører, Fakse.

Jørgensen, P., Gdr., Værløse, Fakse.

Knuth, Greve, Rosendal, Fakse.

Larsen, J. Kr., Sognefoged, Fakse.

- Ludvig, Redaktør, Fakse.

Lau, K., Læge, Fakse.

Madsen, P., Gaardbest, Værløse, Fakse

Pedersen, L., Overlærer, Fakse.

- Poul, Gdr., Ebbeskov, Fakse.

Rasmussen, J. P., Læge, Fakse.

Schøler, Fr., Gdr., Blaabæk, Fakse.

Sehested, Læge, Fakse.

Vedsmann, Frands, Forfatter, Ebbe-
skov, Fakse.

Faneffjord.

Jensen, J. P., Gdr., Askeby.

- Niels Jørgen, Dame Koppel, Askeby

Fensmark-Rislev.

Hansen, P., Lærer, Rislev, Næstved.

Nielsen, Karl, Sognefoged, Rislev,
Næstved.

Glumsø-Bavelse.

Baden, H. T., Lærer, Glumsø.

Jørgensen, Sognepræst, Glumsø.

Larsen, P. V., Redaktør, Glumsø.

Nielsen, Sognepræst, Næsby, Glumsø.

Plesner, H., Købmand, Glumsø.

Rasmussen, A., Realskolebestyrer,
Glumsø.

Haarlev-Himlingøje.

Jensen, Axel P., Lærer, Haarlev.

Petersen, Jørgen Isak, Gdr., Haarlev.

Skov, Lærer, Haarlev.

Sjølund, Axel, Bovang, Haarlev St.

Willing, S. D., Dyr læge, Haarlev.

Hammer.

Andersen, Johs., Gdr., Lou.

Bjerre, N. P., Lærer, Faarup, Lou.

Christensen, J. P. Lærer, Amtsraads-
medlem, Hammer, Lou.

Hansen, Chr., Gdr., Hammer pr. Lou.

Larsen, Chr., Gdr., Hammer, Lou.

Madsen, N. P., Gdr., Faarup, Lou.

Petersen, L. P., Gdr., Faarup, Lou.

- Hans, Købmand, Hammer, Lou.

Schmidt, Lærer, Hammer, Lou.

Havnlev.

Bille, Martin, Gdr., Havnlev, Rødvig.

Havnlev Folkebojsamling, Rødvig.

Jensen, Chr., Gdr., Havnlev, Rødvig.

- Martin, Gaardbst., Havnlev, Rødvig

Korsholm Hansen, Sydstevns Plante-
skole pr. Rødvig.

Kristiansen, Sognef., Havnlev, Rødvig.

Olsen, N., Handelsmand, Stevns Høj-
skole Højskole, Storehedinge.

Pedersen, Johannes, Skørpinge, Rødvig

Petersen, Chr., Mejeribestyrelse, „Syd-
stevns Andelsmejeri“, Rødvig.

- Holger, Gdr., Havnlev, Rødvig.

- Joh., Landmand, Havnlev, Rødvig.

Rasmussen, Chr., Gdr., Højjgd. Rødvig.

Ravnshøj, Peder, Gdr., Torbjerg, Skør-
pinge, Rødvig.

Tudvad Friskolel., Sydstevns, Storeh.

Sørensen, H. J., Forp., Thorsgd., Rødv.

Skar, C., Højskoleforstander, Stevns
Højskole, St. Hedinge.

Hellested.

Brandt, Forpagter, Juellinge, Karise.

Herfølge.

Andersen, Anders, Gdr., Bakkegaard,
Herfølge.

- Anders, Gdr., Hadstrup, Køge.

- Hans, Gdr., Kildemosegd., Hastrup
pr. Køge.

Christensen, Christen, Gdr., Svans-
bjerg, Herfølge.

Flijsborg, C., Gdr., Hastrup, Køge.

Høgsholt, Entreprenør, Hastrup, Køge

Larsen, J., Hotelejer, Paaskebj., Herflg

Nielsen, Søren Fr., Gdr., Egøje, Køge.

Holmeolstrup.

Herboe, Lærer, Holmeolstrup, Olstrup

Lawaetz, O., Forp., Holmegd., Olstrup

Holtug.

Pedersen, L., Lærer, Holtug, Storeh.

Hylleholt.

Grot-Hansen, Kbmd., Fakse Ladeplads
Hylleholt Folkebogsamling, Fakse Ladeplads.

Jørgensen, Johan, Gdr., Vibede, Fakse.
Nøkkentved, Kaj, Lærer, Fakse Ladep.
Rasmussen, N., Gdr., L. Thorshøj,
Fakse

Højerup.

Alsbo, Provst, Højerup, Storehedinge.

Jungshoved.

Døllner, Propr., Søbygaard, Præstø.

Kallehave.

Andersen, Postmester, Kallehave.
Christoffersen, N., Brygger, Viemose.
Hansen, L. P., Gdr., Fogedgd, Stensved
Jørgensen, Th., Sognepræst, Langebæk
Suhr, Godejerinde, Petersgd., Langebæk.

Karise.

Jørgensen, Jens, Parcel., St. Linde,
Haarlev.
Kristensen, Hans, Jørslev, Karise.
Olsen, Vilh., Gdr., Jørslev, Karise.
Søvdal, Købmand, Karise.

Kastrup.

Madsen, M. A., Sognef., Nedervindinge,
Vordingborg.
Oxholm, Kmhr.inde, Rosenfeldt, Vdbg.
Spang, Direktør, Rosenfeldt, Vdbg.

Keldby.

Christoffersen, Hemming, Rentier,
Keldbylille, Stege.
Frandsen, H., Parcell., Tolstrup, Vængegaard, Stege.
Grønager, H. P., Gdr., Pollerup, Stege
- J., Købmand, Keldby, Stege.
Hansen, H. P., Bankdir., Keldby, Stege
- L., Gdr., Sognef., Tostrup, Stege.
Hemmingsen, Kristian, Pcl., Pollerup
Kullegaard, Hjertebjerg, Stege.
Jensen, Axel, Gdr., Keldbylille, Stege.
- Jens, Rentier, Tostrup, Stege.
- M., Sognepræst., Keldbym., Stege.
- N., Gdr., Keldbylille, Stege.
Johansen, Jørgen, Gdr., Pollerup, Stege
Jørgensen, Johs., Førstelærer, Keldby.

Madsen, K., Frk., Lærerinde, Keldby.
Kristiansen, P., Tømrer, Pollerup Kullegaard, Stege.

Larsen, H. P., Gdr., Tostrup, Stege.
- Hans J., Sogneraadsf., Keldby, Stege
- K., Gdr., Tostrup, Stege.
- Laur., Gdr., Raunstedh., Tostrup, Stege.

Rasmussen, Johanne, Frue, Keldbylille, Stege.

- H., Gdr., Keldbylille, Stege.
Sørensen, Anker, Gdr., Tostrup, Stege.

Kongsted.

Elmenhoff, Nielsen, Dyrslæge, Hyllede, Rønnede.

Moltke, A., Greve, Lystrup, Fakse.
Moltke, E., Grevinde, Lystrup, Fakse.
Rørbæk, Lærer, Kongsted, Rønnede.
Wurr, A., Lærer, Eskildstrup, Rønnede

Køng.

Hansen, H. P., Egebjerggd., Svinø, Lundby.

Lillehedinge.

Jensen, J. P., Lærer, Rødvig.
- J. P., Brugsforeningen, Rødvig.
Jørgensen, Lagerforvalter, Rødvig.
- L. Fr., Købmand, Rødvig.
Olsen, Hans Gdr., Stigaard, Rødvig.
Turistforeningen, ved Aage Nielsen,
Lousol, Rødvig.

Lundby.

Collet, Kammerherre, Lundbg, Lundby.
- Kammerherreinde, — —
Hjertholm, Lærer, Landbrugsskolen, Lundby.
Jensen, H., Brygger, Lundby St.
Johansen, J., Gdr., Lundby.
Kristensen, K., Forstander, Landbrugsskolen, Lundby.
Larsen, J. P., Parcellist, Lundbytorp, Lundby.

Lyderslev.

Boesen, Laura, Børnehjem „Esmezer“, Lund, Rødvig.
Brøndkjær, M., Lyderslev Skole, Storehedinge.
Frandsen, F., Hmd., Gjevng, Storeh.
Hansen, Niels, Egedegaard, Storeh.
Jensen, Frd., Gdr., Toftehøj, Storeh.
Jonassen, Hans, Gdr., Lund, Rødvig.

Karlshøj, Poul, Gdr., Gjevnø, Storeh.
Kristensen, Jens, Gdr., Sandager, Lyderslev, Storeh.

Larsen, Kr., Gdr., Lund, Rødvig.
Lange, F. Chr. Krebs, Frimeninghedspræst, Lyderslev, Storehedinge.

Maynty, Clausen, Forpagter, Højstrup, Rødvig.

Michaelsen Chr., Bageribestyrer, Lyderslev, Storeh.

Mortensen, Lærer, Lund, Rødvig.
Nielsen, N. Juul, Gdr., Lund, Rødvig.

- Ida, Gdrsk., Spangsbæk, Lund, Rødvig.

Pedersen, Peder, Træskomager, Lys-høj, Lyderslev, Storeh.

Magleby.

Hyllekvist, pens. Lærer, Magleby, Borre.

Jensen, Konrad, Gdr., Budsene, Borre.
- O., Købmand, Sømærke, Borre.

- V., Lærer, Sømærk, Borre.
Rosenkrantz, Erik, Baron, Liselund, Borre.

- Th., Baronesse, Liselund, Borre.
Scavenius, Kmhr., Godsejer, Klint-holm, Borre.

Magleby-Stevns.

Børresen, Jørg., Gdr., Magleby, Klippinge.

Jørgensen, Mejeribest., Klippinge.
Larsen, H. P., Tømrermester, Lykke-kro, Klippinge.

Marx, Stationsforstander, Klippinge.
Smidt, Karetmager, Klippinge.

Mern.

Christoffersen, A., Gdr., Mern.
- H., Forv., Saftstationen, Mern.
Hansen, E., Gdr., Lilbygaard, Mern.
Larsen, L. P., Ungk., Taageby, Mern.
Meinertsen, Povst, Mern.
Olsen, Laur., Landpostbud, Mern.

Næstelsø-Mogenstrup.

Frandsen, J. J., Gdr., Brandelevgaard, Brandelev.

Gasmann, Godsejer, Fladsaagd., Næstv.
- Frue

Glenthøj, Sognepræst, Næstelsø.
Hansen, Hans, Gdr., Landbrugskand., Ellekildedaard, Næstved.

- H. F., Ungkarl, Næstelsø, Næstved.
- H. P., Gdr., Skovbo, Næstelsø, Næstved.

Hansen, Ole, Gdr., Blangslev, Lou.
Kristensen, Chr., Gdr., Brandelev.
Nielsen, N. B., Gartner, Brandelev.

Næstelsø Sogns Bogsamling, ved Pastor Glenthøj, Næstelsø, Næstved.

Olsen, O. Fr., Sognef., Blangslev, Lou.
Pedersen, J. P., Gdr., Nordgaard, Brandelev.

Rasmussen, Tømrerm., Brandelev.
Ravn, Lærer, Næstelsø, Næstved.

Rønnebæk.

Collet, Enkekhr.inde, Rønnebæksholm, Næstved.

Hansen, P., Gdr., Stenstrup, Næstved.
Pedersen, R., Gdr., Sipperup Østergd., Næstved.

Rasmussen, Jørg., Gdr., Korshøjgaard, Rønnebæk, Næstved.

Skibbinge.

Jørgensen, O. A., Lærer, Abildhøj, Præstø.

Poulsen, H. F., Gdr., Skibbinge, Præstø.

Rasmussen, Propr., Lundegd., Præstø.

Snesere.

Andersen, J., Sognefoged, Snesere.

- L. J., Gdr., Snesere.
- L., Gdr., Snesere.
Dam, Emil, fhv. Højskoleforstander, Brøderup, Tappernøje.

Hansen, H. J., Mejeribst., Sølperup, Tappernøje.

Jensen, Hans Fr., Gdr., N. Smidstrup, Tappernøje.

- R. M., Lærer, Snesere.
Jespersen, Propr., Aasidegaard, Snesere St.

Jørgensen, Dyrslæge, Snesere.
Larsen, N., Gdr., St. Røttinge, Tappernøje.

Nielsen, Vilh., Murermester, Sølperup, Tappernøje.

Qvist, Jul., Murermester, Snesere.

Spjellerup-Smerup.

Christiansen, Johs., Lærer, Spjellerup, Karise.

Jensen, J. P., Gaardbest, Smerup, Karise.

Pedersen, Niels, Gdr., L. Torøje, Fakse
Seidenfaden, H., Gdr., Skovgd., Fakse.

Storehedinge Landsogn.

Henriksen, Frøhdll., Sierslev, Storeh.
Jensen, Hans, Gdr., Mosegd., Storeh.
Sørensen, J. P., Bankk., Erikstrup,
Storehedinge.

Strøby.

Heding, E., Lærer, Strøby Egede,
Strøby.
Pedersen, Anna, Lærerinde, Strøby.
Vedel, A., Kammerherre, Vedelsbo,
Strøby Egede pr. Køge.
- M., Kammerherreinde, Strøby Egede

Sværdborg.

Clausen, Pastor, Sværdborg.
Elgaard, F., Lærer, Kastelev pr. Klar-
skov.
Pedersen, Otto, Gdr., Klokkekildegd.,
Sværdborg, Lundby.

Sædder.

Lomholt, Møller, Sædder, Thureby.

Toksværd.

Christensen, Forst., Bruunsminde,
Toksværd, Olstrup.
Nielsen, L. P., Gdr., Boserup, Olstrup.
Rasmussen, Karl, Hmd., Sørup, Olstrup
Troelsen, P., Gdr., Nr. Tvede, Olstrup

Tybjerg.

Frandsen, Gdr., Tybjerglille, Herlufm.
Steinmann, Kammerhrinde, Tybjerg-
gaard, Herlufmagle

Udby.

Madsen, Chr., Gdr., Udby pr. Lundby.

Ulse.

Michelsen, J., Lærer, Ulse, Haslev.
Nielsen, Jens, Gdbst., Ulse Olstrup,
Rønnede.
Olsen, Marie, Ulse, Haslev.

Valløby-Taarnby.

Bluhme, Stiftsdame, Vallø.
Jensen, O. P., Forst., Vallø,
Johansen, P., Gdr., Valløby, Vallø.
Kristiansen, Kr., Gaardbst., Valløby,
Vallø.
Sehestedt-Juel, Stiftsdame, Vallø.
Vallø Stifts Bibliotek.

Vejlø-Vesteregesborg.

Hald, Johanne, Lærerinde, Myrup, Lou
Skov, P., Lærer, Abbednæs, Næstved.

Vemmetofte.

Egede, Forpagter, Vemmetofte, Fakse.
Larsen, K. A., Skovfd., Vemmetofte,
Fakse.
Lichtenberg, M. de, Klosterfrk., Vem-
metofte.
Vemmetofte Klosters Bibliotek.

Vesteregede.

Jensen, Skovfoged, Denderup Vænge,
Haslev.

Vollerslev-Gørslev.

Hansen, J. C., Købmand, Gjørslev,
Østervang.
Nielsen, H. P., Lærer, Gjørslev, Øster-
vang.

Vordingborg Landsogn.

Heinskou, C. H., Skovfoged, Skovhu-
set pr. Nyraad.

Ørslev.

Andersen, H. C., Gdr., Ellerøgdgd.,
Vordingborg.
Hansen, Hans, Gdr., Bragegaard, Ørs-
lev, Vordingborg.
Larsen, Johs., Ørslev Bakkeg., Vordb.

Østeregesborg.

Frandsen, Monrad, Sognepr., Ø. Eges-
borg, Mern.
Kæstel, Louis, Lærer, Tolstrup, Stens-
ved.

Præstø Landdistrikt.

Jespersen, Godsforv., Nysø, Præstø.

Udenfor Amtet.

Abo Akademi, Abo.
Aarup, Købmand, Holte.
Andersen, A. P., Politimester, Grenaa.
Andersen, Erik, Konsul, Grønnegd. 1,
København.
- Hee, Pastor, Lille Næstved.
Arnholtz, Svend, cand. polyyt., Vand-
bygningsingeniør, Jerne, Esbjerg.
Bagger, Redaktør, Haslev.
- Poul, Grosserer, Thorvaldsensvej 2,
København V.

- Bakman, K. M., Direktør, Roskilde.
Behrens, Redaktør, Gilleleje.
Biblioteket for Silkeborg og Omegn.
- for Vejle By og Omegn.
Blechingberg, Frue, Østerbrogd. 13³,
København.
Christensen, Redaktør, Ringsted.
- P., Lærer, Bagsværds. 24. Lyngby.
Christiansen, H., Murermester, Veras
Alle 18, Vanløse.
Christoffersen, Christoffer, Gdr., Fjeld-
gaard, Braaby.
- Vald., Gdr., Hammerssgaard, Braa-
by.
Clausen, Krag, cand. theol., Kronprin-
sensvej Kbhvn. F.
Dahl, Sognepræst, Guderup, Als.
Dansk Folkemindesamling, det kgl. Bi-
bliotek, Kbh.
Dansk hist. Fællesforening, Kapt.
Smith, Nylandsvej 69, Københ. F.
Didriksen, Johannes, Direktør, Søjvej
33, Holte.
- D., Gymnasielærer, Charlottenlund.
- J., Læge, Gylling.
Edinger, Overretssagfører, Nørregade
39, Kbh.
Ellehøj, Proprietær, Hammerhus pr.
Merløse.
Esbjerg Centralbibliotek.
Fadum, P., Lærer, Holsted, Næstved.
Falk-Jensen Forp., Drosselvej 5, Fre-
deriksberg.
Fugl, Apoteker, Vejen.
Gjellerup, Jul., Forlag, Sølvgade 87.
Gregersen, Lærer, Jerslev Højsk., Ege-
bjerg.
Göteborgs och Bohusläns Folkeminde-
forening, Göteborg.
Götzsche, Lektor, Herlufsholm.
Hansen, J., pens. Lærer, Haslev.
- Anna, Frk., Bergtorasvej 2^a, Kø-
benhavn S.
- Kr., Statskonsulent, Lyngby.
Howden-Rønnekamp, Kammerherre-
inde, Sorø.
Institut f. nordisk Etnologi v. Åko
Akademi, Åko, Finland.
Jensen, J. P. Maler, Bakkeh., Haslev.
Jensen, C., fhv. Lærer, Ingemannsvej
263³, København V.
Jørgensen, Bankbestyrer, Aalborg.
- Jørgensen, S., Lærer, St. Jørg., Taare-
by Skole, Sølsted.
Kgl. Bibliotek ved Boghdl. Haase, Løv-
stræde 2, København.
Krarup, Rektor, Herlufsholm, Næstved
Køge Folkebibliotek.
Landsarkivet for Sjælland, Jagtv. 10, Kbh
Landsarkivet for Fyen, Odense.
Langballe, O., Arkitekt, Køge.
Larsen, J., Gdr., Braaby.
Lundby, J. T., Prof., Upsalag. 6³, Kbh.
Nationalmuseets 2. Afd., Kbh.
Nielsen Wøldike, Sognepræst, Karlebo,
Kokkedal.
Nielsen, Andrup, Købmand, Haslev.
- H. P., pens. Lærer, Herluf Trolles-
gade 7³, København.
Odense Centralbibliotek.
Petersen, Karl K., Handelsr., Vange-
huset, Wergelandsallé 4, Søborg.
Porst, Redaktør, Frederiksborggade
22, København K.
Rasmussen, Forp., Spjellerup pr. Hyl-
linge.
- C. R., Gdr., Lysholms Allé, Haslev.
- Forp., Spjellerup, pr. Hyllinge.
Reitzels Boghandel, København.
Rigsarkivet, København.
Stevns, Ole, Dyrhaven, Aabenraa.
Statens Lærerrhøjskole, Odensegade 14,
Kbh.
Sønderjydske Landsbibliotek, Aabenraa
Svendborg By- og Amts Bibliotek.
Statsbiblioteket, Aarhus.
Statens Bibliotekstilsyn, Studiestræde
38, København.
Svenska Landsmål, J. A. Lundel, Up-
sala.
Tange, H., Sagfører, Aars.
Universitetsbiblioteket, Kiel.
Vedsmann, Skoleinspektør, Franklins-
gade 4, København Ø.
- Hedin, Bredgade 56 St., Kbh.
Universitetsbiblioteket, Lund, Sverige
— Upsala.
— København.
Willadsen, Poul, Rosenlund, Østerbro-
gade 88a, København.
Ødum, Frue, Sølvgade 9, Kbh.
Ørum, Direktør, Elektricitetsv., Haslev
Yde, Frk., Oversygeplejerske, Dyvekes
Alle 21, København S.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Møns Gravhøje i Sagnoverlevering, af Magister <i>Inger M. Boberg</i>	3
Historikeren Severin Kjær, af <i>August F. Schmidt</i>	39
Sognepræsterne i Mern i de sidste 150 Aar, af Provst <i>H. P. Meinertsen, Mern</i>	56
Vallø, af Højskoleforstander <i>O. P. Jensen, Vallø Højskole</i>	81
„Frihaverne“ i Præstø Amts Købstæder omkring 1830, af <i>Johannes Tholle</i>	89
Forsvundne Skove i Præstø Amt, af <i>Bent Holsøe, Valborup Skovridergaard</i>	95
Aarsberetning fra Formanden	120
Medlemsliste	122
